

Statens tilbud

Jordbruksforhandlingene

2017

5. mai 2017

Innhold

1	Innledning.....	7
2	Grunnlaget for jordbruksforhandlingene i 2016.....	8
2.1	Regjeringens politiske plattform.....	8
2.2	Stortingets behandling av Meld St. 11 (2016-2017).....	9
2.3	Den økonomiske politikken og utviklingen i norsk økonomi.....	13
2.3.1	Den økonomiske utviklingen	13
2.3.2	Den økonomiske politikken	14
3	Utviklingen i jordbruket	15
3.1	Matsikkerhet – nasjonal matproduksjon	16
3.1.1	Produksjons- og markedsutvikling.....	16
3.1.2	Økt selvforsyningsgrad/hjemmemarkedsandel	17
3.1.3	Dyr på beite	19
3.2	Landbruk over hele landet	20
3.2.1	Arealutvikling og -fordeling.....	21
3.2.2	Geografisk fordeling av produksjon og arbeidsforbruk	22
3.2.3	Rekruttering og næringsutvikling.....	24
3.3	Økt verdiskaping – inntekts- og kostnadsutviklingen.....	37
3.3.1	Inntektsutvikling.....	37
3.3.2	Kostnadsutvikling og investeringer.....	39
3.3.3	Utvikling i sysselsetting	40
3.3.4	Strukturutvikling	41
3.3.5	Produktivitet.....	41
3.3.6	Overføringene til jordbruket.....	42
3.4	Bærekraftig utvikling – miljø og klima	43
3.4.1	Miljø og klima.....	43
3.4.2	Økologisk produksjon og forbruk	51
3.4.3	Andre politikkområder	55
4	Utvikling i foredlings- og omsetningsledd	56
4.1	Innledning	56
4.2	Utviklingen i internasjonale matvaremarkeder.....	56
4.3	Prisutviklingen på matvarer	57

4.4	Industri og konkurranseforhold.....	59
4.5	Matpolitikken.....	62
5	Importvernet og internasjonale forhold	64
5.1	Importvernet for landbruksvarer	64
5.2	WTO Landbruksavtalen og nye forhandlinger	64
5.3	Import fra u-land	66
5.4	EUs felles landbrukspolitikk og forhandlinger med EU.....	66
5.4.1	Utviklingen i EUs felles landbrukspolitikk (CAP)	66
5.4.2	Ny artikkel 19-avtale	67
5.5	Forhandlinger om EFTA-handelsavtaler	68
6	Hovedtrekk i tilbudet	70
6.1	Mål og rammer for oppjøret.....	70
6.2	Grunnlagsmaterialet.....	76
6.3	Rammen	78
6.3.1	Oppbygging av rammen	78
6.4	Fordeling på priser og tiltak	81
6.4.1	Økning i målprisene	81
6.4.2	Endring i bevilgninger over avtalen	82
6.4.3	Utslag på referansebrukene	82
6.5	Andre hovedpunkter.....	83
7	Nærmere om viktige politikkområder	87
7.1	Landbrukets utviklingsfond (LUF)	87
7.1.1	Økonomisk oversikt over fondet	87
7.1.2	Tilskuddsramme for LUF	88
7.2	Rekruttering, næringsutvikling og verdiskaping i landbruket	89
7.2.1	Midler til investering og bedriftsutvikling i landbruket (IBU-midler).....	90
7.2.2	Fylkesvise midler til utrednings- og tilretteleggingstiltak.....	92
7.2.3	Rekruttering og kompetanseheving i landbruket	93
7.2.4	Forskning og utvikling	94
7.2.5	Matmerk	95
7.2.6	Utviklingsprogrammet	96

7.2.7	Verdiskapingsprogrammet for fornybar energi i landbruket (Bioenergiprogrammet)	96
7.2.8	Skogbruk	97
7.2.9	Midler til konfliktforebyggende tiltak jordbruk/reindrift.....	99
7.3	Miljø og klima.....	99
7.3.1	Miljø- og klimavennlig matproduksjon.....	99
7.3.2	Miljø- og klimasatsing i jordbruksavtalen	102
7.3.3	Nasjonalt miljøprogram.....	103
7.3.4	Regionale miljøprogram (RMP).....	106
7.3.5	Miljøvirkemidler over Landbrukets utviklingsfond (LUF).....	107
7.4	Økologisk produksjon og forbruk.....	110
7.4.1	Økologisk produksjon og markedsutvikling	111
7.4.2	Utviklingsmidler.....	112
7.4.3	Bevilgning til økologisk produksjon og utviklingstiltak.....	112
7.5	Korn, kraftfôr og mel	113
7.5.1	Målpriser, prisnedskrivningstilskudd, matkorntilskudd og kraftfôrpris...114	
7.5.2	Tilpasninger i arealtilskuddet	114
7.5.3	Tilskudd til lagring av såkorn.....	114
7.5.4	Heving av basiskravet for matrug	114
7.6	Frukt, grønt og poteter	114
7.6.1	Endringer i målpris.....	115
7.6.2	Distriktstilskudd for frukt, bær og veksthusgrønnsaker	115
7.6.3	Prisnedskrivningstilskudd potetsprit	115
7.6.4	Tilskudd til sertifisert settepotetavl	116
7.6.5	Ny tekst om opplysningsplikt i jordbruksavtalen.....	116
7.6.6	Ny tekst om kriterier for prisnotering	116
7.6.7	Ny definisjon av salat i distriktstilskuddet	117
7.7	Melk.....	117
7.7.1	Kvoteordningen for melk	117
7.7.2	Produksjonsregioner for kumelkkvoter	117
7.7.3	Leie av melkekvoter	120
7.7.4	Oppkjøpsordning for geitemelkkvoter	121

7.7.5	Høring av satser i prisutjevningsordningen.....	121
7.8	Kjøtt og egg.....	122
7.8.1	Kvalitetstilskudd til storfekjøtt.....	122
7.8.2	Tilskudd for lammeslakt og kjeslakt.....	122
7.8.3	Svin.....	124
7.8.4	Egg.....	124
7.9	Produksjonstilskudd.....	125
7.9.1	Areal- og kulturlandskapstilskudd.....	125
7.9.2	Tilskudd til beiting.....	126
7.9.3	Pollinering, birøkt og honningproduksjon.....	127
7.9.4	Driftsvansketilskudd.....	127
7.9.5	Satsintervall for sau/ammegeit.....	129
7.9.6	Tilskudd husdyr for slaktegris og livdyr av gris.....	129
7.10	Pristilskudd og soneplassering.....	130
7.10.1	Pristilskudd kun til foretak.....	131
7.11	Velferdsordninger.....	131
7.11.1	Tilskudd til avløsning ved ferie og fritid.....	131
7.11.2	Tilskudd til avløsning ved sykdom og fødsel mv.	132
7.11.3	Tilskudd til landbruksvikarvirksomhet.....	133
7.11.4	Tidligpensjonsordningen for jordbrukere.....	133
7.11.5	Tilskudd til sykepengeordningen i jordbruket.....	134
7.12	Andre politikkområder.....	134
7.12.1	Tilskudd til dyreavl med mer (post 77.11).....	134
7.12.2	Norsk Landbruksrådgiving.....	136
7.12.3	Forslaget fra Nortura og KLF.....	136
7.12.4	Opplysningskontorene.....	139
7.12.5	Omdisponering av jord.....	139
8	Oversikt over postene på kapittel 1150 og 4150.....	140
8.1	Budsjettmessige forhold kapittel 1150.....	140
8.1.1	Innledning.....	140
8.1.2	Overførte beløp fra 2016 og omdisponering av bevilgninger i 2017.....	140
8.1.3	Budsjettmessige endringer fra 2017 til 2018.....	142

Vedlegg 1: Fordeling av statens tilbud.....147

1 Innledning

Statens forhandlingsutvalg viser til Jordbrukets forhandlingsutvalg sitt arbeidsdokument av 26. april 2017, og legger med dette fram Statens tilbud i jordbruksforhandlingene 2017. Tilbudet legges fram som grunnlag for videre forhandlinger.

Forhandlingene føres på grunnlag av Hovedavtalen, hvor formålsparagrafen lyder:

"Avtaleverket for jordbruket har til formål å regulere tiltak som er egnet til å fremme fastlagte mål for jordbruket, og som ikke er uttømmende regulert ved lov, stortingsvedtak eller forskrift."

For bevilgninger over statsbudsjettet omfatter forhandlingene kalenderåret 2018 og endringer og omdisponeringer innenfor rammen for 2017. Videre skal det forhandles om målpriser for perioden 1. juli 2017 til 30. juni 2018. Statens forhandlingsutvalg foreslår at enkelte mindre spørsmål av teknisk karakter avklares i forbindelse med gjennomgang av avtaleteksten for kommende periode.

I kapittel 2-5 gjennomgås det politiske grunnlaget og en del utviklingstrekk som bakgrunn for forhandlingene. Kapittel 6 gjengir hovedtrekkene i tilbudet, og kapittel 7 går nærmere inn på noen sentrale politikkområder. Kapittel 8 omtaler overførte og innsparte midler, og forslag til omdisponering av disse, samt detaljerte forslag til bevilgninger på de enkelte ordningene i 2018.

2 Grunnlaget for jordbruksforhandlingene i 2016

Dette kapitlet gjennomgår det mest sentrale politiske grunnlaget for forhandlingene, som er regjeringens politiske plattform, men i år først og fremst Stortingets behandling av Meld. St. 11 (2016-2017) *Endring og utvikling* i den nylig fremlagte Innst. 251 S (2016-2017). Statens forhandlingsutvalg legger til grunn at konsekvensene av Stortingets behandling skal gjennomføres over tid.

2.1 Regjeringens politiske plattform

I Politisk plattform for regjeringen utgått av Høyre og Fremskrittspartiet heter det om landbruksområdet:

”Jord- og skogbruk

Norsk landbruk har en sterk tilknytning til verdier som respekten for privat eiendomsrett, frihet til å drive næringsvirksomhet samt vern om kultur og natur. Eiendomsretten er en grunnleggende rettighet. Regjeringen vil styrke bondens rett til fritt å disponere sin egen eiendom. Høyre og Fremskrittspartiet vil arbeide for å oppheve odelsbestemmelsen i Grunnloven. Regjeringen vil skape et levedyktig landbruk ved å styrke mulighetene for verdiskaping. Jord- og skogbrukernes stilling som selvstendig næringsdrivende skal styrkes. Regjeringen vil opprettholde avtaleinstituttet i jordbruket, og legge vekt på forutsigbarhet og reformer som kan gi økt lønnsomhet, jf. samarbeidsavtalen. Norske matprodusenter skal ha konkurransedyktige rammebetingelser for etablering og produksjon.

Landbruket er viktig for mat- og planteproduksjon, bosetting og kulturlandskap i Norge. Beitedyr bidrar positivt til å opprettholde kulturlandskapet. Landbruket viderefører lange mattradisjoner, og skal ha som hovedoppgave å levere trygg kvalitetsmat. Norsk landbruksproduksjon tåler konkurranse på kvalitet fra andre land. Et importvern er viktig for lønnsomheten i norsk landbruk, men hensynet til norske forbrukere og norsk matvareindustri tilsier at tollmurene bør reduseres.

Regjeringen ønsker et tydeligere skille mellom landbrukspolitikken og distriktpolitikk. Hovedformålet med landbrukspolitikken skal være en kostnadseffektiv matproduksjon. Regjeringen vil derfor innrette de statlige overføringene slik at de bidrar til økt produksjon. Det bør satses på alternativ næringsutvikling for å gi grunnlag for en mer robust og fremtidsrettet landbruksproduksjon over hele landet.

Regjeringen vil styrke landbruket gjennom forenkling av lover, regler og støtteordninger. Det vil styrke kapital situasjonen, øke omsetningen og bedre rekrutteringen. Kvotebegrensninger og konsesjonsgrenser som hindrer utnyttelse av kapasitet i enkeltbruk og sandrifter må i størst mulig grad oppheves. Takene for maksimal produksjon heves først. Disse endringene må skje gradvis. I takt med dette skal nivået på overføringene reduseres.

Regjeringen ønsker sterkere konkurranse i næringsmiddelindustrien, og vil derfor gjøre markedsregulatorordningen mer uavhengig av samvirkeorganisasjonene.

Regjeringen vil:

- Forenkle støttestrukturen.
- Gjøre budsjettstøtten mer produksjons- og mindre arealavhengig innenfor rammene av internasjonale regelverk. Det vil også komme heltidsbønder til gode.
- Gjennomgå konsesjoner, kvoteordninger og differensiering av tilskuddssatser i jordbruket.

- Gjøre jordbruket mindre avhengig av statlige overføringer, redusere jordbrukets kostnadsnivå og gi bonden nye og bedre inntektsmuligheter.
- Bruke målrettede skatteendringer for å styrke bondens økonomiske stilling.
- Arbeide for en høyest mulig selvforsyning av mat av beredskapshensyn.
- Arbeide for å sikre forutsigbarhet for norsk matproduksjon dersom nye internasjonale handelsavtaler gjør det nødvendig med større omlegginger av jordbrukspolitikken.
- Gi den enkelte bonde større råderett over egen eiendom ved å oppheve konsesjonsloven, boplikten, delingsforbud og priskontroll.
- Utrede praktiseringen og effekten av driveplikten, og vurdere en oppheving.
- Åpne for bruk av aksjeselskap som selskapsform i landbruket.
- Redusere skattesatsen på gevinst ved salg av virksomheter i jordbruket til ordinær kapitalbeskatning.
- Åpne for en fondsordning i jordbruket etter modell av skogbruket.
- Ta vare på god matjord, men balansere jordvernet mot storsamfunnets behov. Regjeringen vil foreta en gjennomgang av leiejordsproblematikken og agronomien i norsk landbruk med tanke på bedre avkastning på eksisterende arealer.
- Gjennomføre forenklinger og reduksjon av landbruksbyråkratiet.
- Legge til rette for kompetanseutviklende tiltak i landbruket.
- Åpne for produktprøver og begrenset alkoholsalg direkte fra nisjeprodusenter og om nødvendig jobbe for å endre EU-lovgivningen på feltet.
- Skognæringen er viktig for Norge. Mange mennesker har hatt en trygg arbeidsplass i næringen, og potensialet for verdiskaping er stort. Norske skogeiere har lange og gode tradisjoner for bærekraftig forvaltning av skogressursene. Skognæringen har betydelig vekstpotensial og bør derfor stimuleres til å utvikle nye markedsområder.
- Regjeringen vil:
 - Utarbeide en helhetlig strategi for verdikjeden knyttet til skogbruket.
 - Legge til rette for å øke avvirkingen av skog.
 - Redusere skattesatsen på gevinst ved salg av virksomheter i skogbruket til ordinær kapitalbeskatning.
 - Styrke det private skogbruket ved å selge arealer fra Statskog tilsvarende det Statskog har kjøpt de siste årene.
 - Legge større vekt på klimapolitiske målsettinger i forvaltningen av norske skoger.
 - Tilpasse transportbestemmelsene for tømmer, så langt det er mulig, i møte med konkurransen fra våre handelspartnere.
 - Søke å etablere nye kapitalkilder for utvikling og lønnsom produksjon av nye trebaserte produkter, eksempelvis ved å åpne for at skogfondet kan brukes til investeringer i industriformål.”

2.2 Stortingets behandling av Meld St. 11 (2016-2017)

Stortingets næringskomité har behandlet meldingen *Endring og utvikling – En fremtidsrettet jordbruksproduksjon*, i Innst. 251 S (2016-2017). De fire overordnede målene som har ligget til grunn for jordbrukspolitikken føres videre, men komiteen har tilføyd noen delmål. Her gjengis noen sentrale merknader, mens spesifikke merknader på enkelttema er gjengitt i senere kapitler. Om målene for jordbrukspolitikken skriver en samlet komite:

"K o m i t e e n viser til innstillingen til jordbruksoppjøret 2015 (Innst. 385 S (2014–2015)), der en samlet komité sa at «reell økt selvforsyningsgrad er avhengig av at økt matproduksjon skal være med grunnlag i norske ressurser. Dette må legges til grunn ved utforming av landbrukspolitikken». K o m i t e e n viser til at formålet med å øke matproduksjonen er å øke selvforsyningsgraden, styrke beredskapen og dekke etterspørselen. K o m i t e e n merker seg at det i meldingen vises til at landbrukspolitikken har fire overordnede mål:

- Matsikkerhet
- Landbruk over hele landet
- Økt verdiskaping
- Bærekraftig landbruk med lavere utslipp av klimagasser.

Komiteen støtter at de fire overordnede målene for landbrukspolitikken videreføres, men presiserer at målet om matsikkerhet skal omfatte både matsikkerhet og beredskap. Komiteen registrerer også at regjeringen særlig peker på lavere utslipp av klimagasser i målet om bærekraftig landbruk, og støtter dette. K o m i t e e n ber regjeringen legge følgende målstruktur til grunn for jordbrukspolitikken:

- a. Matsikkerhet og beredskap
 - Sikre forbrukerne trygg mat.
 - Økt matvareberedskap.
 - God dyre- og plantehelse.
 - Satse på avl, forskning og utdanning for å øke bruken av de biologiske ressursene.
- b. Landbruk over hele landet
 - Sikre bruk av jord- og beiteressursene.
 - Sikre mulighetene for bosetting og sysselsetting.
 - Et mangfoldig landbruk med en variert bruksstruktur og geografisk produksjonsdeling.
 - Sikre rekrutteringen.
- c. Økt verdiskaping
 - Utnytte markedsbaserte produksjonsmuligheter.
 - Sikre en konkurransedyktig og kostnadseffektiv verdikjede for mat med en jevnere maktfordeling.
 - Sikre en effektiv og lønnsom utnyttelse av gårdens samlede ressurser.
 - Videreutvikle Norge som matnasjon.
 - Sikre bondens inntekter og evne til å investere i gården.
- d. Bærekraftig landbruk med lavere utslipp av klimagasser
 - Redusere forurensingen og utslippene av klimagasser, økt lagring av karbon og klimatilpasning.
 - Bærekraftig bruk og et sterkt vern av landbrukets areal (jordvern) og ressursgrunnlag.
 - Sikre kulturlandskapet og naturmangfoldet.
 - God dyrevelferd."

Om inntektsmålet og måling av inntekt skriver komiteen:

"Komiteens flertall, medlemmene fra Høyre, Fremskrittspartiet, Kristelig folkeparti og Venstre, erkjenner at det er vanskelig å måle inntekt for selvstendig næringsdrivende og sammenligne dette med lønnsinntakere. Flertallet viser til at Totalkalkylen utarbeidet av Budsjettutvalget for jordbruket er egnet til å beskrive inntektsutvikling, og i mindre grad egnet til å måle inntektsnivå. Inntektsnivået i jordbruket varierer betydelig mellom bruk, men er gjennomgående lavt.

Komiteen vil understreke at inntekt både er et mål og det viktigste virkemiddelet for å nå andre landbrukspolitiske mål. For å gi aktører i jordbruket forutsigbarhet og sikre rekruttering er det viktig at Stortinget formulerer et klart inntektsmål.

Komiteen legger til grunn at utøvere i jordbruket, som selvstendig næringsdrivende, skal ha muligheter til samme inntektsutvikling som andre i samfunnet. Inntektsmulighetene må være til stede innenfor en variert bruksstruktur for at norsk jordbruk skal kunne utnytte landets produksjonsmuligheter. For å sikre rekruttering, og for å løfte inntektsmulighetene i næringen, mener komiteen at inntektsmålet skal være å redusere inntektsgapet mellom jordbruket og andre grupper i samfunnet. God markedstilpasning og produktivitetsutvikling vil være en forutsetning for inntektsdannelsen."

Om investeringsvirkemidlene skriver komiteen:

"Komiteen mener det er viktig at offentlige virkemidler utnyttes slik at flest mulig får mulighet til å investere innenfor en variert og bærekraftig bruksstruktur med utgangspunkt i arealgrunnlaget. Komiteen mener derfor det bør legges tydeligere føringer for investeringsvirkemidlene i de årlige jordbruksoppgjørene. Komiteen mener at innenfor de investeringsmidlene som går til melkebruk, er det spesielt behov for å fornye 15–30 kyrfjøs. I tillegg til dette mener komiteen det innenfor slike tydelige føringer bør være et handlingsrom for det regionale partnerskapet til å gjøre prioriteringer av investeringsvirkemidler mellom produksjoner i den enkelte region".

Om beiteordningene skriver komiteen:

"Komiteens flertall, medlemmene fra Høyre, Fremskrittspartiet, Kristelig Folkeparti og Venstre, støtter forslaget om styrking av utmarksbeite, men understreker at det ikke må gå på bekostning av virkemidler som skal sikre bruk av innmarksbeite som ikke kan høstes maskinelt. Nødvendig grenseoppgang og utforming av virkemidler blir foretatt som en del av jordbruksoppjøret 2017."

Om forenkling skriver komiteen:

"Komiteens flertall, medlemmene fra Høyre, Fremskrittspartiet, Kristelig Folkeparti og Venstre, peker på at de mange ordninger i jordbruket samlet sett gir en omfattende virkemiddelstruktur. Flertallet stiller seg positiv til forenklinger i form av endringer av ordninger som gir mer oversikt eller mindre arbeid for bonden og/eller forvaltningen. Flertallet viser til målene for jordbrukspolitikken, og legger til grunn at endringer i virkemidlene samlet sett ikke skal svekke mulighetene til å oppnå disse."

Om geografisk produksjonsfordeling skriver komiteen:

"Komiteen vil understreke at disse ordningene er viktige for å sikre et landbruk i hele landet, og mener heller at de må styrkes og utvides enn å svekkes eller fjernes.

Komiteens flertall, alle unntatt medlemmene fra Høyre og Fremskrittspartiet, har merket seg at regjeringen i meldingen mener at de kraftfôrbaserte produksjonene i hovedsak bør finne sin lokalisering som et resultat av markedsbaserte rammebetingelser og produsentenes egen ressursutnyttelse. De kraftfôrbaserte produksjonene har vært, og er, viktige produksjoner på mange kombinasjonsbruk i distriktene for å sikre familien et levebrød fra gården. Produksjonen av svinekjøtt er også viktig for å sikre et tilstrekkelig volum gjennom hele året for slakterier i distriktene. Flertallet legger til grunn at de kraftfôrbaserte produksjonene fortsatt sikres rammevilkår som gjør det mulig å videreføre dagens geografiske produksjonsfordeling."

Om strukturpolitikken skriver komiteen:

"Komiteens flertall, medlemmene fra Høyre, Fremskrittspartiet, Kristelig Folkeparti og Venstre, viser til at flere av produksjonstilskuddene er differensierte etter struktur for å stimulere til et mangfoldig landbruk. For å gi grunnlag også for små og mellomstore bruk mener flertallet at disse virkemidlene må videreføres i minst samme omfang som i dag. Dagens tilskuddsprofil innebærer en naturlig nedtrapping i tilskudd per dyr ved økt drifts-omfang. Flertallet mener at dette er naturlig for at produksjon utover et visst drifts-omfang i hovedsak baseres på markedsinntektene."

Om markedsbalansering og ansvar for finansiering av balanseringstiltak skriver komiteen:

"Flertallet vil videreføre produsentenes ansvar for markedsbalansen og deres ansvar for å finansiere alle balanseringstiltak. Derfor ønsker flertallet at produsentsamvirkene fortsatt skal stå for markedsbalanseringen. Markedsordningene for ku- og geitemelk, kjøtt, egg, korn, eple og matpotet videreføres i samsvar med dette. Samvirkets tildelte markedsregulatorrolle må ikke være konkurransevridende for noen."

Om miljø og klima skriver komiteen:

"Komiteen understreker at jordbruket gir utslipp av klimagasser, men mener likevel at utslipp fra biologiske prosesser i jordbruket ikke kan likestilles med utslipp av klimagasser som har sitt utspring i bruk av fossile kilder.

Komiteens flertall, alle unntatt medlemmet fra Sosialistisk Venstreparti, mener jordbrukets viktigste oppgave i klimasammenheng er å redusere utslippene per produsert enhet, i tillegg til å øke opptaket av CO₂ og tilpasse produksjonen til et klima i endring.

K o m i t e e n vil understreke viktigheten av miljøarbeidet som gjøres i jordbruket. Minst mulig negativ påvirkning av naturen i form av forurensning og reduksjon av biologisk mangfold må vektlegges høyt.

Komiteen mener at arbeidet med å hindre forurensning i form av avrenning til vannmiljøer fortsatt skal være et prioritert satsingsområde.

Komiteen er opptatt av å videreføre og styrke miljøordningene for jordbruket. Regionalt miljøprogram (RMP), spesielle miljøtiltak i landbruket (SMIL) og ordningen med utvalgte kulturlandskap må styrkes. Komiteen er opptatt av å videreføre en lokal forvaltning av disse midlene. Eventuelle forenklinger i ordningene må samtidig bidra til å styrke ordningene og gjøre dem mer målrettede og effektive.

Komiteen viser til at all matproduksjon starter med fotosyntesen, og at alt jordbruk er basert på opptak av karbondioksid. Komiteen mener likevel at arbeidet med å redusere klimagassutslipp fra norsk matproduksjon må prioriteres samtidig som målet om økt matproduksjon med intensjon om økt selvforsyning ivaretas.

Komiteen understreker at tiltak med sikte på å redusere klimagassutslipp fra jordbruket skal være kunnskapsbaserte, og at effektene må kunne måles med relativt sikre metoder. Komiteen mener at landbruket skal bidra med sin del for å redusere klimagassutslipp, men understreker at det er komplekse sammenhenger knyttet til biologiske prosesser. Distriktspolitiske og landbrukspolitiske målsettinger skal ivaretas.

Komiteens flertall, alle unntatt Sosialistisk Venstreparti, mener at reduserte utslipp av klimagasser per produsert enhet er en naturlig del av jordbrukets mål om bærekraftig produksjon. Det er ikke god miljøpolitikk å gjennomføre tiltak som bidrar til karbonlekkasje, det vil si at produksjonen flyttes ut av Norge.

Komiteen mener at de biologiske prosessene i jordbruket ikke skal avgiftsbelegges slik Grønn skattekommisjon har foreslått.

Flertallet viser til at 31 pst. av Norges samlede klimagassutslipp kommer fra transport, og mener at det er viktig at også maskinparken i landbruket innlemmes i de generelle virkemidler innrettet mot å fase inn lavutslippskjøretøy og ny teknologi."

2.3 Den økonomiske politikken og utviklingen i norsk økonomi

2.3.1 Den økonomiske utviklingen

Den økonomiske veksten er på vei opp, og arbeidsledigheten har gått ned. Norsk økonomi er likevel fortsatt preget av det kraftige oljeprisfallet fra sommeren 2014. Den økonomiske veksten var lav gjennom fjoråret. Sysselsettingen har ikke holdt tritt med befolkningsveksten, og situasjonen er særlig krevende på Sør- og Vestlandet. Det er fortsatt behov for drahjelp fra den økonomiske politikken.

Historisk lav rente og ekspansiv finanspolitikk bidrar til å trekke opp innenlandsk etterspørsel etter varer og tjenester. Konkurranssevnen er styrket. Svakere krone, lavere lønnsvekst og reduserte bedriftsskatter har lagt et godt grunnlag for omstilling og ny vekst i norsk næringsliv. Samlet hjelper dette norsk økonomi ut av nedgangsperioden.

Bedriftene i Norges Banks regionale nettverk melder om vekst i produksjonen, og de fleste næringene venter videre oppgang. SSBs konjunkturbarometer for industrien indikerer positiv produksjonsutvikling fremover. Høyere oljepris og effektiviseringstiltak i oljeselskapene, som har gjort mange prosjekter på norsk sokkel billigere, er godt nytt for norsk økonomi. Også husholdningene ser lysere på fremtiden.

Den registrerte ledigheten ved NAV-kontorene har falt de siste fem månedene, og summen av helt ledige personer og personer på arbeidsmarkedstiltak har gått ned i et flertall av fylkene det siste året. Arbeidsledigheten i SSBs arbeidskraftundersøkelse (AKU) har avtatt siden juli i fjor og var 4,3 pst. i 1. kvartal i år. Nedgangen i arbeidsledigheten har gått sammen med svak vekst i sysselsettingen og lavere arbeidsstyrke. Arbeidsmarkedet er fortsatt preget av store regionale forskjeller, men oppgangen i ledigheten på Sør- og Vestlandet ser ut til å ha stoppet opp.

Moderasjon har preget de siste årenes lønnsoppgjør. Foreløpige tall viser at årslønnsveksten i fjor ble 1,7 pst. Veksten ble blant annet trukket ned av lavere sysselsetting i næringer med et høyt lønnsnivå, som petroleumsvirksomhet. Lønningene økte mindre enn konsumprisene, og reallønnen falt med 1,8 pst. Lavere inntektsskatt bidro til at reallønnen etter skatt falt noe mindre. LO og NHO kom i mars i år til enighet i lønnsoppgjøret for privat sektor innenfor en ramme for årslønnsveksten i industrien på 2,4 pst. Den samme rammen ble fulgt i oppgjørene i offentlig sektor.

Sårbarheten i husholdningene fortsetter å øke med høy vekst i boligpriser og gjeld. Boligprisene har steget kraftig den siste tiden. Veksten er høy i store deler av landet, og særlig høy i Oslo. Samtidig fortsetter husholdningenes gjeld å vokse raskere enn deres inntekter, og målt som andel av disponibel inntekt har husholdningens gjeld aldri vært høyere. Høy vekst i boligprisene og høy gjeld i husholdningssektoren utgjør en fare for

den finansielle stabiliteten, og kan bidra til å utløse eller forsterke en nedgang i norsk økonomi.

Høyere oljepris og mer robuste investeringsprosjekter i oljesektoren har redusert sannsynligheten for et større tilbakeslag i norsk økonomi. Samtidig er den globale politiske usikkerheten større enn på flere år, og den setter sitt preg på internasjonal økonomi. Den nye amerikanske administrasjonen er opptatt av frihandelens negative virkninger. Dersom USA, som et mektig land i verden og en viktig handelspartner for Norge, går i proteksjonistisk retning, kan det få konsekvenser for norsk næringsliv. Et annet usikkerhetsmoment er Storbritannias beslutning om å melde seg ut av EU. Valgresultatet i Frankrike kan også få betydning for utviklingen i Europa og EU fremover, noe som igjen vil påvirke norske eksportører.

Generelt er etterdønningene av den internasjonale finanskrisen i 2008/2009 fremdeles merkbare i verdensøkonomien. En rekke europeiske land har høye ledighetsnivåer og lav anslått kapasitetsutnyttelse. I 2017 er det ventet at den globale veksten vil ta seg noe opp. De regionale forskjellene er imidlertid store. Veksten er jevnt over høyere i utviklingsland enn i vestlige land.

2.3.2 Den økonomiske politikken

I møte med oljeprisfallet har regjeringen ført en aktiv politikk for arbeid, aktivitet og omstilling. Både i 2016 og 2017 har regjeringen kommet med særskilte tiltak for å motvirke arbeidsledighet på Sør- og Vestlandet og i utsatte bransjer. Sammen med lavere renter og svekket kronkurs er budsjettpolitikken medvirkende til at veksten i norsk økonomi nå ser ut til å ta seg opp igjen.

Regjeringen vil føre en ansvarlig økonomisk politikk basert på handlingsregelen for bruk av oljepenger. I februar i år foreslo regjeringen heretter å legge til grunn en forventet realavkastning på fondsmidlene på tre prosent, mot tidligere fire. Dette er i tråd med råd gitt av flere økonomiske og finansielle eksperter. Like viktig som hvor mye oljepenger som brukes, er hva pengene brukes på. Regjeringen har prioritert at oljepengebruken skal vris i retning av investeringer i kunnskap og infrastruktur, samt vekstfremmende skattelettelser. Den offentlige pengebruken skal innenfor handlingsregelens rammer tilpasses situasjonen i økonomien.

På lang sikt er det særlig vekstevnen i fastlandsøkonomien som bestemmer velferdsutviklingen i Norge. Regjeringen har derfor ønsket å prioritere tiltak som fremmer verdiskaping og økt produktivitet i norsk økonomi. Regjeringen er opptatt av å føre en politikk som gir næringslivet økt konkurransekraft og dermed mulighet til å skape større verdier og trygge arbeidsplasser for fremtiden. Videre vil regjeringen arbeide for at næringslivet skal få gode generelle rammebetingelser, et forutsigbart skattesystem, bedre infrastruktur, mulighet til å ansette kompetente medarbeidere og tilgang på kapital.

3 Utviklingen i jordbruket

Dette kapittelet belyser utviklingen i jordbruket i forhold til de mål og retningslinjer Stortinget har fastsatt. For jordbrukere som selvstendige næringsdrivende er det mange forhold, også utenfor forhandlingene, som påvirker inntektene og den løpende tilpasningen det enkelte år. Næringen vil oppleve årlige svingninger, f.eks. i avlinger og markedsforhold, også under ellers stabile politiske rammer. Videre er jordbruket en kapitalintensiv næring med langsiktige tilpasninger. Derfor vil det ofte kunne ta flere år før en ser målbare resultater som følge av justeringer i politikk og virkemidler. Virkninger av den løpende politikken og endringer i virkemiddelbruken må derfor vurderes over tid. Videre bør utviklingen i jordbruket vurderes opp mot helheten i virkemiddelbruken.

Norsk landbruk består av om lag 185 000 landbrukseiendommer med minst 5 dekar jordbruksareal, og/eller 25 dekar produktivt skogareal, og om lag 40 500 jordbruksbedrifter. Utviklingen for gårdsbruk med ganske like muligheter, vil variere. Dette skyldes at bøndene, som private næringsdrivende, og deres familier treffer sine valg ut fra en helhetlig vurdering av hvilke muligheter landbruket gir, og hvilke andre muligheter den enkelte gårdbruker har for disponering av kompetanse, tid og økonomiske ressurser. Landbrukspolitikken må til enhver tid ta hensyn til kostnader og konkurransekraft, både for jordbruket og matindustrien. Alle ledd i verdikjeden er viktige for å oppnå et godt samlet resultat.

Grunnlagsmaterialet

Budsjettnemnda for jordbruket (BFJ) har som hovedoppgave å legge fram og bearbeide et grunnlagsmateriale for jordbruksoppgjøret. Materialet består av følgende tre rapporter:

- Totalkalkylen for jordbruket: Jordbrukets totalregnskap og budsjett. Beregningene viser registrerte og normaliserte tall for inntekter, kostnader, arbeidsforbruk, vederlag til arbeid og kapital og vederlag til arbeid og egenkapital.
- Referansebruksberegninger: Beregningene er basert på driftsgranskningene fra Norsk institutt for bioøkonomi (NIBIO), og brukes til å vurdere utslag av et oppgjør for ulike produksjoner, distrikter og bruksstørrelser.
- Resultatkontrollen for gjennomføringen av landbrukspolitikken.

For mer utfyllende statistikk vises det til disse publikasjonene.

Inntektsutviklingen for jordbruket vurderes i avtalesammenheng med utgangspunkt i normaliserte regnskaper i Totalkalkylen, inkl. inntektsverdien av jordbruksfradraget ved ligningen. Totalkalkylen omfatter inntekter fra jord- og hagebruk, og inkluderer effekten av strukturendringer, dvs. at produktivitetsframgang fanges opp løpende i beregningen av inntekt per årsverk. Inntekter, kostnader og arbeidsforbruk knyttet til skogbruk og en del tilleggsnæringer er ikke med i Totalkalkylen, med unntak av kjøreinntekter der det er brukt maskiner som er kostnadsført i totalregnskapet. Totalkalkylen gir derfor ikke et fullstendig bilde av utviklingen i landbruksbefolkningens samlede næringsinntekter.

Totalkalkylen er et sektorregnskap for selvstendige næringsdrivende, og kan ikke ha samme presisjonsnivå som lønnsstatistikk. Data på foretaksnivå viser at det er betydelig variasjon rundt gjennomsnittet, også innen produksjoner og mellom bruk med likeartede

forhold og forutsetninger. I tillegg kan revisjon av dataserier med grunnlag i nye data og endring av beregningsprinsipper, gjøre at både beregnet inntektsnivå og inntektsutvikling endres mellom beregningsår. Til årets beregninger har Budsjettnemnda revidert tallseriene for produksjon av bær og frakt og emballasje av blomster.

Premissgrunnlaget og rapportering

Rapporteringen tar utgangspunkt i Regjeringens politiske plattform, avtalen med samarbeidspartiene av 28. mai 2014, Meld. St. 11 (2016–2017) *Endring og utvikling – En fremtidsrettet jordbruksproduksjon* og Stortingets behandling av meldingen i Innst. 251 S (2016–2017).

Flere resultatindikatorer er relevante for flere mål. Det må videre gjøres løpende avveininger mellom kryssende hensyn. Det er derfor fortsatt nødvendig å gjøre en samlet vurdering av utviklingen i næringen. Utformingen av virkemidler og forvaltningen av dem må skje gjennom en organisering med god styring og kontroll, og der målretting og forenkling av virkemidlene er viktig.

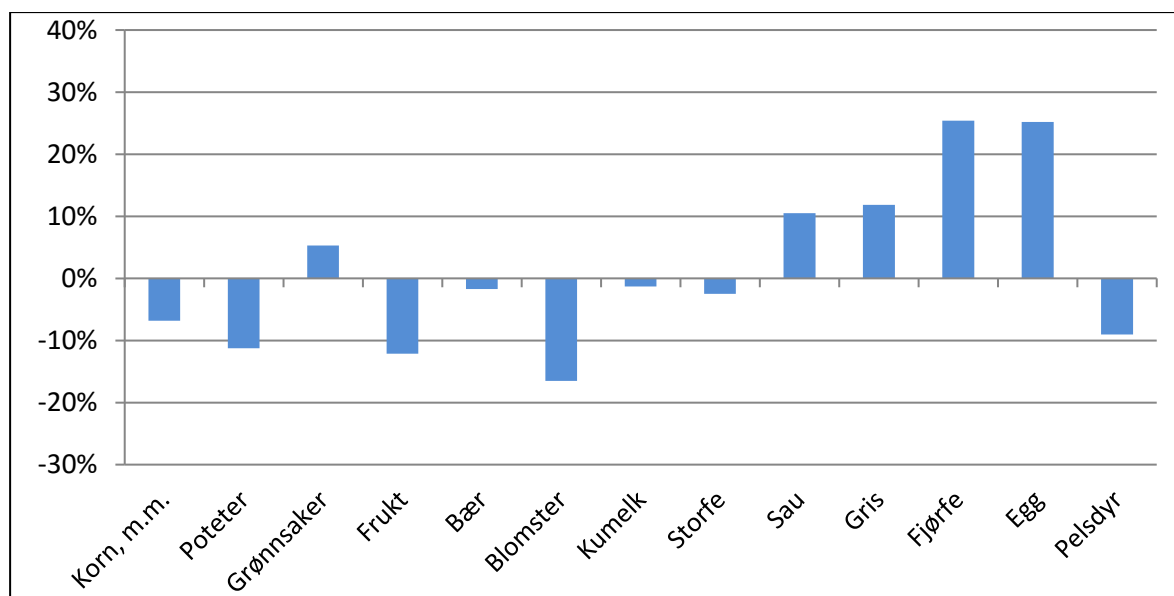
3.1 Matsikkerhet – nasjonal matproduksjon

I Innst. 251 S (2016–2017) sier en samlet komite at:

"Komiteen viser til at formålet med å øke matproduksjonen er å øke selvforsyningsgraden, styrke beredskapen og dekke etterspørselen."

3.1.1 Produksjons- og markedsutvikling

Det siste tiåret har det samlede produksjonsvolumet i jordbruket økt med 1,7 pst. ifølge normalisert regnskap. Produksjonen av husdyrprodukter har økt med ca. 4,6 pst., mens produksjonen av planteprodukter har falt med i 4,9 pst.

Figur 3.1 Endring i produksjonsvolum fra 2008 til 2017, iflg. normalisert regnskap.

Kilde: BFJ

Det er særlig det kraftfôrbaserte husdyrholdet som har økt, i tillegg til deler av det grov-
fôrbaserte, jf. figur 3.1. Produksjonen av kumelk er relativt stabil. Produksjonen av storfe-
kjøtt er redusert med i overkant av 2 ½ pst. i perioden, men har økt de siste 3 årene som
følge av at antall ammekyr øker mer enn reduksjonen i antall melkekyr. Sau- og lamme-
kjøtt hadde tidligere negativ produksjonsutvikling og det var et stort behov for import. De
siste tre til fire årene har denne utviklingen snudd, og produksjonsvolumet har de siste ti
årene økt med 10 ½ pst. Det er i 2017 overproduksjon i sektoren.

Produksjonen av korn, frukt, poteter og blomster har falt det siste tiåret. For korn skyldes
produksjonsreduksjonen både redusert areal og svak avlingsutvikling knyttet til dårlige
værforhold. De tre siste årene har vært svært gode avlingsår, og 2015 ga historisk høye
kornavlinger per dekar. Matkornavlingen økte fra 2015 til 2016 samtidig som kornarealet
økte med ca. 30 000 daa. De gode resultatene i perioden 2014–2016 var imidlertid ikke
tilstrekkelig til å snu den negative trenden for det siste tiåret. Produksjonen av grønnsaker
har økt med i underkant av 5 ½ pst., mens fruktproduksjonen er redusert med i overkant
av 12 pst. Produksjonen av bær har gått noe ned perioden sett under ett, men de siste årene
har produksjonen økt. I grøntsektoren har markedsforholdene vært utfordrende både pga.
nasjonale forhold, som for eksempel endringer i eierskap og organisering i omsetnings-
kanalene, og importkonkurransen. Målprisene oppnås i varierende grad. De siste sesongene
har det imidlertid vært bedring for de fleste kulturer. Redusert produksjon av blomster
skyldes særlig at snittblomster mister markedsandeler til import. Samlet sett er det mark-
edsmuligheter for økt planteproduksjon, blant annet korn og store deler av grøntsektoren.

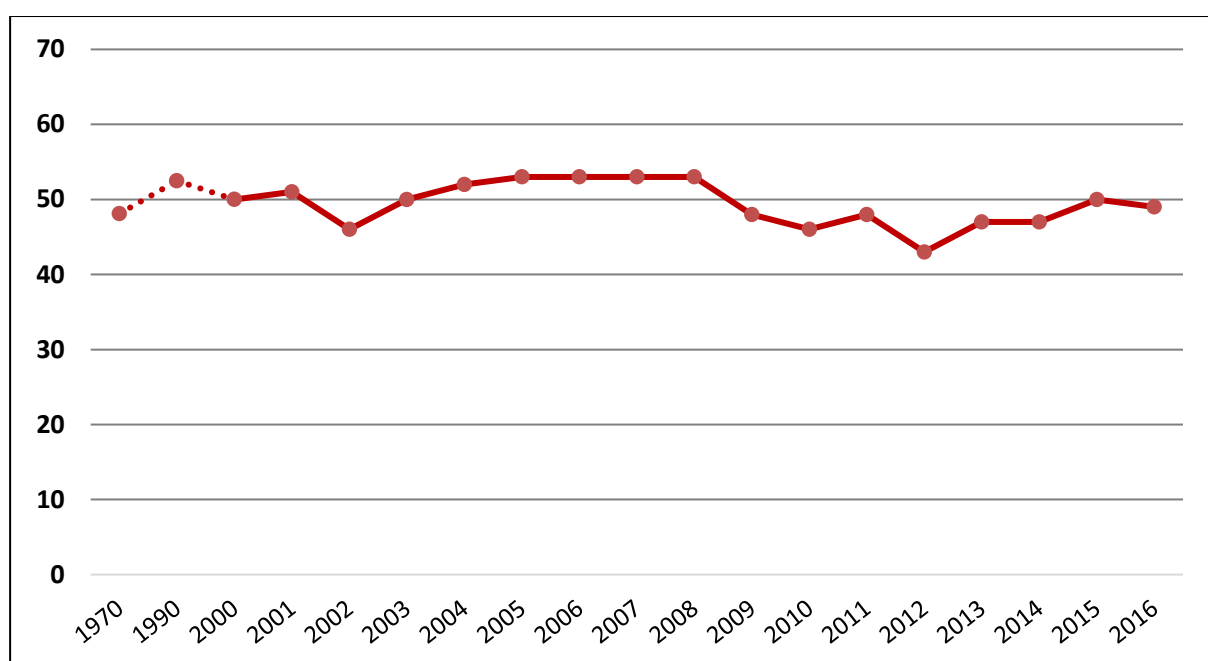
Det er variasjon i markedsbalansen mellom de ulike sektorene. For storfekjøtt, korn og i
grøntsektoren er det udekkede markedsmuligheter for norskprodusert vare. For svin var
det et markedsoverskudd til og med 2014, markedsbalanse i 2015 og 2016 og tendenser til
overproduksjon i 2017. For egg er det markedsbalanse. Det er overskudd for sau/lam etter
at det har vært underdekning over mange år. I 2015 falt etterspørselen etter kyllingkjøtt
mye som følge av oppmerksomhet rundt antibiotikaresistente bakterier i fjørfeproduk-
sjonen, men etterspørselen har tatt seg opp igjen som følge av god oppfølging fra bransjen
gjennom blant annet introduksjon av narasinfritt fôr.

3.1.2 Økt selvforsyningsgrad/hjemmemarkedsandel

Selvforsyningsgraden beskriver hjemmemarkedsandelen målt på energibasis, dvs. hvor
mye av det vi spiser som er produsert i Norge, og er ett av flere mål på hvilken markeds-
andel den norske matsektoren har i det norske matmarkedet. Selvforsyningsgraden for
varer produsert i jordbruket påvirkes av værforholdene, ulike kvalitetskrav, priser,
landbrukspolitiske virkemidler og internasjonale handelsavtaler. Det tas ikke hensyn til
eksport, eller til muligheten til å legge om produksjonen til produkter med høyere
energigrad dersom situasjonen skulle kreve det. Selvforsyningsgraden er derfor ikke et
godt mål på mulighetene for å dekke matvarebehovet med innenlands produksjon. Selv-
forsyningssevnene forteller hva som kan gjøres i en krisesituasjon for å sikre befolkningen
forsyning, med energi og andre næringsstoffer for et fullverdig kosthold. Det inkluderer
omlegging av forbruk i retning energirike plantevekster, korn, poteter og grønnsaker, og

dreining av produksjonen i den retningen. For å vurdere selvforsyningssevne må det imidlertid defineres hva slags krise det er snakk om.

Selvforsyningsgraden for jordbruksprodukter økte mye fra 1970 til 1990 som følge av økt norsk matkornproduksjon. Samtidig avtok fiskens andel av energiinntaket. Derfor har selvforsyningsgraden inkl. fisk variert rundt 50 pst. i flere tiår. Etter flere år med reduksjon i selvforsyningsgraden fra 2008, økte den med 3 prosentpoeng, fra 47 til 50 pst., fra 2014 til 2015. Dette skyldes i stor grad at kornavlingene har vært gode, og at mye av kornet holdt matkornkvalitet. Fra 2015 til 2016 gikk selvforsyningsgraden ned 1 prosentpoeng, til 49 pst., som følge av redusert matkornandel. Selvforsyningsgraden er gjennomgående høy for husdyrprodukter, og klart lavere for planteprodukter. Naturgitte forhold gjør at selvforsyningsgraden er lav for energirike plantevekster og høy for husdyrprodukter med større proteininnhold. I 2015 var selvforsyningsgraden for protein 68 pst.

Figur 3.2 Selvforsyningsgrad på energibasis inkl. fisk

Kilde: BFJ

Selvforsyningsgraden sier ikke noe om opprinnelsen til innsatsvarene i produksjonen. Mange av jordbrukets produksjonsmidler importeres. Etter flere år med reduksjon, har den totale andelen norske råvarer i kraftfôret økt med 12 prosentpoeng i perioden 2014–2016. Dette skyldes i stor grad de gode kornavlingene og økt kornareal.

Tilgangen på norsk korn til kraftfôr avhenger av værforholdene. Krav til energi- og proteininnhold i kraftfôret gjør at andelen karbohydrater reduseres. Norskprodusert andel av karbohydratene i kraftfôret økte fra 61 pst. i 2014 til 80 pst. i 2016, jf. tabell 3.1. Hvor høy norskandelen for karbohydrater kan bli avhenger av videre fôrutvikling og bruk av andre råvarer. Norskandelen for karbohydrater påvirkes av hvilke proteinkilder som benyttes. De siste årene er bruken av soya redusert og erstattet med proteinråvarer som har et høyere karbohydratinnhold, som for eksempel rapspelletts. Det gir mindre rom for norsk

fôrkorn. Signaler fra næringen viser at andelen norskprodusert hvete i kraftfôret er økende, fordi hveten har et høyere proteininnhold enn annet fôrkorn.

Norskandelen av fett og protein i kraftfôret har gått mye ned de siste årene, spesielt som følge av forbudet mot bruk av kjøttbeinmel og fiskemel i dyrefôr fra henholdsvis 2003 og 2010. Dersom importen skulle blitt erstattet av norskprodusert protein fra jordbruket, ville det gått på bekostning av kornproduksjonen, siden slike vekster ville konkurrere om de mest produktive arealene. I kraftfôret brukes fett fra råvarer som erter og oljefrø. Norskprodusert råvare holder god kvalitet, men bruken er likevel begrenset fordi egenskapene til fettene i disse råvarene ikke fullt ut kan erstatte importert vare.

Tabell 3.1 Norsk andel av råvarer i kraftfôr til husdyr. Prosent

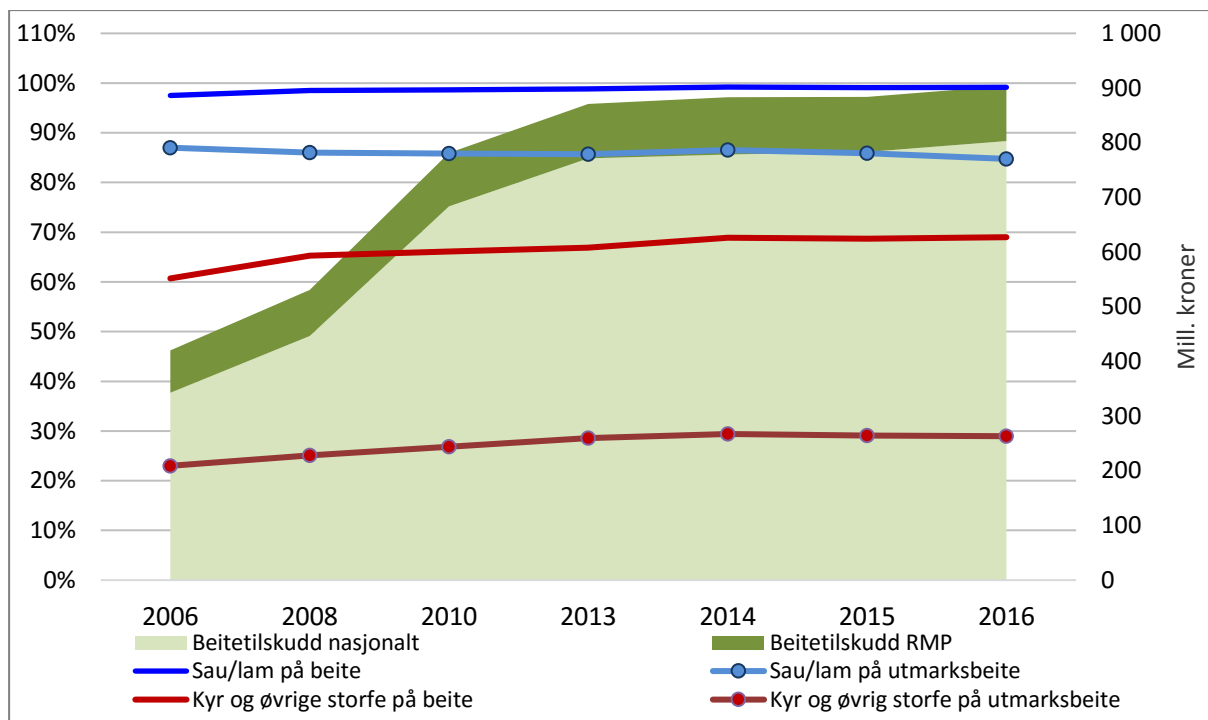
	2000	2005	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Karbohydrat	82	89	77	78	68	65	61	73	80
Fett	87	62	50	52	41	46	45	49	57
Protein	37	16	17	6	7	8	6	5	6
Totalt	75	76	65	62	55	50	46	55	58
Kraftfôr, 1000 tonn	1 581	1 697	1 817	1 822	1 944	1 963	1 991	1 977	1 965

Kilde: Landbruksdirektoratet

Totalkalkylen viser at kjøp av kraftfôr til drøvtyggere ble redusert med 1,5 pst. fra 2015 til 2017, til tross for ikke ubetydelig økning i tallet på drøvtyggere. Mye og godt grovfôr er antagelig en vesentlig årsak.

3.1.3 Dyr på beite

Fra 2005 til 2014 falt samlet kutall (melkekyr og ammekyr) med 30 000 dyr. Deretter har kutallet økt med om lag 8 000 dyr som følge av at antall ammekyr har økt mer enn reduksjonen i melkekutallet. Antallet vinterfôra sau falt noe fra 2005–2014, men har deretter økt med om lag 120 000 dyr.

Figur 3.3 Andel dyr på beite, 2006–2016

Kilde: Landbruksdirektoratet

Andelen sau/lam på beite er svært stabilt. Om lag 85 pst. av sau og lam går på utmarksbeite. Andelen sau på utmarksbeite er økende med økende besetningsstørrelse. I saueholdet beiter 62 pst. av besetningene under 20 sauer i utmark, mens 87 pst. av besetningene med over 200 sauer gjør det samme. Andelen storfe på utmarksbeite har økt med 6 prosentpoeng de siste tre årene, fra 23 pst. i 2006 til 29 pst. i 2016. Her går imidlertid andelen ned med økende besetningsstørrelse.

3.2 Landbruk over hele landet

I behandlingen av Meld. St. 11 (2016–2017) i Innst. 251 S (2016–2017) uttalte en samlet næringskomité at:

"(...) Komiteen viser til at norske bønder over tid har hatt høyere produktivitetsutvikling enn de fleste andre næringer i Norge. For å nå målene for jordbrukspolitikken må norske bønder fortsette å utnytte gårdens ressursgrunnlag på en effektiv måte."

Produktivitetsutviklingen i jordbruket skyldes blant annet økt avling og ytelse per produserte enhet, og redusert arbeidsinnsats som følge av teknologiske forbedringer og strukturendringer. Når markedet i hovedsak er avgrenset til innenlands forbruk, betyr det at samlet sysselsetting går ned. I forbindelse med Stortingets behandling av Meld. St. 31 (2014–2015) om vekst og gründerskap innen landbruksbaserte næringer, heter det i Innst. 177 S (2015–2016) bl.a. at:

"Komiteen er enig med regjeringen som i meldingen understreker at "ein langsiktig landbrukspolitikk som bidreg til å oppretthalde eit landbruk over heile landet er avgjerande for utvikling av nye næringar i landbruket, (...)"

I Innst. 251 S (2016–2017) vises det til at måloppnåelsen for landbruk over hele landet belyses gjennom følgende parametere:

- Sikre bruk av jord- og beiteressursene.
- Sikre mulighetene for bosetting og sysselsetting.
- Et mangfoldig landbruk med en variert bruksstruktur og geografisk produksjonsdeling.
- Sikre rekrutteringen.

3.2.1 Arealutvikling og -fordeling

I perioden 1979–1999 økte det registrerte jordbruksarealet med 8,2 pst. I perioden 1999–2016 er det estimert en reduksjon i totalt jordbruksareal på ca. 5 pst., jf. tabell 3.2.

Registrert totalareal var på sitt høyeste i 1998.

Fra 2005 har nytt digitalt kartgrunnlag vært tatt i bruk som kontrollgrunnlag ved søknad om produksjonstilskudd. Overgangen er nå fullført. Tall fra Landbruksdirektoratet viser at innføringen av det nye kartverket i perioden 2005–2013 har gitt en reduksjon i arealet på ca. 3,3 pst. Effekten av nytt kartverk kan både skyldes mer nøyaktige målinger, og at endringer som har skjedd over tid først fanges opp når nytt kartverk tas i bruk. Arealnedgangen utenom nytt kartverk har vært på ca. 1,4 pst. i samme periode. Arealavgangen er redusert fra 60 000 daa per år i perioden med digitalisering til om lag 10 000 daa per år etter 2013.

I perioden fra 2010–2015 ble over 100 000 daa areal godkjent til nydyrking. Både i 2014 og 2015 ble over 18 000 daa areal godkjent til nydyrking. I 2004 ble det satt et nasjonalt mål om at den årlige omdisponeringen skulle reduseres til under 6 000 daa. Dette målet ble nådd i 2013. I 2015 ble det omdisponert 6 300 daa dyrka mark. Tallene for 2013 og 2014 var de laveste registrerte omdisponeringene siden registreringene startet i 1976. Rogaland er det fylket som omdisponerte mest jord i 2015, og dernest Sør-Trøndelag. I 2015 fastsatte Stortinget et nytt mål for omdisponering på maksimalt 4 000 dekar per år. Målet skal nås gradvis innen 2020.

Tabell 3.2 Utviklingen i jordbruksareal, 1000 daa

	1979	1989	1999	2014	2015	2016	Endring 99-16
Korn og oljevekster			3 345	2 879	2 862	2 891	-14 %
Åker og hage	4 146	4 402	3 995	3 326	3 303	3 332	-17 %
Fulldyrket eng og beite	4 211	4 443	4 876	4 785	4 799	4 754	-3 %
Sum fulldyrket jord	8 358	8 846	8 871	8 111	8 102	8 086	-9 %
Annen eng og beite	1 239	1 096	1 511	1 756	1 759	1 756	16 %
Jordbruksareal i drift i alt	9 597	9 941	10 384	9 868	9 860	9 841	-5 %
Areal daa/innbygger	2,36	2,35	2,34	1,93	1,9	1,9	-19 %

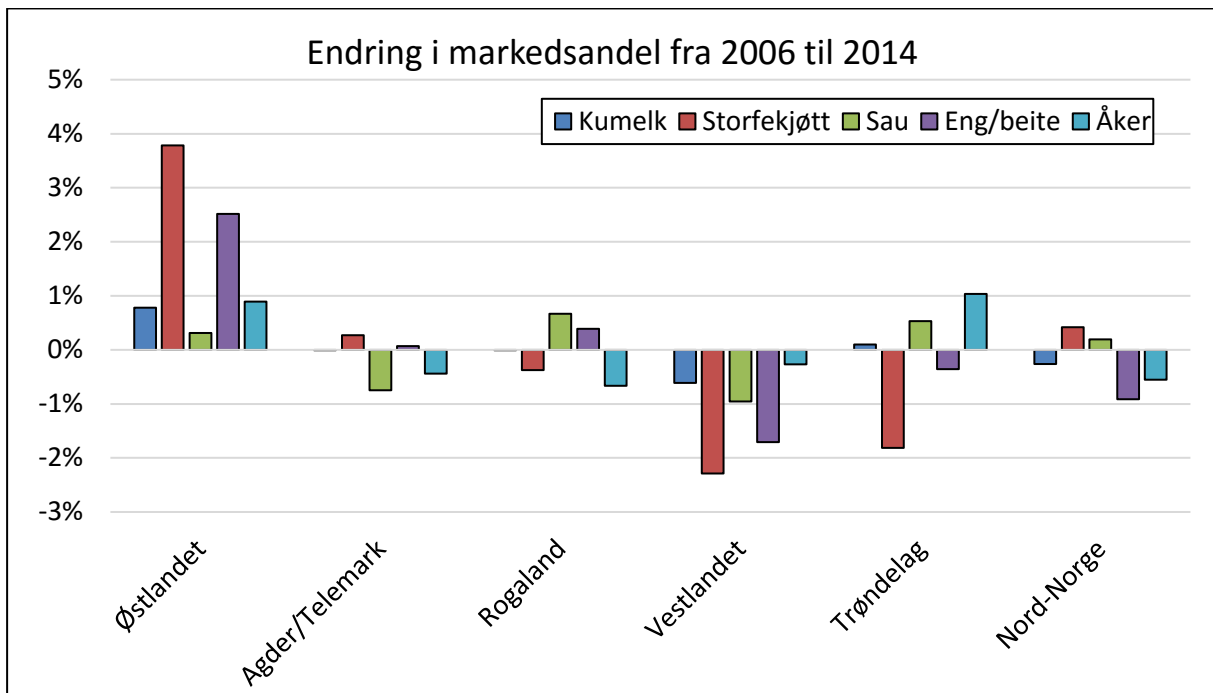
Kilde: BFJ

Reduksjonen i jordbruksareal i drift i perioden 1999–2016 har først og fremst skjedd på Vestlandet, i Agder-fylkene og i Nord-Norge. De siste ti årene er arealet av åpen åker på Østlandet redusert med om lag 250 000 daa, mens arealet av eng og beite har økt med om

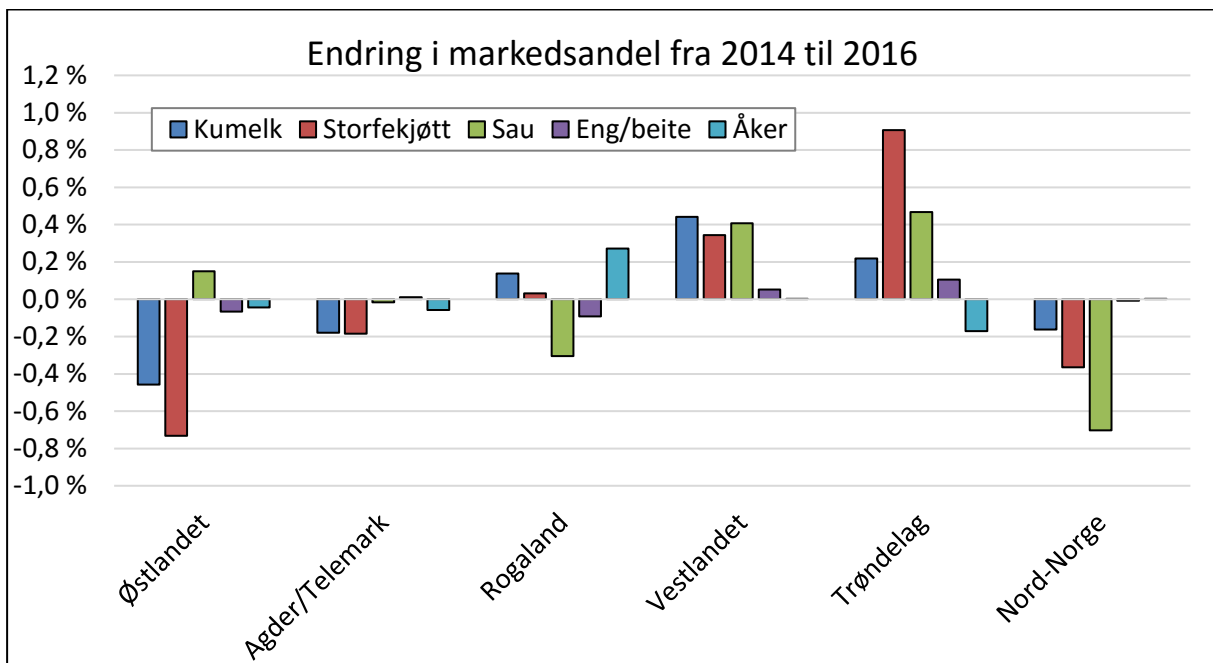
lag 160 000 daa. Dette skyldes delvis økt hold av ammeku og sau. En del steder bidrar det også til å redusere avrenning til vassdrag gjennom økt grasdekke mellom dyrka mark og vassdrag. De foreløpige tallene viser en marginal reduksjon i jordbruksarealet fra 2015 til 2016. På landsbasis har andelen fulldyrket jord holdt seg konstant, mens andelen av eng og beite har gått ned med én pst. Kornarealet økte med knapt 30 000 daa fra 2015 til 2016 og BFJ har prognosert en marginal økning fra 2016 til 2017. Fra 2015 til 2016 ble arealet av eng og beite på Østlandet redusert med 22 000 dekar, mens kornarealet økte med 6 500 dekar.

3.2.2 Geografisk fordeling av produksjon og arbeidsforbruk

Den geografiske fordelingen av produksjonen er viktig for økt produksjon og landbruk over hele landet. Det har over noen år vært en tendens til at Østlandet øker sin andel av grasbasert produksjon, med unntak for melk, der produksjonen er stabil geografisk. Budsjettnemndas tall viser at trenden er endret fra 2014. Østlandet økte sine andeler i grasbaserte produksjoner og eng- og åkerarealet i perioden 2006–2014, mens det i perioden fra 2014–2016 er Vestlandet og Trøndelag som har økt sine andeler. Figur 3.4 og figur 3.5 viser endringer i markedsandeler for hhv. 2006–2014 og 2014–2016. Lengden på perioden er ulik i de to figurene og størrelsen på endringene forskjellige, men trendskiftet er tydelig, iflg. Budsjettnemndas tall.

Figur 3.4 Endring i markedsandel fordelt på produksjon og landsdel, 2006–2014

Figur 3.5 Endring i markedsandel fordelt på produksjon og landsdel, 2014–2016

Hovedbildet for produksjonsutviklingen er at økningen i produksjoner med vekst kommer i mer sentrale områder. Produksjonen av fjørfekjøtt har hatt en sterk økning de siste ti årene, til tross for reduksjonen i 2015 og 2016 som følge av markedssvikt i forbindelse med oppmerksomheten rundt antibiotikaresistens. Produksjonsøkningen det siste året har i all hovedsak kommet i Rogaland. I Trøndelag har eggproduksjonen økt betydelig de siste årene, mens den har vært relativt stabil i resten av landet. Veksten i grønnsaker på friland

har kommet på Østlandet. Veksten i svinekjøttproduksjonen har i størst grad kommet i Rogaland, men også i Agder/Telemark, Vestlandet og Nord-Norge har produksjonen økt noe.

For perioden 2010–2016 er arbeidsforbruket redusert med 2,3 pst. årlig. Nedgangen har vært størst i Agder-fylkene og Telemark, med en årlig nedgang på 3,4 pst., mens Østlandet har hatt den laveste reduksjonen i arbeidsforbruk, med 1,9 pst. per år.

3.2.3 Rekruttering og næringsutvikling

Flere virkemidler over jordbruksavtalen skal bidra til næringsutvikling, kunnskapsutvikling, kompetanseheving og rekruttering i landbruket. Virkemidlene er hovedsakelig finansiert innenfor Landbrukets utviklingsfond (LUF).

Økt verdiskaping er et av hovedmålene for landbruks- og matpolitikken, og flere av virkemidlene over LUF skal bidra til lønnsom utnyttelse av gårdens samlede ressurser. For ordningene som forvaltes av Innovasjon Norge er målsettingene om flere gode gründere, flere vekstkraftige bedrifter og flere innovative næringsmiljøer sentrale. Ordningen med investerings- og bedriftsutviklingsmidler bidrar til moderniseringer i driftsapparatet, økt effektivisering og utvikling av andre landbruksbaserte næringer i landbruket. Det er særlig viktig for unge bønder som skal ta over drifta at det er mulighet for å fornye og modernisere. Slike risikoavlastende ordninger er derfor også av betydning for rekrutteringen til landbruket.

Meld. St. 31 (2014–2015) *Garden som ressurs – marknaden som mål* ble behandlet av Stortinget våren 2016. I meldingen varslet regjeringen en rekke forenklinger generelt og forenklinger i regelverket spesielt for å stimulere til ytterligere vekst og utvikling. Målet er å medvirke til at landbruksgründere skal kunne utnytte det totale ressursgrunnlaget i inn- og utmark på landbrukseiendommen uten unødige hindre. Det er for eksempel et vekstpotensial i markedet for lokalmat og drikke. I 2016 var omsetningen av lokalmat i dagligvarehandelen på 4,8 mrd. kroner. Tall fra AC Nielsen viser at omsetningsveksten av lokalmat i butikk var på 8,8 pst. fra 2015 til 2016. Innsatsen over Landbrukets utviklingsfond gjennom bl.a. Matmerk og Utviklingsprogrammet for landbruks- og reindriftsbasert vekst og verdiskaping, skal bidra til å stimulere til en ytterligere positiv utvikling.

3.2.3.1 Investering og bedriftsutvikling (IBU-midler)

De fylkesvise IBU-midlene har et todelt formål. De skal bidra både til utvikling av ny næringsvirksomhet på landbrukseiendommen, og til utvikling og modernisering av landbruket generelt. IBU-midlene tildeles fylkene etter en fordelingsnøkkel. Ut over nasjonale føringer for bruken av midlene, legger partnerskapene i fylkene bestående av fylkesmannen, fylkeskommunen, faglagene i landbruket og Innovasjon Norge (IN), regionale føringer for bruken av midlene.

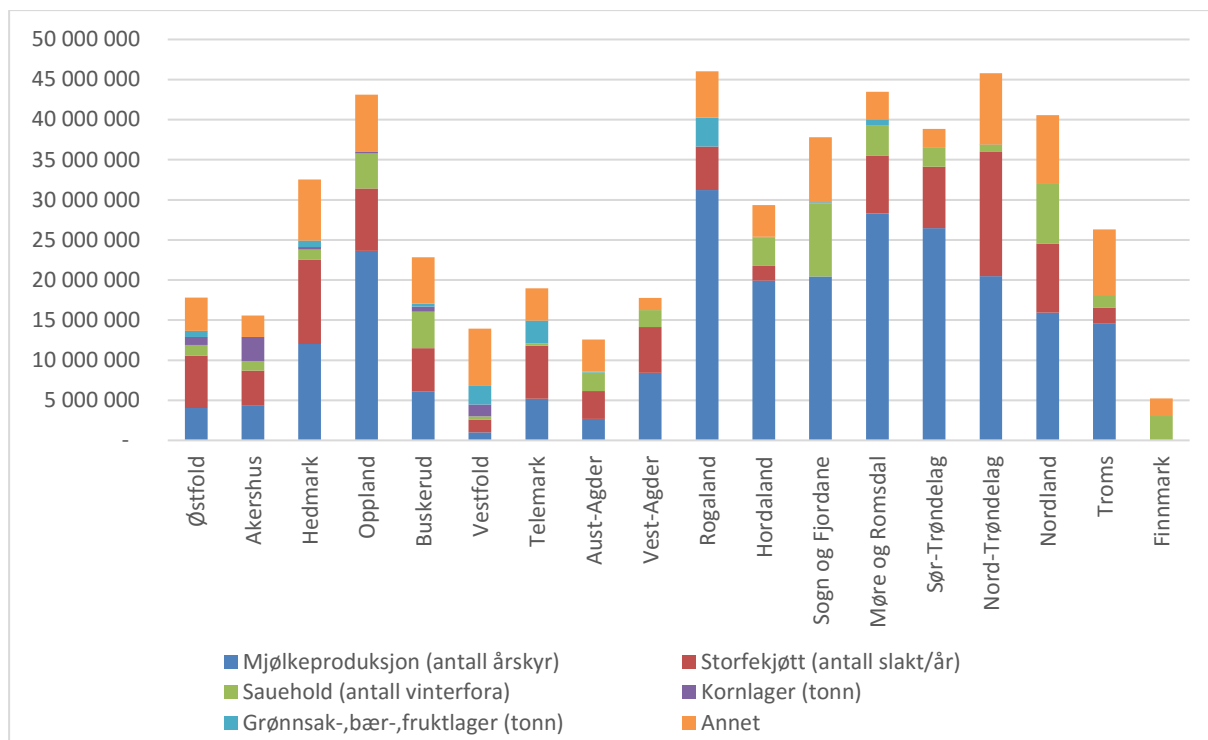
I 2016 innvilget Innovasjon Norge støtte til 1 060 søknader. Det er noe færre søknader enn i 2015. Samlet tilsagnssum for tilskudd var i overkant av 544 mill. kroner. Om lag 84 pst. av tilskuddene ble gitt til investeringer innen tradisjonelt landbruk. Gjennomsnittlig beløp for tilskudd var 579 000 kroner i 2016, en økning på 50 000 kroner fra 2015. Det har vært

en økning i tilskudd til prosjekter med kostnadsramme over 5 mill. kroner i perioden 2014 til 2016. 24 pst. av midlene gikk til slike prosjekter i 2016, mot 12 pst. i 2014. 45 pst. av tilskuddene gikk til prosjekter med en kostnadsramme under 2 mill. kroner i 2016. En gjennomsnittlig investering innen melkeproduksjon var på 5,3 mill. kroner og mottok 760 000 kroner (14 pst.) i investeringsstøtte.

En økende del (33 pst. i 2016) av støtten til investeringer innenfor det tradisjonelle landbruket går til tiltak med miljømessig forbedring av kvalitet på produkter/prosesser, miljøsertifisering/miljøledelse, miljøeffektiv energiomlegging og kulturminner/kulturmiljø. I tillegg til dette gikk i underkant av 4 pst. av midlene til investeringer innen økologisk produksjon.

Det er stor pågang etter investeringsvirkemidler. De fleste søknadene gjelder midler til effektivisering av produksjonsapparatet. Innovasjon Norge viser til at ordningen kommer bedre ut enn gjennomsnittet for INs tjenester i kundeeffektundersøkelsene når det gjelder andel prosjekter som oppgis å være viktige for bedre lønnsomhet, overlevelsesmuligheter, økt omsetning og at forventede effekter i hovedsak er innfridd. I jordbruksoppgjøret 2016 ble det åpnet for å gi tilsagn til investeringsstøtte allerede på høsten, samme år som midlene blir avsatt over jordbruksoppgjøret. Bakgrunnen for dette var innspill om at dette kan gi bedre planleggings- og byggeprosesser, bedre avtaler med entreprenører og leverandører, og at byggingen kan starte tidligere. Fra høsten 2016 har Innovasjon Norge praktisert at inntil 20 pst. av neste års ramme kan tildeles på høsten. Bare 1/3 av fylkene har så langt benyttet seg av dette, og økningen i tilsagn fra 2015 til 2016 var på kun 15 mill. kroner.

Investeringsstøtte til jord- og hagebruk skal tilpasses de nasjonale markedsforholdene. Andel bevilgning til planteproduksjon har variert noe de siste årene. I 2016 var det en klar nedgang i andel beløp gitt til prosjekter innen planteproduksjon, fra 45,6 mill. kroner i 2015 til 29,7 mill. kroner. Andel av investeringstilskudd som gikk til investeringer innen grovfôrbasert husdyrhold utgjør nærmere 96 pst. av alle tilskudd innen husdyrproduksjon. Det er ikke bevilget midler til konsumeggproduksjon eller kylling. Det er bevilget noe midler til slaktegrisproduksjon etter at Innovasjon Norge åpnet for begrenset støtte der det foreligger leveringsavtale om smågris. Bevilgningen til storfekjøttproduksjon har økt med 28 mill. kroner. Tilsvarende har total bevilgning til saueproduksjon blitt redusert med 28 mill. kroner i 2016. Figur 3.6 gir en oversikt over fylkesvis fordeling av tilskudd til ulike produksjoner i 2016. Figuren gir også et bilde av forbruk av IBU-midler mellom fylkene. Denne følger i stor grad av fordelingsnøkkelen for virkemidlene, samt også noe ulik pågang av søknader i fylkene.

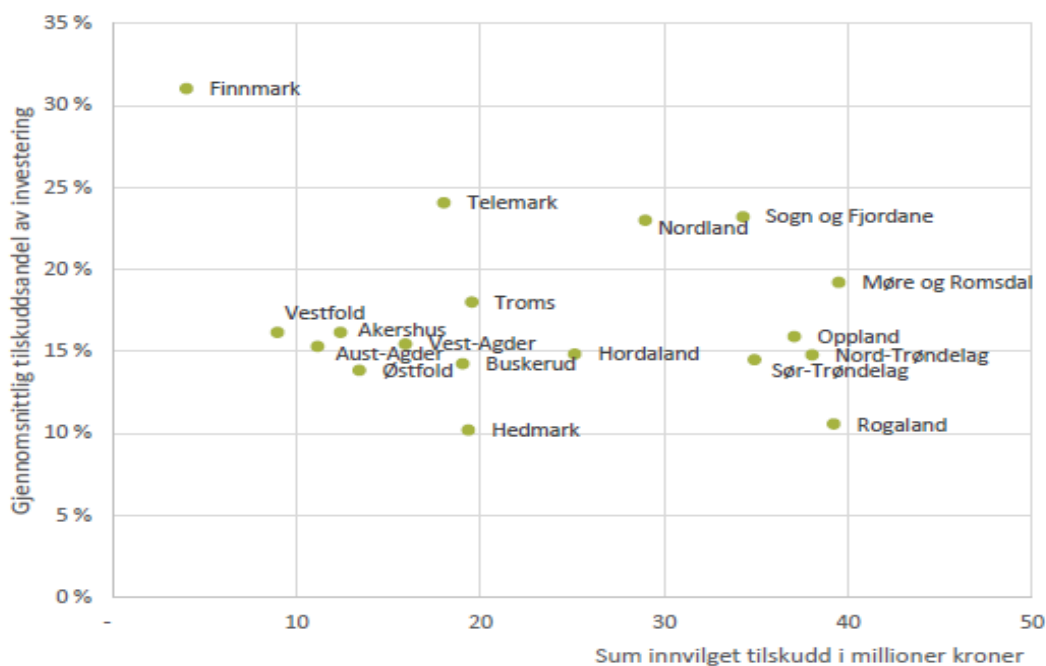

Figur 3.6 Andel IBU-tilskudd til tradisjonelt landbruk fordelt på ulike produksjoner i 2016. Kroner

Kilde: Innovasjon Norge.

1) Kategorien annet gjelder bl.a. prosjekter som omfatter flere typer produksjoner, eller prosjekter innen andre husdyrproduksjoner enn de som er nevnt i de øvrige kategoriene.

Fylkesvis fordeling av midlene via fordelingsnøkkel, ulik pågang etter investeringsstøtte, og ulike regionale tak for tilskuddsutmåling gir stor variasjon regionalt i støtteutmålingen. I forbindelse med en undersøkelse gjort av Menon i 2017 om ringvirkninger av Innovasjon Norges tilskudd til investeringer innen tradisjonelt landbruk, ble det laget en fremstilling av innvilget investeringstilskudd og gjennomsnittlig tilskuddsandel av investeringer per fylke. Menon viste til at tildelingen av tilskudd har en klar distriktsprofil, og er dermed et virkemiddel for å ivareta det politiske målet om å ha landbruk over hele landet. Finnmark, Telemark, Sogn og Fjordane og Nordland var fylkene med høyest gjennomsnittlig tilskuddsandel.

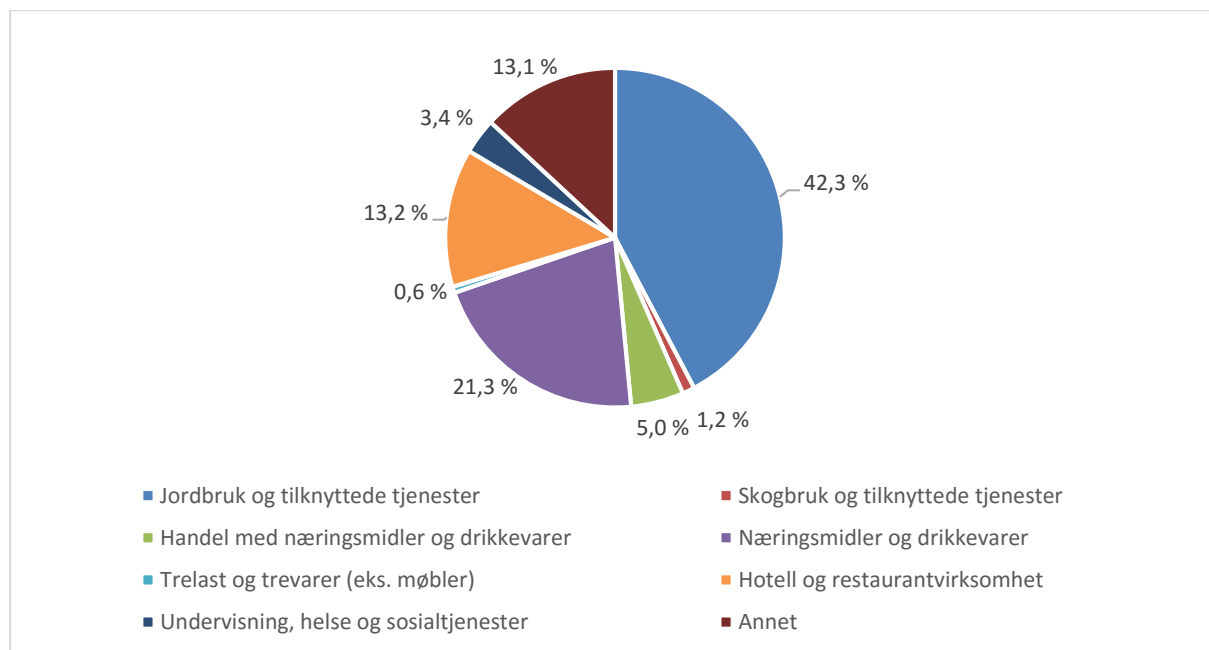
Figur 3.7 Innvilget investeringstilskudd 2016 og gjennomsnittlig tilskuddsandel av investering per fylke.

Kilde: Menon

Innovasjon Norge viser til at 88 pst. av tiltakene som mottok investeringsstøtte innenfor husdyrproduksjon i 2016, planla en økning i produksjonsomfanget. Dette er en økning på 2 prosentpoeng fra 2015. I gjennomsnitt utvidet melkeproduksjonsbrukene produksjonen fra vel 28 til 40 årskyr i 2016. Dette er en nedgang fra 2015 da økningen var fra 30 til 43 årskyr. Innovasjon Norge viser til at en forklaring på nedgangen kan være høy pris på kjøp eller leie av melkekvote, samt at en stor andel av de største melkebrukene allerede har lagt om fra bås-fjøs til løsdriiftsfjøs. Økning i besetningsstørrelse gir bedre grunnlag for å ta i bruk ny og effektiv teknologi som automatiserte melke- og fôringsanlegg. Innen melkeproduksjon går det klart mest investeringsstøtte til søkere som på søknadstidspunktet har en besetningsstørrelse på 21-30 kyr (41 pst.), fulgt av de med besetningsstørrelse 11-20 kyr (23 pst.).

I 2016 gikk bare 16 pst. av IBU-midlene til andre landbruksbaserte næringer. Tendensen de siste årene har vært en synkende andel midler til andre landbruksbaserte næringer, men med store variasjoner mellom fylkene. For etablering av bedrifter i landbruket utenom tradisjonelt jord- og skogbruk, er det en klar politisk målsetting at midlene skal bidra til økt sysselsetting og etablering av nye, lønnsomme arbeidsplasser. Innovasjon Norges rapport om bruk av IBU-midler i 2016 anslår en gjennomsnittlig forventet sysselsettings-effekt på omlag 460 årsverk for tilsagn gitt til prosjekt innen tiltaksgruppene *etablerer-tilskudd*, *bedriftsutvikling* og investeringer i *andre landbruksbaserte næringer*. Det er om lag på samme nivå som i 2015. Figur 3.8 gir en oversikt over fordelingen av tilskudd i 2016 til andre næringer i tilknytning til landbruket fordelt på bransjer. Fordelingen tar utgangspunkt i SSBs standard for næringsgruppering. Det har vært en økning i andel

tilskudd til prosjekter innenfor kategorien hotell og restaurantdrift med 6 prosentpoeng siden 2015, og en nedgang i tilskudd til prosjekter i kategorien annet med 8 prosentpoeng. Ellers er det bare mindre endringer fra 2015.

Figur 3.8 Andel IBU-tilskudd til andre landbruksbaserte næringer fordelt på bransjer (2016)¹. Prosent.

Kilde: Innovasjon Norge

1) Tilskudd til Inn på tunet inngår i grupperingen undervisning, helse og sosialtjenester. I kategorien "Annet" inngår f.eks. reiselivsrelaterte prosjekter innen opplevelsesvirksomhet.

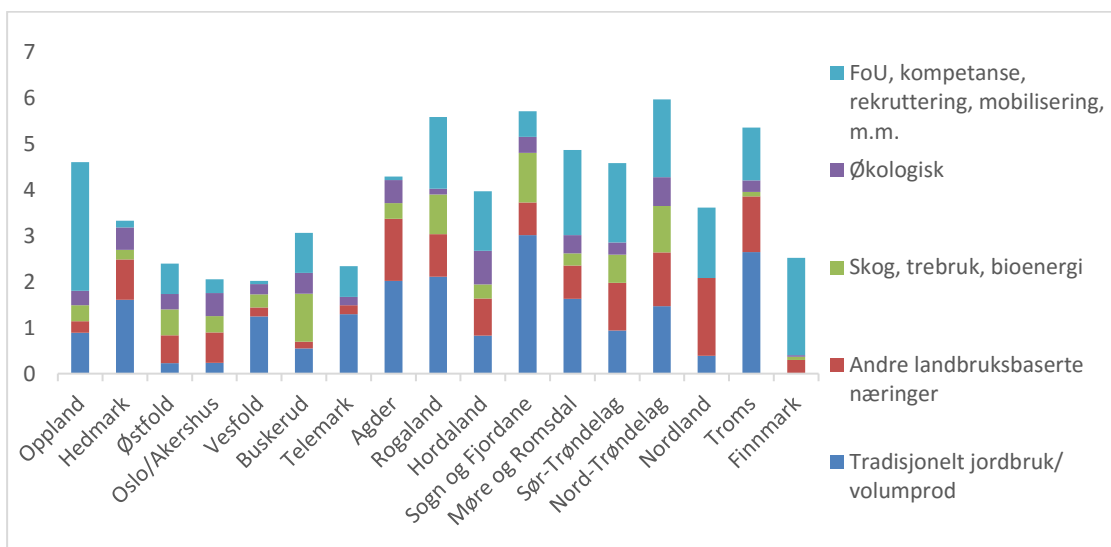
Risikolån

Fra og med 2006 ble det åpnet for å sette av midler til et taps- og rentestøttefond innenfor rammen av de fylkesvise IBU-midlene. Tapsfondsavsetningen var på 5,5 mill. kroner i 2016. Innovasjon Norges gjennomgang av ordningen i perioden 2006–2016 viser at det i perioden er innvilget vel 260 mill. kroner i risikolån til landbruket, der ca. 90 pst. av tilsagnene til jordbruket er gitt innen det distriktpolitiske virkeområdet. Samlet avsetning til tapsfondet disse 11 årene er knapt 55 mill. kroner, og lånene og tapsavsetningen har utløst samlede investeringer for 1,25 mrd. kroner. Bokførte tap på risikolån har de ti første årene vært på om lag 18 mill. kroner. Tapsfondet vurderes nå som robust, noe som gjør det mulig å avsette mindre midler til dette fremover. Innovasjon Norge regner med at tap på denne type lån over tid vil være i nærheten av 15 pst.

3.2.3.2 Fylkesvise utrednings- og tilretteleggingsmidler

Landbruksnæringen er kjennetegnet av små foretak, som hver for seg har begrenset kapasitet til å drive utviklingsarbeid og kunnskapsutvikling som kommer felleskapet til gode. De fylkesvise utrednings- og tilretteleggingsmidlene forvaltet av fylkesmannen skal ivareta dette. Målgruppen er organisasjoner, institusjoner, kommuner og ulike former for samarbeidsorgan innen landbruk. Innsatsen kan dreie seg om mobiliseringstiltak, og FoU-

prosjekter, for å stimulere til innovasjon, og styrking av produksjonsmiljø regionalt, eller tiltak som kan stimuler til annen landbruksbasert næringsutvikling. Fylkesmennene har i 2016 innvilget i underkant av 67 mill. kroner i utrednings- og tilretteleggingsmidler fordelt på 566 prosjekter. Departementets gjennomgang av fylkesmannens rapportering for 2016 på bruken av midlene, viser at midlene innrettes i tråd med de regionale næringsprogrammene, slik at innsatsen er innrettet etter fylkets særskilte utfordringer og muligheter på landbruksområdet. Det regionale partnerskapet er godt involvert i prioriteringen av bruken av midlene. Rapporteringen viser også at det er tydelige sammenhenger i fylkene mellom utrednings- og mobiliseringsprosjektene, og den påfølgende responsen i næringen som viser seg som etterspørsel etter IBU-midler. I Telemark har det f.eks. i perioden 2012-2016 vært større mobiliseringsinnsatser på sau, frukt, mat og reiseliv, samt melk- og storfeproduksjon. Rapporteringen fra Telemark viser til at responsen i produsentmiljøene på disse innsatser har ført til betydelig pågang etter investeringsvirkemidler, og gitt et løft til disse produksjonene i fylket. Gjennomgangen viser ellers at det er stor variasjon mellom type tiltak som er prioritert i fylkene, antall prosjekter og størrelse på tilskudd som blir gitt. Figur 3.9 viser fylkenes prioritering av midlene fordelt på ulike typer av tiltak.

Figur 3.9 Fylkenes bruk av UT-midler fordelt på innsatsområder. Mill. kroner.

Kilde: Sammenstilling av fylkesvise rapporter fra fylkesmannen på bruken av midlene

3.2.3.3 Områderettet innsats - Fjellandbruket

I jordbruksoppkjøret 2013 ble det satt av 6 mill. kroner per år i tre år fra 2014 til fjellandbruket. Målet er å styrke grunnlaget for bærekraftig verdiskaping i fjellområdene gjennom økt vare- og tjenesteproduksjon basert på landbrukets ressurser, både innenfor tradisjonelt landbruk og andre landbruksbaserte næringer. Ordningen har inkludert 6 fylker, der 4 mill. kroner er fordelt til Nord-Trøndelag, Sør-Trøndelag, Oppland og Hedmark, og 2 mill. kroner er fordelt til Buskerud og Telemark. Fylkesmannen i Sør-Trøndelag og Fylkesmannen i Telemark har hatt et koordinerende ansvar opp mot andre aktører.

Sør-Trøndelag, Nord-Trøndelag, Hedmark og Oppland har lagt vekt på å bidra til lønnsom og økt produksjon av melk og kjøtt basert på egne grovfôrressurser. Prosjektmidlene har dels vært brukt til særskilt innsats i fylkene, og dels til felles forsknings- og utviklingsprosjekter. I Nord-Trøndelag, hvor økte investeringer i grovfôrbaserte produksjoner har stått sentralt, er målet om nybygging langt på vei nådd, samtidig som økte investeringer har bidratt til at dyretallet for melk- og ammeku i disse områdene har økt mer enn gjennomsnittet for fylket. I Sør-Trøndelag er det initiert en desentralisert agronomutdanning som vurderes som vellykket. Hedmark har vektlagt styrking av fagkompetansen og fagmiljøet, der mange brukere har fått tilbud om bedriftsrådgivningspakker tilpasset eget foretak. I Oppland er det i tillegg til en rekke rådgivningstilbud, sett på kvaliteten i grovfôrproduksjonen. Felles forsknings- og utviklingsprosjekter har vært rettet mot bedre grasproduksjon, bygningsløsninger og dyrevelferd og kvalitetsproduksjon av mandelpotet. Selv om det er vanskelig å måle eksakte resultater av satsingen etter kun tre år, mener fylkesmennene at satsingen allerede har bidratt til økt volumproduksjon av melk og kjøtt basert på grovfôr i fjellområdene. Økt kompetanse gjennom ulike tiltak og prosjekter rettet mot både rådgivning og gårdbrukere har videre gitt bedre forutsetninger for å skape lønnsomme og robuste bedrifter innen melk- og kjøttproduksjon i fjellområdene.

Telemark og Buskerud har i sin helhet valgt å rette midlene direkte mot næringa og det enkelte gårdsbruk innen områdene *Ungdom som vil satse, Beitebruk i inn- og utmark, Kunnskap og produsentmiljø* og *Samarbeid*. Samlet for hele prosjektperioden ble det mottatt 102 søknader, hvorav 57 søkere har fått tilsagn om midler. En betydelig del av midlene har gått til investeringer i driftsbygninger (23) og utbygging på støler (8). Det er også gitt midler til produksjonsanlegg (4), lokalmat og distribusjon (6), tiltak innen kunnskap og mobilisering (8) og andre landbruksbaserte næringer (4). Oppsummert har satsingen gitt økt oppmerksomhet og økt attraksjonskraften til fjellandbruket i Buskerud og Telemark. Midlene har vært utløsende for byggeaktivitet og satsing i næringen, og har gitt økte investeringer i driftsanlegg. Videre er det satt fokus på setring og stimulert til større aktivitet og engasjement rundt fjellandbruket. Unge bønder og ungdom som vil inn i næringa har hatt særlig prioritet, og satsingen har bidratt til nettverk og kunnskapsdeling i næringen på tvers av fylkesgrensene.

3.2.3.4 Fylkesvise midler til rekruttering og kompetanseheving i landbruket

Fylkeskommunene ble tildelt 20 mill. kroner til arbeid med rekruttering og kompetanseheving på landbruks- og matområdet i 2016, fordelt etter samme fordelingsnøkkel som for IBU-midlene. Målet for ordningen er å bidra til rekruttering og kompetanseheving av næringsutøvere for å ivareta og styrke verdiskapingen i landbruket. Ordningen skal tilpasses regionale utfordringer knyttet til rekruttering og kompetanseheving innen tradisjonelt landbruk og andre landbrukstilknnyta næringer.

Fylkeskommunene rapporterer om god samhandling med andre offentlige instanser, spesielt fylkesmennenes landbruksavdelinger, Innovasjon Norge, landbruksnæringens egne organisasjoner og andre lokale aktører. Det er stor aktivitet i fylkeskommunene, og det er gitt tilskudd til en rekke ulike tiltak innen kompetanse og rekruttering. Fylkeskom-

munene melder om stor etterspørsel etter kompetansetiltak og etter- og videreutdannings-tiltak, både for utøvere som allerede er etablert i næringen, og for utøvere som er på vei inn i næringen. Det er behov for både løpende etterutdanningstiltak og for formell videreutdanning. En viss andel av midlene er derfor også i 2016 brukt til samlings- eller nettbasert videreutdanning tilsvarende videregående nivå, ofte kalt *Voksenagronom*. Flere fylkeskommuner melder om stor søkning og deltakelse. Flere fylkeskommuner gir tilskudd til ulike likestillingstiltak over ordningen. Eksempel på tiltak er kvinnekonfeanser, egne fagsamlinger for kvinner i skogbruket, fagturer for kvinner innen grøntsektoren og traktorkurs for kvinner.

3.2.3.5 Kompetanseutviklingsprogrammet i landbruket (KIL)

KIL-midlene forvaltes av Matmerk og skal bidra til kompetanseutvikling for yrkesutøvere innen primærlandbruket, eller tilleggsnæringer til primærlandbruket. Kurstilbud som gjøres tilgjengelig i hele eller aktuelle deler av landet, og som har potensial til å bli et tilbud til en stor del av produsentene innen den aktuelle produksjonen, blir prioritert. I 2016 ble det mottatt 47 søknader om tilskudd fra KIL. Styret i Matmerk vedtok å tildele 7,53 mill. kroner fordelt på 15 prosjekter. Eksempler på prosjekter er *JordBio- Mer jordliv og bedre jordstruktur i eng og beite*, *Kornproduksjon og driftsledelse* og *Grovfôr 2020 - bedre lønnsomhet i norsk grovforproduksjon*.

3.2.3.6 Forskning

Forskningsmidlene over jordbruksavtalen forvaltes av et styre bestående av avtalepartene. Midlenes formål er å utvikle ny kunnskap til landbruks- og matsektoren. Prioriteringene skal støtte opp under de landbruks- og matpolitiske målene, og være i tråd med prioriterte innsatsområder fastsatt i årlige jordbruksoppgjør. Midlene disponeres i første rekke til forskningsprosjekter etter åpen utlysning. Det settes også av noe midler til utredninger.

For 2016 var det satt av 53 mill. kroner til forskningsmidler over jordbruksavtalen.

Utllysning av midlene ble publisert i mars 2015 og hadde en relativt vid tilnærming til økt matproduksjon, økt konkurransekraft, klimaendringer som muligheter og utfordringer, og utnyttning av de muligheter som bioøkonomi og det grønne skiftet gir. For utrednings- og forprosjektmidlene var utlysningen rettet mot muligheter og utfordringer som må tas tak i for å øke verdiskapingen og konkurransekraften i sektoren.

Våren 2016 behandlet avtalestyret 63 skisser, og mottok deretter 47 søknader om støtte til forskningsprosjekter innen søknadsfristene i september og oktober. Med medfinansiering fra Fondet for forskningsavgift på landbruksprodukter ble det innvilget støtte til 25 forskningsprosjekter. Disse tar for seg tema som dyrehelse – og velferd, avl og genetikk, plantehelse, humanhelse, innovasjon i matindustrien, og klimagassutslipp. Et par av prosjektene er av samfunnsfaglig art, og omhandler arealfragmentering og rovdyr.

Avtalestyret innvilget også støtte til seks utrednings- og forprosjekter. Disse er innrettet mot klimagassutslipp, alternativer til ugrasmidlet glysofat, ozonholdig vann som plantevernmiddel mot gråskimmel i jordbær, mengde og prisindekser, og samfunnsnyttig verdisetting av matproduksjon.

For 2016 ble det også innvilget et rammetilskudd på 2 mill. kroner til Graminors arbeid med planteforedling. Tilsvarende ble det bevilget 2 mill. kroner til Svensk-Norsk samarbeid om hesteforskning. Forskningsrådets miljøprogram fikk overført 2 mill. kroner som har blitt innvilget til forskningsprosjekter innen området miljø og jordbruk. Bevilgningen skal bidra til økt bærekraft og redusert miljøbelastning fra norsk matproduksjon.

3.2.3.7 *Stiftelsen Matmerk*

Matmerk har som formål å styrke konkurransevnen til norsk matproduksjon og styrke omdømmet til norske matprodukter hos norske forbrukere. Dette skjer gjennom arbeid med kvalitetssikring, kompetanse og synliggjøring av norske konkurransefortrinn og norsk opprinnelse overfor forbrukere, matprodusenter og marked. Matmerk administrerer og videreutvikler Kvalitetssystem i landbruket (KSL), godkjennings- og merkeordningen for Inn på tunet, merkeordningene Nyt Norge, Beskyttede betegnelser og Spesialitet, og har ansvaret for generisk markedsføring av økologisk mat, samt enkelte andre prosjekter.

KSL skal være et styrings- og kvalitetssystem for den enkelte bonde og dokumentere for forbrukerne, varekjedene og myndighetene hvorledes produksjonen foregår på norske gårdsbruk. I 2016 gjennomførte Matmerk 4 867 eksterne revisjoner, en reduksjon på 500 fra 2015. Mattilsynet har fått innsyn i databasen, for å bidra til et bedre risikobasert tilsyn. Det er også inngått samarbeidsavtale med Landbruksdirektoratet om data og informasjonsutveksling. Sjekklister for miljøplan er fra 2014 integrert i KSL-standarden. Arbeids-tilsynet har anerkjent HMS-standarden som nasjonal bransjestandard. Det er utviklet en egen godkjenningsordning for Inn på tunet-tilbydere, totalt 383 Inn på tunet-tilbydere var godkjent ved årsskiftet 2016/17.

Nyt Norge er et viktig virkemiddel i konkurransestrategien for norsk matproduksjon, og Matmerk arbeider med å øke antall produkter og merkebrukere. Ved utgangen av 2016 var 70 virksomheter og 3 050 produkter godkjent for Nyt Norge-merket, en netto vekst på 480 nye produkter siden 2015. Kjennskapen til merket hos forbruker er høy, og forbrukernes holdning til merket er positiv.

Ved utgangen av 2016 er totalt 27 produkter godkjent under ordningen Beskyttede Betegnelser, av disse var det fire nye produkter i 2016. Det har vært en markant økning i antall produkter som er godkjent for bruk av Spesialitetsmerket, fra 285 produkter i 2015 til 425 produkter i 2016. Omsetningen av lokalmat i dagligvarehandelen var i 2016 på 4,8 mrd. kroner, en økning på 8,8 pst. fra foregående år. Lokalmatdatabasen.no basert på KSL og samarbeid mellom lokalmatprodusenter, dagligvarehandel og HoReCa-markedet (Hotell-, restaurant-, og cateringmarkedet) ble offisielt lansert under Internationale Grüne Woche (IGW) i januar 2016. I det første driftsåret er det registrert 453 lokalmatprodusenter, 1 003 produkter og 170 innkjøpere. Matmerk tilbyr også markedstjenester til lokalmatprodusenter. Dette er et lavterskeltilbud med bedriftsbesøk og kurs innenfor økonomi og markedsforståelse. Nettsiden Økologisk.no gir forbrukerne informasjon om økologisk matproduksjon og økologiske produkter. Ordningen ble evaluert i 2016. Evalueringen er nærmere omtalt i kapittel 3.4.2.4.

3.2.3.8 Utviklingsprogrammet

Utviklingsprogrammet – landbruks og reindriftsbasert vekst og verdiskaping skal bidra til å skape flere vekstkraftige bedrifter basert på ressurser fra landbruket og reindriften, og samler flere tidligere utviklingsprogram i ett felles program. Målet med programmet er å skape økt vekst og verdiskaping innen lokalmat, reiseliv, reindriftsnæringen, Inn på tunet, innlandsfiske og annen ny næringsvirksomhet basert på landbrukets ressurser. Det skal stimulere til økt lønnsomhet og konkurransevne med utgangspunkt i tre hovedinnsatsområder: finansiering (vekst og forpliktende produsentsamarbeid), kompetanse og omdømmearbeid. Programmet har en partssammensatt styringsgruppe ledet av LMD. Styringsgruppen foretar strategiske veivalg og beslutter fordelingen av midler til de ulike arbeidsområdene i programmet.

Totalt finansierte Utviklingsprogrammet 43 saker for 32,4 mill. kroner i 2016. 20 av disse var vekstsaker og utgjorde til sammen 19,4 mill. kroner. Kundeeffektundersøkelsene til Innovasjon Norge viser at Utviklingsprogrammet i betydelig grad er utløsende for realisering av prosjektet. Undersøkelsene viser også at programmet bidrar positivt til kompetanseheving og samarbeid. 62 pst. av bedriftene i undersøkelsen oppgir at lønnsomheten er bedret, og 88 pst. har hatt økt omsetning.

De siste årene har antall vekstsaker økt betydelig, men kan nå se ut til å ha stabilisert seg på totalt tilskuddsnivå på 20-25 mill. kroner per år. På grunn av stor pågang etter støtte til forpliktende produsentsamarbeid i 2015, ble det ikke innvilget støtte til nye nettverk i 2016. Fra 2017 er det igjen åpnet for å gi støtte til nye produsentsamarbeid. Gründere innenfor programmets målgruppe får også tilbud innenfor de generelle virkemidlene i Innovasjon Norge.

Vekstordningen ble evaluert av Oxford Research i 2016. Evaluator viser til at Vekstsatsingen i hovedtrekk er godt tilpasset behovet til brukerne. Ordningen er videre i stor grad avgjørende for realisering av vekstprosessen, og bidrar til bedre overlevelsessevne, vekst og forbedret lønnsomhet for bedriftene. Evaluator kommer også med noen forslag til forbedringer av ordningen. Ordningen for bedriftsnettverk blir evaluert i 2017.

Det tilbys et bredt spekter av matfaglige kompetanseaktiviteter gjennom de fem matfaglige kompetansenettverkene i programmet. Totalt gjennomførte kompetansenettverkene 136 bedriftsbesøk gjennom besøksordninger og 64 kurs i 2016. Årsrapporten for kompetansenettverkene viser at rendyrkingen av det matfaglige tilbudet gjennom kompetansenettverkene via tiltakene besøksordning og kurs er opprettholdt i 2016. Videre oppfølgingsprosjekt og mentorordning blir ivaretatt gjennom eksisterende tjenester i Innovasjon Norge.

Omdømmesatsingen er en integrert del av innsatsen gjennom Utviklingsprogrammet. Midlene forvaltes av Innovasjon Norge og skal brukes til å synliggjøre og profilere norske råvarer og matkultur nasjonalt og internasjonalt, med sikte på å styrke omdømmet og øke kjennskapen til norsk mat og landbruk. I tillegg stimulerer midlene til ny næringsutvikling i skjæringspunktet mellom mat- og reiseliv.

Matstreif og deltagelsen på Internationale Grüne Woche (IGW) i Berlin er de to viktigste omdømmeprosjektene i programmet, og scorer også høyt som kompetansearenaer. Utover disse satsingene har det blitt bevilget støtte til omdømme- og utviklingsarbeid til 8 regionale matfestivaler, samt til Bondens marked, Det norske måltid og Bocuse d'Or Norge.

Bygdeturismekampanjen ble videreført også i 2016. Den skal bidra til å øke kjennskapen og kunnskapen om mulighetene og mangfoldet i tilbudene innenfor bygdeturisme. Den er en viktig markedsføringskanal for de små landbruksbaserte reiselivsbedriftene. Brukerundersøkelser viser at 87 pst. av deltakerne var fornøyde og at de mener at både kvalitative og kvantitative mål for kampanjen er nådd.

Temamarkedsføring internasjonalt for vandring, fiske og sykkel blir også finansiert over Utviklingsprogrammet. Temasatsingen ble evaluert av Epinion våren 2016. Som følge av evalueringen vil Innovasjon Norge gjøre tre tilpasninger: 1) I større grad å inkludere tematiske opplevelser gjennom innholdsproduksjon i egne og andres kanaler, samt i den generelle Norgeskampanjen (i samarbeid med landsdelsselskapene), 2) videreutvikle dagens profilerings tjenester innen sykkel, vandring og fiske, men på et noe lavere investeringsnivå enn tidligere, og 3) starte opp en ny tematisk satsing med vektlegging på mat og måltidsturisme (2017).

3.2.3.9 Bioenergiprogrammet

Bioenergiprogrammet skal bidra til mer miljøvennlige energiløsninger både i landbruket og i andre sektorer, og samtidig gi mulighet for økt verdiskaping for skogeiere. Det er også et mål å skape aktivitet i hele landet. I 2016 ble det innvilget støtte til 132 prosjekter; 17 færre enn i 2015. Samlet planlagt energiproduksjon for prosjektene som fikk støtte i 2016 er 33,3 GWh, 10,6 GWh mindre enn i 2015. Det er fortsatt relativt lave strømpriser, og dette legger en demper på investeringslysten. Samlet tilsagn var på 56,9 mill. kroner.

Gårdsvarmeanlegg utgjorde også i 2016 det dominerende antallet prosjekter med 83 anlegg. Dette er en nedgang fra 100 i 2015. Videre ble det gitt investeringsstøtte til 14 anlegg for varmesalg, ni færre anlegg enn året før. Det ble også gitt støtte til 2 anlegg i veksthus og 4 biogassanlegg. Ett av biogassprosjektene er et prosjekt for produksjon av biokull – det første av denne typen anlegg for jordbruksformål. Målet med å investere i biogassanlegg er for øvrig å bygge kompetanse og utvikle teknologier som er egnet for norske gårdsbruk. Aktiviteten under Bioenergiprogrammet samordnes med satsingen på biogasspiloter over Klima- og miljøverndepartementets budsjett (20 mill. kr i 2016).

Ifølge Innovasjon Norge er hoveddelen av prosjektene vurdert til å bidra med vekst på bedriftsnivå. De siste årene har prosjektenes risiko økt som følge av lavere konkurrerende energipris, som medfører at bedriftene må ta høyere driftsrisiko. Programmet har gitt gode resultater når det gjelder målområdene vekst i bedrifter og miljø/klima samt lokal verdiskaping. Med basis i effektundersøkelsene, er det anslått at programmet har bidratt til en reduksjon av klimagassutslippene med 72 000 tonn CO₂.

For inneværende år er det gjort endringer i retningslinjene for programmet. Det er bl.a. åpnet for at biokullanlegg for jordbruksformål og for kraft/varmeanlegg (CHP) kan støttes

etter reglene for støtte til biogassanlegg. I tillegg kan solcelleanlegg gis støtte under forutsetning av at de bygges og driftes sammen med biovarme-, biogass- eller kraft/varmeanlegg. Utvidelsen av programmets virkeområde innebærer en sterkere vektlegging av klimarelaterte tiltak.

3.2.3.10 Skogbruk

Skogbruk og trebasert industri er en viktig verdikjede i Norge. I 2015 var bruttoverdier av tømmer solgt til industrien på 3,4 mrd. kroner, og omsetningen i skogindustrien var på 36,5 mrd. kroner. Skogbruk og trebasert industri sysselsatte rundt 21 000 personer, hvorav rundt 6 100 i skogbruket.

Stående kubikkmasse i den norske skogen er på om lag 940 mill. m³ og den årlige tilveksten er på om lag 26 mill. m³. I 2016 endte tømmeravvirkningen i Norge til industriformål på 10,4 mill. m³. Tall tilbake til 1920-årene viser at det kun er sesongen 1989/90 som har dokumentert høyere hogstvolum.

Innvilgningsrammen til skogbruk over Landbrukets utviklingsfond var i 2016 på 214 mill. kroner. Av dette utgjør ordningen for tilskudd til nærings- og miljøtiltak i skogbruket (NMSK) totalt 177 mill. kroner. Fordelingen framgår av tabell 3.3.

Av det totale beløpet til NMSK ble det bevilget 104 mill. kroner til veibygging, taubane mv. i 2016. Det ble også bevilget 20 mill. kroner til skogsveier over statsbudsjettet på kapittel 1149, post 71. Det ble bygd og ferdigstilt 122 km med nye skogsbilveier og ombygd rundt 420 km eksisterende skogsbilveier. I tillegg ble det ferdigstilt 156 km nye traktorveier og 70 km ble ombygd. Totalt ble det investert 222 mill. kroner i skogsbilveier, hvor 87 mill. kroner ble finansiert med tilskuddsmidler. Det ble investert totalt 46 mill. kroner i traktorveier, der skogeierne mottok 11 mill. kroner i tilskudd.

Planteaktiviteten i Norge har økt de siste årene. Den positive utviklingen fortsatte i 2016. Mye av økningen skyldes at hogsten både i 2015 og 2016 var høy. I 2016 ble det satt ut 34,9 millioner skogplanter, 9 pst. flere enn i 2015. Selv om planteaktiviteten er stadig økende, er det også områder med mangelfull foryngelse etter hogst. Dette er særlig gjeldende etter hogst i skogreisingsstrøk hvor det ikke er tradisjon for å drive skogbruk. Det er kommunene som har ansvar for å etterse at foryngelsesplikten i skogbruksloven blir overholdt. Rutinene for å kontrollere foryngelsesplikten er forbedret, men oppfølgingen er mangelfull i enkelte kommuner.

Det ble bevilget 20 mill. kroner til skogbruksplanlegging med miljøregistreringer i 2016, og det ble avsluttet taksering av om lag 5,2 mill. daa. Det rapporteres om 10,5 mill. daa under arbeid. Fordi disse prosjektene går over flere år, svinger tallene for både ferdigstilt areal og areal under arbeid fra år til år, og det samme vil utbetalingene gjøre.

Skogbruksplan med miljøregistreringer gir skogeier et godt grunnlag for å planlegge effektiv drift av skogen gjennom hogst, planting og andre skogbrukstiltak, og for å ivareta hensynet til miljøverdier på en god måte. Av skogbruksplanmidlene har det også gått noe midler til innsynsløsningen Skogportalen hos NIBIO, som sammenstiller nødvendig miljøinformasjon fra ulike databaser slik at skogbruket kan ta hensyn til disse ved bl.a. hogst. Portalen er også et verktøy for skogbruket for dokumentasjon av miljøhensyn.

Skogeierne har så langt satt til side nøkkelbiotoper for frivillige miljøhensyn, i hovedsak ikke-hogst. Dette utgjør rundt 4 pst. av det produktive arealet som er kartlagt til nå. Miljøregisteringer i skog har også vært et viktig grunnlag for frivillig vern av skog.

Skogbruk i kyststrøkene har særskilte utfordringer knyttet til bl.a. lav skogsveidekning, høy andel vanskelig terreng, eiendomsstruktur mv. Kystskogbruket omfatter kystfylkene fra Vest-Agder til Finnmark. Disse fylkene har betydelige skogressurser. Det er gitt midler til bl.a. utredninger om behov for og lokalisering av kaier og skogsbilveier.

Kunnskap er avgjørende for å skape en konkurransedyktig og bærekraftig trebasert verdikjede i Norge. Skogbrukets Kursinstitutt (Skogkurs) er en sentral aktør når det gjelder å utvikle og gjennomføre kompetansetiltak på skog- og utmarksområdet, rettet mot veiledningsapparat og skogeiere, skogsarbeidere og entreprenører over hele landet. Skogkursserien Aktivt skogbruk er et eksempel på denne aktiviteten, og det ble gjennomført over 500 slike kurs i 2016.

Tabell 3.3 Fordeling av innvilgningsramme skogbruk for 2012-2016, mill. kroner

	2013	2014	2015	2016
Nærings- og miljøtiltak i skogbruket	151	161	174	177
<i>Veibygging, taubane o.a.</i>	69	89	101	104
<i>Skogkultur, miljøtiltak og andre tiltak</i>	82	72	73	73
Kystskogbruket	10	5	2,5	3,5
Skogbruksplanlegging med miljøregistreringer	29	25	25	20
Kompetansetiltak	14	13	12,5	13,5
Totalt	204	204	214	214

Kilde: Landbruksdirektoratet

3.2.3.11 Konfliktforebyggende tiltak jordbruk – reindrift

Det ble avsatt 1,5 mill. kroner til konfliktforebyggende tiltak mellom jordbruk og reindrift i 2016. I tillegg ble det avsatt 1,45 mill. kroner til samme formål over reindrifftsavtalen. Midlene forvaltes av Fylkesmannen i Sør-Trøndelag og nyttes hovedsakelig til gjerdebygging, men også til ekstraordinære tiltak for gjeting, fôring og beiteundersøkelser. Det ble i 2016 innvilget i underkant av 2,4 mill. kroner til 11 prosjekter i fylkene Finnmark, Troms, Nordland, Nord-Trøndelag og Sør-Trøndelag. Fylkesmannen i Sør-Trøndelag vurderer ordningen som et viktig tiltak som kan bidra til å dempe til dels langvarige og større konflikter. I tillegg gir prosessen med utarbeiding av søknadene og tilhørende avtaler mellom partene, i seg selv et grunnlag for dialog og konfliktdeмпing. Søknadsmengden i 2016 er økt betraktelig fra 2015, noe som kan tyde på større interesse blant de aktuelle søkerne. Fylkesmannen i Sør-Trøndelag har utarbeidet en illustrativ veileder for tilskuddsordningen som er distribuert til aktuelle fylkesmenn og kommuner.

3.3 Økt verdiskaping – inntekts- og kostnadsutviklingen

3.3.1 Inntektsutvikling

Fra 2015–2017 er bruttoinntektene i jordbruket beregnet å øke med ca. 736 mill. kroner, mens kostnadene (inkl. realrentekostnaden) øker med ca. 659 mill. kroner. *Vederlag til arbeid og egenkapital* for jordbrukssektoren øker dermed med 77 mill. kroner fra 2015 til 2017.

Tabell 3.4 viser utviklingen i vederlag til arbeid og egenkapital fra 2015 til budsjetterte tall for 2017 ifølge BFJs normaliserte regnskaper. Tabellen viser også resultat per utført årsverk i sektoren, og resultat inkl. verdien av jordbruksfradraget ved ligningen.

Tabell 3.4 Utviklingen i inntekter og kostnader, samt vederlag til arbeid og egenkapital iflg. BFJs normaliserte regnskaper

	2015	2016	2017*	16/15	17*/16	17*/15
Produksjonsinntekter	32 594	33 717	33 717	3,4 %	0,0 %	3,4 %
Direkte tilskudd	10 750	10 502	10 363	-2,3 %	-1,3 %	-3,6 %
Sum inntekter, mill. kr	43 344	44 219	44 080	2,0 %	-0,3 %	1,7 %
Driftskostnader	20 081	20 585	20 634	2,5 %	0,2 %	2,8 %
Kapitalkostnader	8 725	8 575	8 831	-1,7 %	3,0 %	1,2 %
Sum kostnader, mill. kr	28 806	29 160	29 465	1,2 %	1,0 %	2,3 %
Vederlag arbeid og egenkapital, mill. kr	14 538	15 059	14 615	3,6 %	-2,9 %	0,5 %
Antall årsverk	45 800	44 700	43 800	-2,4 %	-2,0 %	-4,4 %
Kroner per årsverk	317 400	336 900	333 700	6,1 %	-0,9 %	5,1 %
Verdi jordbruksfradrag, kr per årsverk	29 500	27 800	26 300			-10,8 %
Totalt, kr per årsverk	346 900	364 700	360 000	5,1 %	-1,3 %	3,8 %

*Budsjett. Kilde: BFJ

Årets beregninger viser en økning i vederlag til arbeid og egenkapital fra 2015 til 2016 på 6,1 pst., eller 19 500 kroner per årsverk, ekskl. verdien av jordbruksfradraget. Fra 2016 til 2017 budsjetteres det med en reduksjon på 0,9 pst., tilsvarende 3 200 kroner per årsverk. Inntektsveksten per årsverk fra 2015 til 2016 er vesentlig sterkere enn det som ble lagt til grunn i fjorårets oppgjør, og klart sterkere enn for gjennomsnittet for lønnsmottakerne. Det er budsjettert med en reduksjon fra 2016 til 2017, blant annet som følge av økt overproduksjon, høy etterbetaling på melk som er regnskapsført i 2016 og lavere rentefall enn beregnet i fjor. For oppgjørene under denne regjeringen (2014–2017), har vederlaget til arbeid og egenkapital økt med 18,1 pst., til tross for økt overproduksjon og redusert verdi av jordbruksfradraget som følge av lavere skatt på alminnelig inntekt. Lønnsveksten er i samme periode anslått til 7,1 pst. av SSB.

Referansebrukene

Referansebrukene er basert på NIBIOs driftsgranskinger, som gir data på foretaksnivå. Beregningsprinsippene er forskjellige fra Totalkalkylen på noen områder, bl.a. føres avskrivningene etter historisk kostnad, og lånt kapital godtgjøres med betalt nominell rente. I Totalkalkylen inflasjonsjusteres kapitalsaldoen før beregning av kapitalslit og lånt kapital godtgjøres med normalisert realrente. Dette gir ulik utvikling i kapitalkostnadene mellom

enkeltår. I tillegg føres inntekter i Totalkalkylen på produksjonsåret, blant annet føres etterbetaling fra samvirkene på produksjonsåret. I referansebrukene føres etterbetalinger på utbetalingsåret. Tabell 3.5 viser BFJs beregninger av vederlag til arbeid og egenkapital per årsverk, inkl. virkningen av jordbruksfradraget, for referansebrukene i årene 2015 til 2017.

Tabell 3.5 Vederlag til arbeid og egenkapital per årsverk på referansebrukene, inkl. volumframregning fra regnskapsåret 2015 og inntektsverdi av jordbruksfradraget (kroner per årsverk)

	2015	2016	2017	15 til 16	16 til 17	15 til 17
1 Melk. 28 årskyr, landet	370 400	382 000	390 100	11 600	8 100	19 700
2 Korn. 387 dekar, landet	275 700	280 600	270 700	4 900	-9 900	-5 000
3 Sau. 160 vinterfôra, landet	241 900	206 500	185 600	-35 400	-20 900	-56 300
4 Melkegeit. 127 årsgeiter, landet	427 800	434 100	437 500	6 300	3 400	9 700
5 Svin/korn. 46 avlssvin, landet	472 400	464 000	404 000	-8 400	-60 000	-68 400
6 Egg/planteprod. 7.100 høner, landet	385 300	396 200	461 800	10 900	65 600	76 500
7 122 daa poteter + 451 daa korn, landet	327 100	345 600	356 600	18 500	11 000	29 500
8 30 ammekyr, landet	303 500	302 700	306 900	-800	4 200	3 400
9 51 dekar frukt og bær, landet	375 400	373 300	368 100	-2 100	-5 200	-7 300
10 Fjørfselakt og planteprodukter, landet	464 600					
11 Økologisk melk. 24 årskyr, landet	356 800	368 300	378 600	11 500	10 300	21 800
12 Melk. 15 årskyr, landet	310 900	316 100	324 100	5 200	8 000	13 200
13 Melk. 45 årskyr, landet	409 000	428 100	434 900	19 100	6 800	25 900
14 Melk. 63 årskyr, landet	442 700	464 200	468 600	21 500	4 400	25 900
15 Melk. 31 årskyr, Østlandets flatbygder	416 500	429 800	430 800	13 300	1 000	14 300
16 Melk. 26 årskyr, Østl. andre bygder	391 000	400 300	407 900	9 300	7 600	16 900
17 Melk. 37 årskyr, Agder/Rogal. Jæren	391 000	410 600	419 900	19 600	9 300	28 900
18 Melk. 25 årskyr, Ag./Ro. andre bygder	349 100	360 300	369 400	11 200	9 100	20 300
19 Melk. 28 årskyr, Vestlandet	338 700	348 800	356 700	10 100	7 900	18 000
20 Melk. 31 årskyr, Trøndelag	370 400	382 500	389 700	12 100	7 200	19 300
21 Melk. 25 årskyr, Nord-Norge	375 600	388 500	395 700	12 900	7 200	20 100
22 Korn. 235 daa, Østlandet	115 900	111 900	93 200	-4 000	-18 700	-22 700
23 Korn. 870 daa, Østlandet	475 400	497 800	500 200	22 400	2 400	24 800
24 310 dekar korn + 22 avlssvin, Trøndelag	406 100	394 700	351 700	-11 400	-43 000	-54 400
25 Sau. 134 vinterfôra, Vestlandet	206 400	178 400	163 100	-28 000	-15 300	-43 300
26 Sau. 171 vinterfôra, Nord-Norge	301 100	266 800	245 900	-34 300	-20 900	-55 200
27 Sau. 278 vinterfôra, landet	273 800	227 500	198 100	-46 300	-29 400	-75 700

Kilde: BFJ

Referansebruksberegningene for perioden 2015–2017 viser meget god inntektsutvikling for referansebrukene med melk, egg og poteter. For svin og lam er utviklingen svak som følge av økende overproduksjon og fallende produsentpriser. Tallene viser også at større bruk har større inntekt, målt per årsverk, enn mindre bruk, men utviklingen i perioden 2015–2017 er jevnere enn de siste årene. For melkebruk viser utviklingen fra 2016–2017 at små og mellomstore bruk fikk en klart høyere vekst i tilskudd enn store bruk. Større sauebruk taper mer på prisfallet som følge av overproduksjon enn mindre sauebruk som følge av høyere produksjon per årsverk. Sortert etter geografi, er det relativt lik inntektsvekst mellom brukene med melkeproduksjon, med unntak for brukene på Østlandet. Det henger sammen med prioriteringene av arealtilskudd til grovfôr i inneværende avtale.

Til tross for økte avlinger og redusert gjødselpris i 2017, er utviklingen i kornøkonomien svakere på referansebrukene. Det skyldes delvis at det tar tid før de økte avlingene påvirker normalårsavlingen som legges til grunn i referansebrukene, og at BFJ budsjetterer med samme pris i 2017 som i 2016, fordi målprisen fra 1.7 regnskapsføres på avlingsåret.

BFJ har ikke regnet fram regnskapsresultatet for fjørfe (referansebruk 10) til 2016 og 2017. Nemnda skriver: "*Markedet for kylling har vært preget av store omskiftninger med endringer i markedsandeler og ulike tilpasninger til markedssituasjonen. Næringen har også gått over til narasinfritt fôr. På grunn av store utfordringer knyttet til volum og kostnadsendringer i kyllingproduksjonen, har Budsjettnemnda ikke funnet godt nok faglig grunnlag for å regne fram referansebruket til 2016 og 2017 i årets beregninger.*"

Fra 2015 er det ikke lenger noe særskilt samdriftsregelverk. Fra årets beregninger har Budsjettnemnda derfor tatt ut referansebruket med samdrift i melkeproduksjon. Brukene som lå til grunn for samdriftsberegningene er plassert sammen med øvrige melkebruk av tilsvarende størrelse.

Lønnsutvikling for andre grupper

Tabell 3.6 viser årslønnsveksten for alle grupper lønsmottagere, ifølge Det tekniske beregningsutvalget for inntektsoppgjørene, t.o.m. inntektsåret 2016. Statens forhandlingsutvalg har lagt til grunn en inntektsvekst på 2,4 pst. for 2017, og 3,1 pst. for 2018, som anslått av SSB.

Tabell 3.6 Lønnsutviklingen for alle grupper lønsmottakere

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Andre grupper	3,7 %	4,2 %	4,0 %	3,9 %	3,1 %	2,8 %	1,7 %	2,4 %	3,1 %

Kilde: SSB og Revidert Nasjonalbudsjett 2017

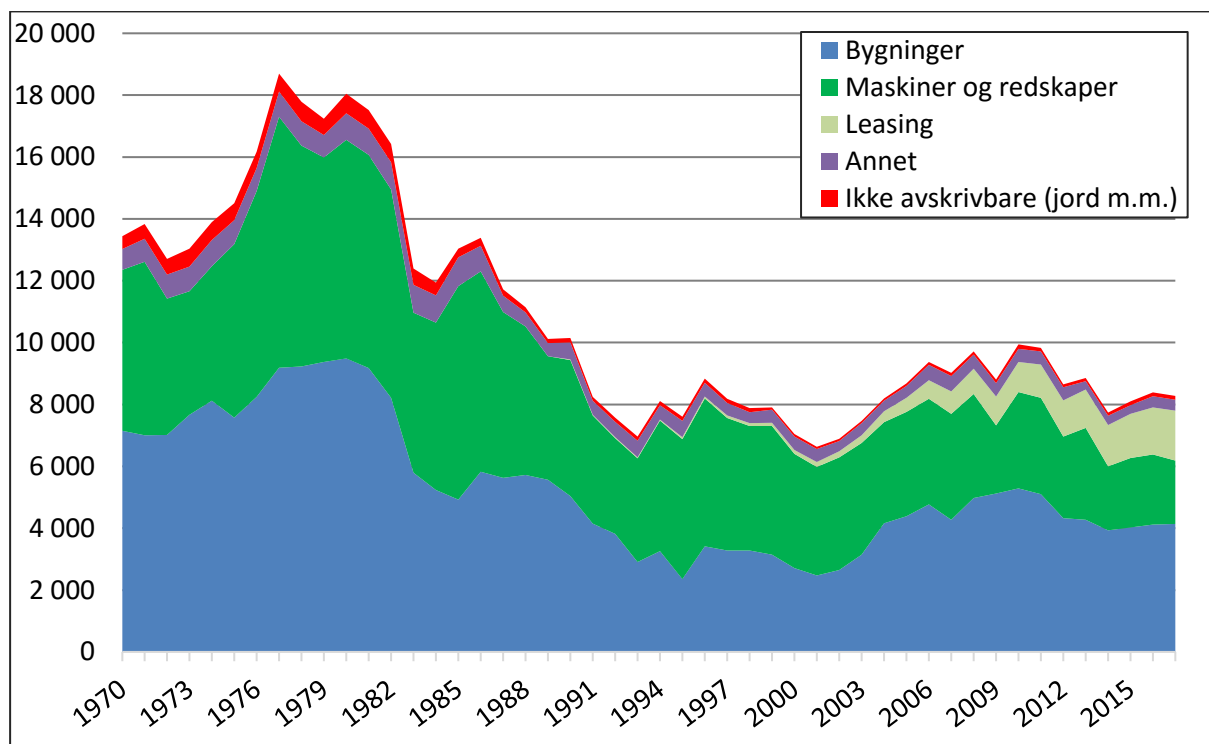
3.3.2 Kostnadsutvikling og investeringer

Totalkalkylen viser moderat kostnadsvekst i perioden 2015 til 2017. De siste to årene sett under ett har jordbruket, iflg. BFJ, hatt en samlet kostnadsøkning på 2,3 pst. Som det framgår av tabell 3.4, økte driftskostnadene med 2,5 pst. fra 2015 til 2016, med moderate økninger på flere poster. Kapitalkostnadene gikk ned med 1,7 pst. som følge av rentereduksjon.

Fra 2016 til 2017 regner BFJ med en samlet kostnadsøkning på 1,0 pst. Driftskostnadene er budsjettert å øke med 0,2 pst. Kostnadsveksten er størst for energi, delvis som følge av økt mineraloljeavgift, mens reduserte gjødselpriser bidrar til at gjødselkostnaden reduseres med over 12 pst. Kapitalkostnadene, inkl. realrente, er budsjettert å øke med 3,0 pst. fra 2016 til 2017. Kapitalslit og leasingkostnadene øker, mens realrentekostnaden er om lag uendret.

De siste ti årene har bruttoinvesteringene i jordbruket inkl. leasing økt med vel 23 pst. i nominelle verdier, men registrerte investeringer varierer en del fra år til år. Målt i faste priser var det en reduksjon i investeringvolumet på om lag 8 pst. den siste tiårsperioden,

men en økning på knapt 7 pst. siden 2014. Målt i faste priser (volum) nådde investeringene sitt laveste nivå etter opptrappingen på 70-tallet i 2001. Figur 3.8 viser utviklingen i bruttoinvesteringene og inngåtte leasingkontrakter i faste priser etter 1970.

Figur 3.10 Utvikling i bruttoinvesteringer, faste priser. Mill. kroner.

Kilde: BFJ

3.3.3 Utvikling i sysselsetting

Jordbruket stod for 1,8 pst. av samlet sysselsetting i Norge i 2015, mot 4,1 pst. i 1999. I tillegg leverer mange foretak varer og tjenester til landbruket, og det er en omfattende virksomhet knyttet til foredling og omsetning av landbruksvarer.

Tabell 3.7 viser utviklingen i antall jordbruksbedrifter i drift og antall årsverk siden 1989. Fra 2000-tallet var den gjennomsnittlige årlige nedgangen i antall årsverk 4,1 pst. Etter 2010 har den årlige nedgangen vært klart lavere. Med grunnlag i en ny arbeidsforbruks-telling fra SSB regnes det nå med en reduksjon på om lag 2 pst. per år. Reduksjonen i antall jordbruksbedrifter er også avtagende og er nå på i underkant av 2 pst. per år.

Tabell 3.7 Antall jordbruksbedrifter og årsverk i 1 000 stk. for landet, 1999–2017

År	1999	2005	2013	2014	2015	2016	2017	2018*
Antall jordbruksbedrifter	70,7	53,0	43,7	43,0	42,0	41,2	40,5	39,7
Antall årsverk	81,6	63,5	48,1	46,9	45,8	44,7	43,8	42,9

* Foreløpige tall

Kilde: BFJ

3.3.4 Strukturutvikling

Antall jordbruksbedrifter er redusert med 22,3 pst., eller om lag 11 800 bedrifter, fra 2005 til 2016. Gjennomsnittlig areal per jordbruksbedrift har økt fra 195 daa i 2005 til 239 daa i 2016. Det har vært en vesentlig strukturendring i alle produksjoner. I 2016 var det 8 489 jordbruksforetak med melkeproduksjon. Dette innebærer en reduksjon i antall bedrifter med melkeproduksjon på over 60 pst. i perioden 1999 til 2016. Gjennomsnittlig antall melkekyr per melkebruk har økt fra 13,8 i 1999 til 26 i 2016. I jordbruksoppgjøret 2014 ble særreglene for samdrift fjernet i kvote- og produksjonstilskuddsregelverket. Antall melkeproduksjonsforetak som leier inn kvote, har i perioden 2009 til 2016 økt fra 746 til 2 797. I 2016 var i overkant av 240 mill. liter kvote leid ut.

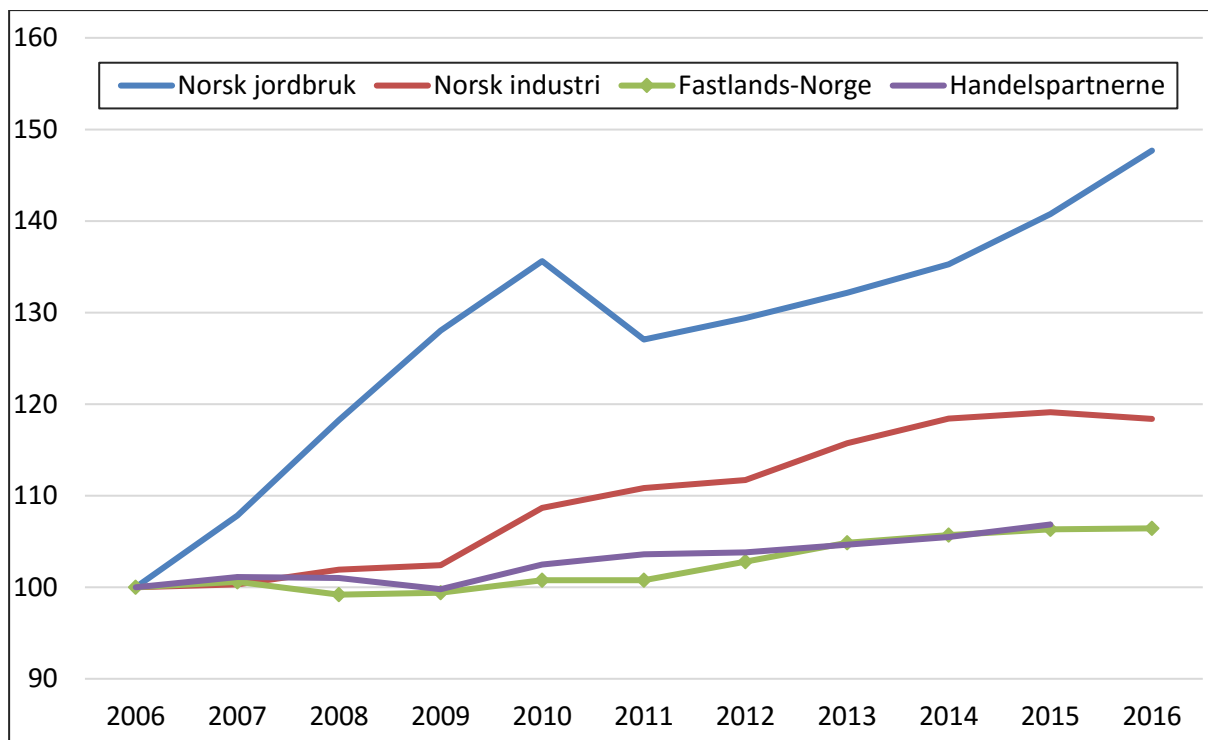
Antall daa korn per bedrift med kornproduksjon økte fra 194 daa i 2005 til 258 daa i 2016. I samme periode økte gjennomsnittlig potetareal fra 28 til 64 daa, og gjennomsnittlig grønnsaksareal fra 45 til 95 daa per foretak. Gjennomsnittlig sauebesetning økte fra 55 til 65 sauer. Antallet verpehøner per bedrift økte fra ca. 4 000 til 7 400, når bedrifter med under 500 høner holdes utenom. Gjennomsnittlig besetningsstørrelse for jordbruksbedrifter med purker økte fra 47 til 82 purker per bedrift i samme periode. Gjennomsnittstall for antall dyr eller daa preges av at mange bedrifter har flere produksjoner, hvor noen er mer typiske tilleggproduksjoner. Strukturutviklingen innebærer likevel generelt at bedriftene spesialiseres.

Arealet til jordbruksbedrifter som går ut av drift, overtas i stor grad av andre jordbruksbedrifter og i hovedsak ved leie. Statistikken viser imidlertid betydelig regional variasjon. Andelen leid areal er i gjennomsnitt ca. 44 pst. og andelen har vært stabil de siste årene. I åtte av fylkene er andelen leid jord over 50 pst.

3.3.5 Produktivitet

Produktivitetsveksten i jordbruket er høy. Jordbrukssektoren har, de siste 10 årene, hatt en vekst i brutto arbeidsproduktivitet på i gjennomsnitt 4,0 pst. per år. Tallgrunnlaget indikerer at produktivitetsveksten har vært mindre de siste årene enn tidligere i perioden. Tilsvarende produktivetsmål for norsk industri (bruttoprodukt per timeverk) viser en gjennomsnittlig årlig vekst på 1,4 pst. de siste ti år, ifølge Det tekniske beregningsutvalget for inntektsoppgjørene. Gjennomsnittlig vekst i Fastlands-Norge var 0,7 pst, jf. figur 3.9.

Total faktorproduktivitet i jordbruket har økt med 2,8 pst. per år de siste 10 årene. I industrien økte totalproduktiviteten med 0,9 pst., mens den i andre vareproduserende næringer i Fastlands-Norge gikk ned med 0,1 pst, ifølge Statistisk sentralbyrå.

Figur 3.11 Utvikling i brutto arbeidsproduktivitet.

Kilde: BFJ og Det tekniske beregningsutvalget for inntektsoppgjørene

3.3.6 Overføringene til jordbruket

OECDs PSE-analyser (Producer Support Estimate) viser næringsstøttens andel av jordbrukets samlede brutto inntekt. Beregningene omfatter både budsjettstøtte og virkning av importvernet (skjermingsstøtte), dvs. forskjellen mellom verdensmarkedspris og norsk pris. Beregningene skal i prinsippet gi et totalmål for støtten til produsentene. For Norges del er jordbruksfradraget i skatteligningen eksempel på avgiftslettelse som også inkluderes i beregningene. PSE-prosenten gir med andre ord en indikasjon på støttenivået. Den gir ikke grunnlag for en nøyaktig sammenligning mellom land, fordi det varierer hvor stor andel av jordbruksproduksjonen og hvilke virkemidler som er inkludert.

Netto overføringer i faste kroner var høyest i siste halvdel av 1980-årene, og har deretter hatt en nedadgående trend. Etter 2007 har det vært en viss økning i realverdien av totaloverføringene, ifølge OECD. Norge har, sammen med Sveits, Sør-Korea, Japan og Island, den mest omfattende jordbruksstøtten blant OECD-landene.

Støttenivået i Norge målt ved PSE-prosenten har i gjennomsnitt vært om lag 60 de siste årene. Prosenten har variert en del fra år til år, særlig pga. svingninger i verdensmarkedspriser på en rekke landbruksprodukter. PSE-prosenten i gjennomsnitt for OECD-land var 17 i 2015. Endringer i PSE-prosenten kan skyldes både endringer i det interne støttenivået og valutakurser. Endringer i verdensmarkedspriser vil ha særlig stor betydning. Tabell 3.8 gir en oversikt over PSE for Norge og sammenlignbare land.

Tabell 3.8 Gjennomsnittlig PSE for Norge og andre land

	1986-88	1995-97	2013-15	2013	2014	2015
OECD-gjennomsnitt	37	30	18	18	18	17
EU	39	34	19	20	18	19
Norge	70	66	60	57	60	62
Sveits	78	66	56	49	56	62
Island	77	60	49	42	50	56
Japan	64	58	48	52	49	43
Sør-Korea	70	67	50	51	49	49

Kilde: OECD (2016), Agricultural Policy Monitoring and Evaluation 2016

OECDs system for støtte målt i PSE kan ikke sammenlignes direkte med WTOs inndeling av internstøtte, bl.a. fordi WTO-beregningene benytter administrerte priser og verdensmarkedspriser fra 1986–1988 til å beregne "skjermingsstøtten". WTO-beregningene angir derfor ikke et lands oppdaterte skjermingsstøtte. Når det gjelder Norges forpliktelser på internstøtte, vises det til kapittel 5.2.

CSE (Consumer Support Estimate) er et uttrykk for den implisitte skatt som pålegges forbrukerne som følge av landbrukspolitikken (negativ verdi fordi det er en overføring fra forbrukerne). Norges prosentvise CSE var i 2015 på -44 pst. I gjennomsnitt for OECD-land var CSE på -8 pst.

3.4 Bærekraftig utvikling – miljø og klima

3.4.1 Miljø og klima

I dette kapitlet rapporteres det på målsettingen om bærekraftig landbruk. Det vises for øvrig til rapportene *Jordbruk og miljø 2016* utgitt av SSB og *Produksjon og omsetning av økologiske landbruksvarer 2016* utgitt av Landbruksdirektoratet, samt nettbasert miljø- og klimastatistikk fra Landbruksdirektoratet, miljøstatus.no, vann-nett.no og SSB sine nettsider.

Norsk landbruk har lange tradisjoner for bærekraftig forvaltning som tar hensyn til miljø, kulturlandskap og biologisk mangfold. Utvikling i kunnskap og virkemidler har bidratt til at aktiviteten på mange områder er mer miljøvennlig i dag enn for 20-30 år siden. Målretting i utvikling av miljøvirkemidlene har stått sentralt.

Klimagassutslippene fra jordbruket utgjorde 8,3 pst. av de totale norske utslippene i 2015. All matproduksjon starter med fotosyntesen. I utgangspunktet er derfor alt jordbruk basert på opptak av CO₂. Jordbruksaktiviteter og særlig husdyrhold er imidlertid også opphav til utslipp av klimagasser, hovedsakelig i form av metan (CH₄) og lystgass (N₂O). Jordbrukets utslipp av klimagasser var i 2015 på 4,5 mill. tonn CO₂-ekvivalenter. Utslippene fra jordbruket økte med 1,1 pst. fra 2014-2015. Økningen forklares med endringer i beregningsmetodikken som ga en økning i lystgassutslippene. Metanutslippene fra jordbruket gikk ned i samme periode. Jordbrukets utslipp har blitt redusert med 5,3 pst. fra 1990 til

2015¹. Det har i samme periode vært en økning i de totale nasjonale utslippene på 4,2 pst. Færre storfe, grunnet økt effektivitet i melkeproduksjonen, og redusert bruk av gjødsel er hovedårsakene til nedgangen i utslipp fra jordbruket. Ammoniakkutslippene til luft er fortsatt høyere enn hva Norge er forpliktet til internasjonalt i Gøteborgprotokollen og EØS-avtalen. Utslippene kommer i hovedsak fra lagring og spredning av husdyrgjødsel. Det er imidlertid stor usikkerhet knyttet til utslippene fra jordbruket grunnet betydelig usikkerhet knyttet til utslippstallene og at tiltak i jordbruket som bidrar til faktiske reduksjoner i utslipp ikke fanges opp i utslippsregnskapet.

Reduksjon av vannforurensning (avrenning av jord, næringsstoff og plantevernmidler) er en viktig del av miljøarbeidet. Samlet gjennomføring av ulike jordarbeidingstiltak, grasdekte arealer m.m. i kornområdene, har redusert erosjonsrisikoen på de dyrkede arealene, men ikke tilsvarende det som har vært forventet effekt av tiltakene. I følge NIBIO har mer nedbør og ustabile vintre gitt økt avrenning som kamuflerer effekten av iverksatte tiltak. Effektene nedstrøms er også påvirket av andre prosesser, som spredt avløp fra husholdningskloakk og værforhold. Etter vannforskriften skal alle vannforekomster ha god økologisk status innen 2021. Forvaltningsplaner for alle vannområdene ble godkjent av Klima- og miljødepartementet i 2016 med ny gjennomføringsperiode fra 2018–2021.

Bioforsk gjorde en revidert karakterisering av vannforekomster i jordbruksområder i 2015². I sin arbeid kom de til følgende: *Analysen viser at ca. 53% av elvesegmentene ikke er påvirket av jordbruk, til tross for at karakteriseringen sier det motsatte. Ca. halvparten av vannforekomstene (1 614) kan deles i en påvirket og en upåvirket del, mens 1 108 er påvirket i sin helhet og 311 er helt upåvirket av jordbruk. Til tross for at metodikken og kartgrunnlaget er relativt grovt, tilsier beregningene at mer enn halvparten av de berørte vannforekomstene bør vurderes for omkarakterisering og/eller oppdeling.*

Jordbrukslandskapet mangfold og kombinasjon av natur- og kulturverdier er en karakteristisk og viktig del av landskapet i Norge. Ulike naturgitte forhold har gitt stor variasjon i produksjonsmåter og ressursutnyttelse i ulike deler av landet, med tilhørende særpregede kulturlandskap. Endringer i driftsmetoder har gitt et jordbrukslandskap preget av både elementer fra historisk bruk og moderne driftsmetoder.

3.4.1.1 Nasjonalt miljøprogram

Nasjonalt miljøprogram har som hovedmål å sikre et åpent og variert jordbruks- og kulturlandskap, og å sikre at et bredt utvalg av landskapstyper og særlige verdifulle biotoper og kulturmiljøer ivaretas og skjøttes. Det skal også bidra til at jordbruksproduksjonen fører til minst mulig forurensning og tap av næringsstoffer til luft og vann.

Programmet består av både tilskuddsordninger og miljøkrav i *forskrift om produksjons-tilskudd og avløsertilskudd i jordbruket*. Til og med 2014 var også forskrift om miljøplan

¹ Endringen i jordbrukets klimagassutslipp er endret i regnskapet for 2015. Det skyldes i hovedsak at SSB har brukt feil tall for melkeku i perioden 2009 og frem til 2014. Dette ble korrigert i regnskapet som ble presentert i desember 2016.

² Bioforsk-rapport nr. 53/2015.

en del av programmet. Elementene i miljøplan følges nå dels opp i forskrift om produksjonstilskudd og dels gjennom KSL-systemet. Nasjonalt miljøprogram ble revidert i 2012 med virkningsperiode fra 2013 til 2016, som senere er utvidet til og med 2017. Nasjonalt miljøprogram inneholder retningslinjer for utformingen av regionale miljøprogram.

Areal- og kulturlandskapstilskuddet og tilskudd til dyr på beite

De store ordningene over nasjonalt miljøprogram er areal- og kulturlandskapstilskuddet og tilskudd til dyr som beiter på innmark og utmark. Kulturlandskapet er landskap påvirket av menneskelig aktivitet. Virkemidlene skal bl.a. stimulere til et åpent og variert kulturlandskap og bevaring av det biologiske mangfoldet i jordbrukets kulturlandskap. Endringer i jordbruksareal i drift er omtalt i kapittel 3.2.1

I jordbruksoppgjøret 2015 ble det bestemt at Areal- og kulturlandskapstilskuddet skulle evalueres. NIBIO leverte evalueringsrapport i desember 2016. Evalueringen er omtalt i kapittel 7.

Det var registrert om lag 2,4 mill. beitedyr i utmark i 2016. Antall storfe på utmarksbeite har økt hvert år siden 2007, og det var 4 150 flere storfe på utmarksbeite i 2016 enn i 2015. Det ble også registrert en økning i antall sau og geit på beite i utmark sammenlignet med 2015 (83 580 flere sau og 2 750 flere geiter). Om lag 69 pst. av alle beitedyr var på utmarksbeite i 2016, for sau var andelen 85 pst. og for storfe 29 pst., jf. figur 3.3.

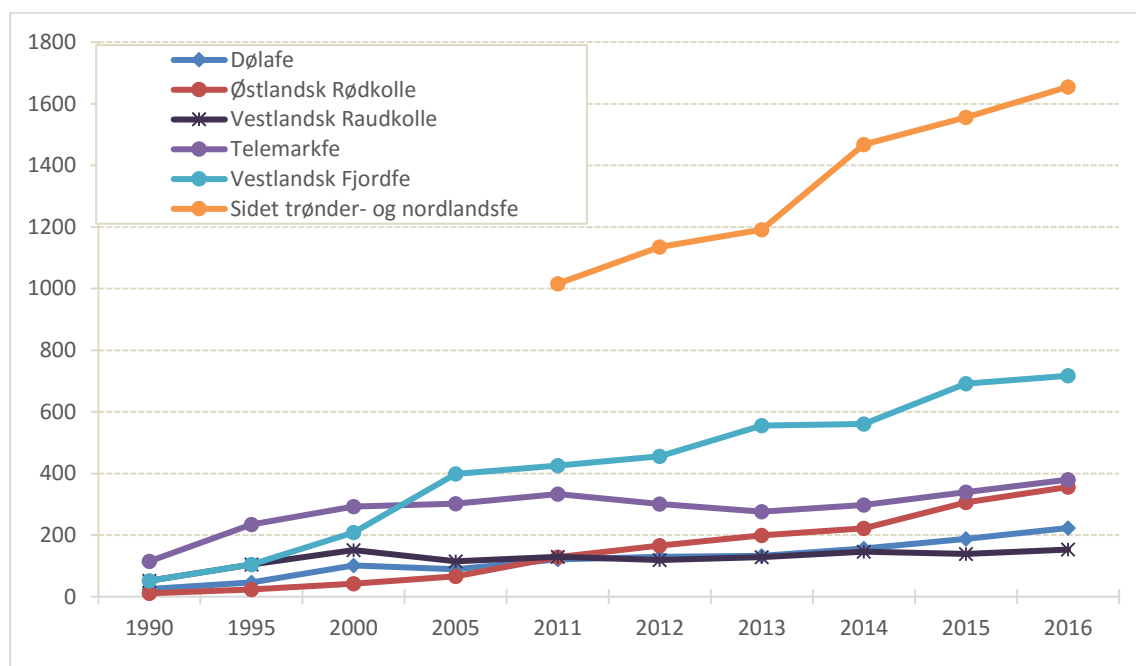
Genetiske ressurser – Bevaringsverdige husdyrraser

Hovedkriteriene for å definere en bevaringsverdig rase går fram av Norsk genressursenters *Handlingsplan for bevaringsverdige husdyrraser 2016-2019*. Hovedkriteriene er at rasen skal være nasjonal og ha en truet populasjonsstørrelse. Kravet er at det er under 3000 avlshundyr i populasjonen (gjelder artene sau, geit, hest og storfe). Målet med arbeidet for de bevaringsverdige husdyrrasene er at de skal komme opp i en stor nok populasjon til at de ikke lenger regnes som truet. Å sikre de bevaringsverdige husdyrrasene bidrar til å beholde valgmuligheter og livsgrunnlag for fremtidas landbruk. I tillegg til særegen kjøtt- og melkekvalitet, nyttiggjør de nasjonale husdyrrasene seg særlig av ressurser i kulturlandskapet som ofte ikke er egnet eller tilgjengelig for andre raser og mer intensiv produksjon. Beiting på slike arealer fremmer et åpent landskap og det biologiske mangfoldet.

Norsk genressursenter har et overordnet ansvar for genressursarbeidet for de nasjonale husdyrrasene, og et særskilt ansvar for å følge opp og støtte rasene som er truet eller kritisk truet. I Norge er 18 av de nasjonale småfe-, storfe- og hesterasene i landbruket regnet som bevaringsverdige og definert som truet eller kritisk truet etter standard fra FNs organisasjon for ernæring og landbruk (FAO). Det genetiske materialet hos disse husdyrrasene vil kunne gå tapt dersom de ikke lenger benyttes i landbruksproduksjonen og inngår i videre avl.

Fra og med 2016 er tilskudd til bevaringsverdige husdyr på nasjonalt og regionalt nivå slått sammen til en ordning. Den nasjonale tilskuddsordningen omfatter nå også bevaringsverdige småfe og hest i tillegg til bevaringsverdige storferaser. Forskrift for

ordningen ble iverksatt fra og med 1.7.16 med første søknadsomgang i 2017. Figur 3.12 viser utviklingen i antall avlshunndyr for storfe fra 1990–2016.

Figur 3.12 Utviklingen i antall avlshunndyr, storfe, fra 1990-2016. Registrert i Kuregisteret.

Kilde: Norsk genressurssenter

Handlingsplan for redusert risiko ved bruk av plantevernmidler

Handlingsplan for bærekraftig bruk av plantevernmidler gjelder for perioden 2016–2020. Planen fastsetter mål og tiltak for å redusere risiko for helse og miljø ved bruk av plantevernmidler, og for å redusere avhengigheten av kjemiske plantevernmidler.

I 2016 ble det bevilget midler til en rekke prosjekter. Flere av prosjektene gjelder integrert plantevern, herunder utvikling av "verktøy" som legger til rette for at yrkesbrukere kan bruke alternativer til kjemiske plantevernmidler.

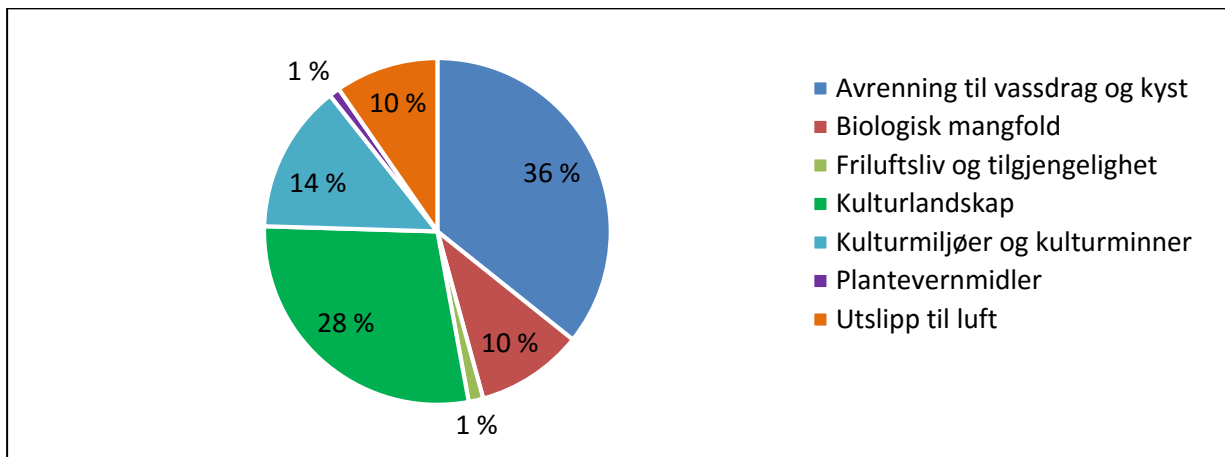
Forvaltningen av midler over handlingsplanen er flyttet fra Landbruks- og matdepartementet til Landbruksdirektoratet f.o.m. 2017. Det er nedsatt en referansegruppe med medlemmer fra Norges Bondelag, Norsk Bonde- og Småbrukarlag, Klima- og miljødepartementet og Mattilsynet. Landbruks- og matdepartementet leder gruppen og Landbruksdirektoratet har sekretariatsansvar.

3.4.1.2 Regionale miljøprogram

Regionale miljøprogram (RMP) ble innført i 2005. Tilskuddene skal stimulere til økt miljøinnsats i jordbruket ut over det som er mulig gjennom nasjonale ordninger. Hvert fylke har et eget miljøprogram som dekker en lang rekke miljøtemaer. De regionale miljøprogrammene (RMP) omfatter en sentral del av de mest målrettede tiltakene og virkemidlene over jordbruksavtalen. Formålet er bevaring og skjøtsel av naturmangfold, kulturminner, og kulturmiljøer i kulturlandskapet og redusere forurensing til vann og luft.

I 2013 ble de regionale miljøprogrammene rullert med ny virkningsperiode til og med 2017. I Meld. St.11 (2016-2017) er virkningsperioden for RMP utvidet til ut 2018. Det er fastsatt en nasjonal meny av tiltak som fylkene kan velge fra, basert på sine største miljøutfordringer. I tillegg ble nytt elektronisk kartbasert søknads- og saksbehandlings-system (eStil) tatt i bruk ved søknadsomgangen høsten 2013. Totalt 81 pst. søkte elektronisk i 2016. Det nye systemet innebærer en mer enhetlig rapportering og en enklere og mer effektiv forvaltning av ordningen.

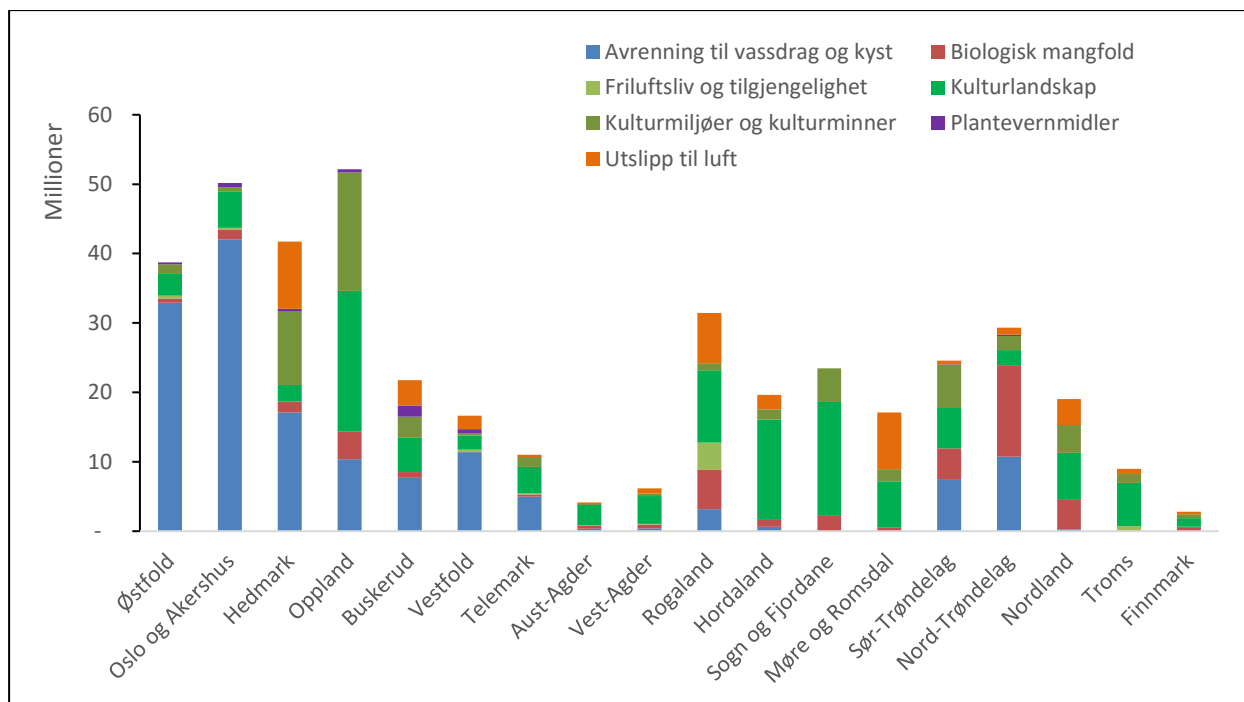
I 2016 ble det gjennomført tiltak på 20 400 foretak for 419 mill. kroner innenfor de regionale miljøprogrammene. Figur 3.13 viser den totale fordelingen av tiltak per hovedområde. De største tiltaksområdene var avrenning til vassdrag og kyst (36 pst.), og kulturlandskap (28 pst.). Oppslutningen om tiltaket som er spesielt innrettet mot å redusere utslipp til luft, Miljøvennlig spredning av husdyrgjødsel, har økt betydelig de siste årene, og 10 pst. av midlene gikk til dette formålet i 2016.

Figur 3.13 RMP-midler fordelt på hovedområder i 2016

Kilde: Landbruksdirektoratet

Det er stor variasjon i prioriteringer av tiltak mellom de ulike fylkene, jf. figur 3.14. Fylker med stor andel korndyrking bruker en betydelig andel av midlene til tiltak for å redusere erosjon og næringsstoffavrenning, mens de øvrige fylkene særlig vektlegger tiltak som hindrer gjengroing og ivaretar verdifulle kulturlandskap og naturtyper. Den ulike prioriteringen av tiltak mellom fylker er i tråd med intensjonen for ordningen.

Figur 3.14 Fylkesvis fordeling av miljøtema i RMP i 2016

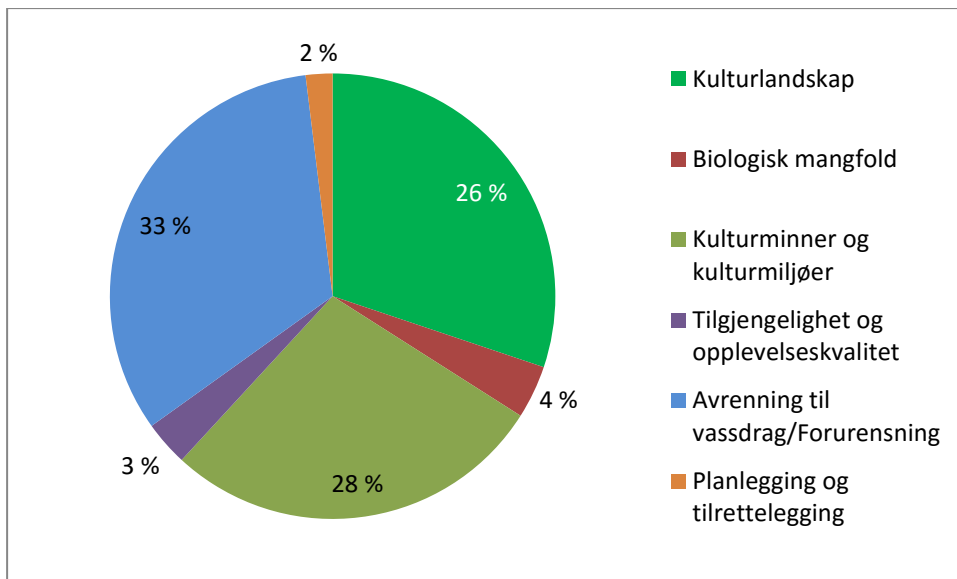
Kilde: Landbruksdirektoratet

3.4.1.3 Miljøvirkemidler i Landbrukets utviklingsfond

Spesielle miljøtiltak i jordbruket (SMIL) og tilskudd til drenering

Formålet med Spesielle miljøtiltak i jordbruket (SMIL) er å ivareta natur- og kulturminneverdiene i kulturlandskapet, samt redusere forurensingen fra jordbruket. Ordningen skal gi mer målrettet innsats med utgangspunkt i lokale behov, utfordringer og målsettinger.

Ordningen forvaltes av kommunene og bevilgningen for 2016 var på 175 mill. kroner, herav 80 mill. kroner øremerket dreneringsordningen. I tillegg ble det tilbakeført midler på SMIL-ordningen pga. utgåtte arbeidsfrister på tidligere innvilgede prosjekter. Totalt ble det i 2016 innvilget midler til nær 3 000 prosjekter med samlet tilsagn på nær 120 mill. kroner. Om lag 58 pst. av midlene ble i 2016 innvilget til tiltak for å fremme verdier i kulturlandskap, kulturmiljøer og biologisk mangfold, mens 33 pst. av midlene gikk til tiltak for å redusere forurensing til vann, jf. figur 3.15. En stadig større andel av midlene går til utbedring av hydrotekniske tiltak og andre tiltak for redusert forurensning. Dette kan forklares med behov for tilpasning til et endret klima og oppfølging av vannforvaltningsplaner. Verneverdige bygninger og gammel kulturmark er de største postene når det gjelder bevaring av kulturlandskap, mens hydrotekniske anlegg er den viktigste gruppen av tiltak innen forurensning. Tilskudd til restaurering og skjøtsel av kystlynghei, slåttemark og slåttemyr bidrar til ivaretagelse av disse utvalgte naturtypene i kulturlandskapet. Kulturlandskapstiltak gjennomføres ofte i samarbeid og med samfinansiering fra natur- og kulturminnemyndighetene.

Figur 3.15 SMIL-midler fordelt på hovedområder i 2016

Kilde: Landbruksdirektoratet

Drenering

Godt drenert jord gir bedre utnyttelse av næringsstoffer, reduserer faren for jordpakking og reduserer faren for lystgassutslipp. God drenering bedrer også muligheten for produksjon og innhøsting i perioder med ekstremvær. Tilskudd til drenering ble gjeninnført med virkning fra 2013, og det er avsatt til sammen 380 mill. kroner til ordningen fra 2013 til 2016. Bare 187 mill. kroner er disponert per 31. desember 2016, og av dette er det kun ferdigstilt tiltak for 93,5 mill. kroner. Fra 2016 er arealer til korn, poteter og grønnsaker prioritert for tilskudd. Omsøkt areal har gått ned de to siste årene. Dette kan forklares med at de mest lønnsomme dreneringsprosjektene ble gjennomført først og at det har vært en forventning om økt sats. Det er fortsatt stor forskjell i aktivitet mellom ulike fylker.

Biogass

Forskrift om tilskudd for levering av husdyrgjødsel til biogassanlegg trådte i kraft 1. januar 2015. Forskriften hadde tilbakevirkende kraft for leveranser også i 2013 og 2014. Det har vært økt oppslutning om ordningen i 2016, noe som har klar sammenheng med etableringen av Greve Biogass i Vestfold. Ved å bruke husdyrgjødsel og matavfall til biogassproduksjon, bidrar man til reduserte utslipp av klimagasser fra jordbruket, samtidig som det produseres klimavennlig biogass som kan komme til erstatning for fossile drivstoff. Av totalt 31 søknader til ordningen i 2016, var 27 søknader relatert til levering til Greve Biogass.

Støtte til tiltak i beiteområder og organisert beitebruk

Driftstilskudd til organiserte beitelag og støtte til felles investeringer har som mål å fremme bruk av beiteressursene i utmarka, vedlikehold av kulturlandskap og reduserte tap av dyr. Støtte til investeringer kan ses i sammenheng med midler til forebyggende og konfliktdempende tiltak mot rovviltskader over Klima- og miljødepartementets budsjett,

der dette er relevant. Det var avsatt 9 mill. kroner til ordningen i 2016. Det ble utbetalt 23,6 mill. kroner i driftsstøtte til 741 godkjente beitelag fra RMP som omfattet 74 pst. av sau og 29 pst. av storfe som ble sluppet på utmarksbeite.

Klima- og miljøprogrammet

Klima- og miljøprogrammet skal bidra til å oppnå landbrukspolitikkenes målsettinger på klima- og miljøområdet gjennom utredninger og informasjonstiltak. Programmet skal bidra til praktisk og næringsrettet kunnskap om klima- og miljøutfordringer som raskt kan formidles til landbruket. I 2016 ble 8 mill. kroner fordelt til fylkesvise tiltak og 10 mill. kroner til sentrale tiltak for budsjettåret 2017. Av de sentrale tiltakene ble det innvilget støtte til 13 prosjekter innen fagområdene klimatilpasning, klimagassutslipp/karbonbinding, forurensing og naturmangfold/kulturminner. Eksempler på nasjonale prosjekter som fikk innvilget støtte for 2017: *Klimasmart landbruk*, *Grovfôrkvalitet*, *Effekter av jordarbeiding på avrenning av nitrogen og fosfor* og et bakgrunnsprosjekt for arbeidet med strategi for pollinerende insekter.

Utvalgte kulturlandskap i jordbruket og verdensarvområdene Vestnorsk fjordlandskap og Vegaøyan

Utvalgte kulturlandskap i jordbruket ble etablert i 2009 og består av 22 områder som representerer variasjoner av kulturlandskap i jordbruket med store verdier knyttet til biologisk mangfold, kulturminner og kulturmiljøer. Alle fylker har minst ett utvalgt område. Aktiv landbruksproduksjon er viktig for gjennomføring av satsingen. Ordningen er evaluert og anses som vellykket med god måloppnåelse.

Ordningen samfinansieres mellom jordbruksavtalen (6 mill. kroner i 2016) og Klima- og miljødepartementet (6 mill. kroner i 2016). I sin behandling av Meld. St. 14 (2015-2016) *Natur for livet* har Stortinget bedt regjeringen om å utvide antall områder innen 2020. Dette arbeidet er igangsatt, og en tar sikte på å utpeke ytterligere 10 nye områder i 2017 med utvidelse fram mot 2020. Det er satt av midler over KLDs budsjett til dette for 2017.

For 2016 ble det avsatt 3 mill. kroner over jordbruksavtalen til satsingen i verdensarvområdene Vestnorsk Fjordlandskap og Vegaøyan. I den samme satsingen inngikk også 3 mill. kroner fra KLD. I begge verdensarvområdene har midlene vært viktige for grunneierne og drivere for å sikre at arealer holdes i hevd og blir skjøttet. I jordbruksoppgjøret 2015 ble ordningene Utvalgte kulturlandskap og Verdensarvsatsingen vedtatt slått sammen til en ordning, og det ble utarbeidet en forskrift for ordningen med virkning fra 1. januar 2017.

Tilskudd til utsiktsrydding

I Jordbruksoppgjøret 2015 ble det bestemt å etablere ordningen *Tilskudd til utsiktsrydding i tilknytning til landbrukets kulturlandskap*, *Hordaland*, *Sogn og Fjordane* og *Møre og Romsdal*. Det ble satt av 20 mill. kroner til ordningen for 2016. Formålet med ordningen er å bidra til utsikt og fremme verdier knyttet til landbrukets kulturlandskap. Det er videre et formål å gi klimagevinster ved å bruke rydningsvirke til bioenergiformål.

Da forskriften ikke var fastsatt før medio mai 2016, ble oppslutningen noe lavere enn ventet i 2016. Det ble gitt totalt 54 tilsagn om tilskudd i 2016 (9 i Hordaland, 10 i Sogn og Fjordane, 35 i Møre og Romsdal). Total tilsagnssum var 5,85 mill. kroner. Prosjektstøtten varierer fra 10 000 til 500 000 kroner per prosjekt, men ligger i all hovedsak under 150 000 kroner. Tilskuddsprosenten varierer mellom 16 og 70 pst. av totalkostnader. Foretak som har fått tilsagn på prosjekter er eksempelvis enkeltmannsforetak, Bygdeservice, museum, stiftelser, kommuner og turlag.

3.4.2 Økologisk produksjon og forbruk

Stortinget fastsatte i 2005 et mål om at 15 pst. av matproduksjonen og matforbruket skal være økologisk innen 2015. Målet ble i 2009 forlenget til 2020. Det ble lagt vekt på at satsingen skulle bidra til balanse mellom produksjon og etterspørsel. I behandling av Meld. St. 11 (2015-2016) ble det bestemt at gjeldende tallfestede mål skal avvikles, jf. Innst. 251 S (2016-2017). Næringskomiteen legger til grunn at det må fastsettes et nytt og oppdatert mål i forbindelse med utarbeiding av den varslede strategien for økologisk jordbruksproduksjon. Målet om at 15 pst. av matproduksjonen og matforbruket skulle være økologisk lå til grunn for satsingen i 2016.

3.4.2.1 Markedsutvikling

Samlet for alle produktgrupper økte omsetningen av økologiske produkter i dagligvarehandelen med mer enn 24 pst. fra 2015 til 2016. Omsetningen av økologiske grønnsaker økte spesielt mye, og var den desidert største varegruppen målt i omsetning i 2016. Omsetningsstatistikken skiller ikke mellom norskproduserte og importerte varer, men ettersom omsetningen øker mer enn produksjonen indikerer dette at mye av omsetningsveksten blir dekket av importert vare. Tabell 3.9 viser andel økologiske varer av total omsetning i 2016, og endring fra 2015, for et utvalg varer.

Totalt ble det omsatt økologiske matvarer gjennom dagligvarehandelen for nesten 2,5 mrd. kroner i 2016, tilsvarende 1,8 pst. av totalmarkedet. Det er beregnet at omsetningen gjennom andre salgskanaler enn dagligvarehandelen, dvs. storhusholdninger, spesialbutikker, Bondens marked, bakerier og abonnementsalg, økte med ca. 10 pst. i 2016 til totalt 484 mill. kroner. Det var særlig vekst i storhusholdningsmarkedet. I tillegg kommer salg gjennom helsekostforretninger og Vinmonopolet (estimert til hhv. 228 mill. kroner og 690 mill. kroner i 2016). Omsetningen i salgskanaler utenom dagligvare utgjorde samlet ca. 1,4 mrd. kroner i 2016.

Tabell 3.9 Omsetning av økologiske varer i 2016 og prosentvis endring fra 2015 til 2016

Økologiske varer	Omsetn. i mill. kroner i 2016	Andel økologisk i 2016	Endring 2015 til 2016
Barnemat	304	35,1	13,9 %
Egg	174	8,1	5,9 %
Grønnsaker	569	4,3	18,7 %
Meieriprodukter	374	1,9	15,6 %
Kornprodukter og bakervarer	243	1,5	58,1 %
Frukt, bær og nøtter	242	2,3	19,9 %
Kjøtt	84	0,4	30,0 %
Øvrige matvarer	491	-*	27,4 %
Sum	2 481	1,8	42,7 %

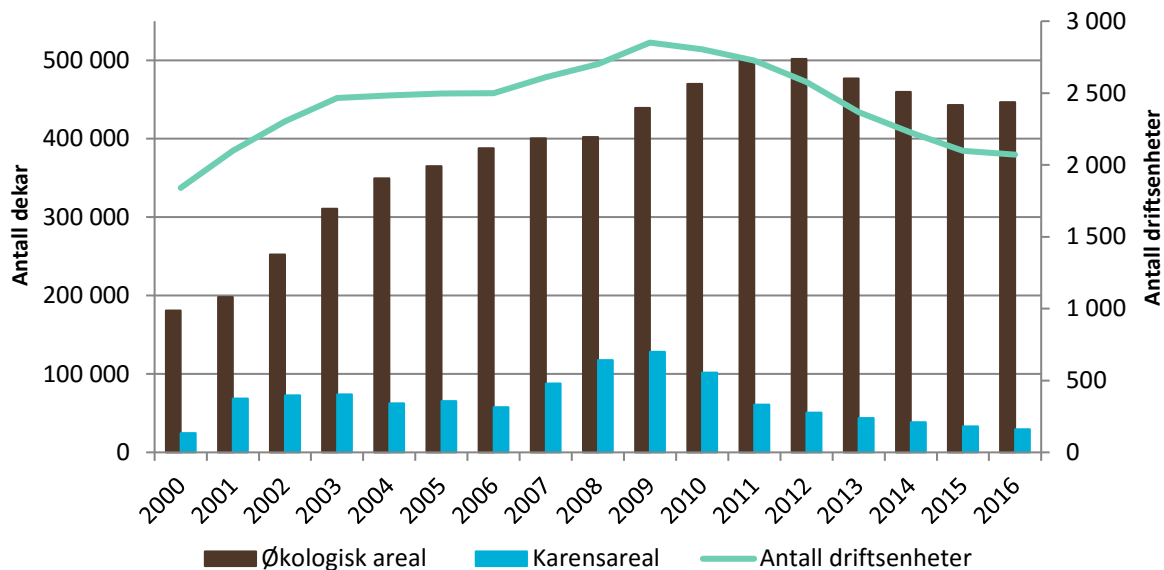
*Varierer fra 245 pst. (fisk) til 13 pst. (middager).

Kilde: Nielsen

3.4.2.2 Areal – og produksjonsutvikling

Figur 3.16 viser utvikling i økologisk drevet areal og areal under omlegging (karensareal) samt antall driftsenheter med økologisk drift for perioden 2000–2016. 446 809 daa jordbruksareal ble drevet økologisk i 2016, tilsvarende om lag 4,5 pst. av det totale jordbruksarealet (medregnet karensareal er andelen 4,8 pst.). Dette er en svak økning på 0,8 pst. sammenliknet med 2015. For enkeltproduksjoner var det en økning i det økologiske drevne arealet til korn og oljevekster, grønnsaker og poteter på hhv. 6,4 pst., 8,0 pst og 10,4 pst., mens arealer til økologisk frukt- og bærproduksjon har holdt seg relativt stabil det siste året. Foreløpige tall for kornåret 2016–2017 tyder på at det er en økning i produksjonen av økologisk korn, og at avlingene vil være på samme nivå som i rekordåret 2014–2015.

Karensarealer økte i perioden 2007–2009, men har de siste årene gått tilbake. Fra 2015 til 2016 ble karensarealet redusert med 11,5 pst. Dette innebærer at det framover ikke vil være noen stor økning i det økologiske drevne arealet. Det har de siste årene vært en nedgang i antall driftsenheter med økologisk drift, men dette ser ut til å stabilisere seg fra 2015 til 2016.

Figur 3.16 Utvikling i økologisk areal og karensareal samt økologiske driftsenheter, 2000–2016.

Kilde: Debio

Husdyr i økologisk driftsform utgjør en liten andel av det totale antall husdyr i Norge. Fra 2015 til 2016 økte likevel antallet. Tallet på økologiske verpehøner hadde en særlig stor vekst, men også antallet sau, gris og storfe økte. Antall sau og lam i økologisk driftsform utgjør 4,6 pst. av totalt antall, mens storfe utgjør 3,5 pst. av totalt antall storfe.

Den økologiske produksjonen av egg økte med 4,2 pst. Produksjonen av kjøtt (storfe, sau/lam, svin og geit) økte med 5,5 pst., mens produksjonen av fjørfekjøtt økte med vel 38 pst. etter en sterk nedgang året før. Produksjonen av økologisk melk gikk litt ned, men anvendelsesgraden økte med 5,4 prosent, til 57 pst.

Tabell 3.10 viser andel økologisk areal av totalt jordbruksareal for et utvalg av land i Europa. Som det framgår av tabellen, ligger Norge noe under flere land i Europa når det gjelder andel økologisk jordbruksareal.

Tabell 3.10 Økologisk areal (inkl. karens) og andel av totalt jordbruksareal i 2015.

Land	Hektar	Andel økologisk
Danmark	166 788	6,3
Finland	225 235	10,0
Frankrike	1 375 328	5,0
Tyskland	1 088 838	6,5
Norge ¹	47 640	4,4
Sverige	518 983	16,9
Storbritannia	495 929	2,9

1) Tallene for Norge avviker noe fra det som blir presentert tidligere i kapitlet ettersom grunnlaget kan avvike.

Kilde: FiBL – IFOAM-rapport: World of Organic Agriculture – Statistics and Emerging Trends 2017.

3.4.2.3 Utviklingsmidler

Det ble satt av 30 mill. kroner for 2016 til utviklingsprosjekter innen økologisk landbruk for å fremme produksjon og omsetning. Midlene ble delt mellom foregangsfylkene og utviklingsprosjekter. Midlene til utviklingsprosjekter hadde en dreining mot færre og større nasjonale og/eller flerårige prosjekter.

Foregangsfylkene skal stimulere til velfungerende verdikjeder for økologiske produkter som kan produseres i Norge, og jobber innenfor temaområdene jordkultur, frukt og bær, grønnsaker, melk og storfekjøtt, korn og forbruk/storhusholdning. Foregangs fylkene har en viktig rolle som formidlere av kunnskap og erfaring, særlig mot produsentmiljøene. I tillegg ble det satt av 2 mill. kroner til generisk markedsføring over Matmerks bevilgning til informasjonsarbeid om økologiske produksjonsformer og produkter.

3.4.2.4 Evalueringer og utredninger til jordbruksoppgjøret 2017

I jordbruksoppgjøret 2016 ble det bestilt flere evalueringer og utredninger til jordbruksoppgjøret 2017. Statens forhandlingsutvalg legger til grunn at viktige strategiske valg når det gjelder innretningen av arbeidet med økologisk produksjon og forbruk må gjøres i forbindelse med det varslede arbeidet med en strategi for økologisk jordbruk, jf. kapittel 7.4. Oppfølging av evalueringer og utredninger vil vurderes nærmere i strategiarbeidet. Rapportene omtales kort nedenfor.

Som oppfølging av rapporten *Muligheter og flaskehalser i produksjon og marked for økologisk frukt, bær og grønnsaker* fikk Landbruksdirektoratet i jordbruksoppgjøret 2016 i oppdrag å gjøre en vurdering av virkning, mulig innretning og forvaltningskostnader knyttet til å innføre pristilskudd til økologisk frukt, bær og grønnsaker.

Landbruksdirektoratet viser til at det er vanskelig å vite hvor stor effekt innføring av et slikt pristilskudd vil ha på produksjon og omsetning. Landbruksdirektoratet har også vurdert ulike alternativer når det gjelder innretning av tilskuddet, om det skal gis tilskudd til alle eller enkelte kulturer, samt vurderinger av sonedifferensiering.

Matmerks arbeid med generisk markedsføring og informasjon om økologisk mat-produksjon for perioden 2012–2016 er evaluert av Zynk Communication & Leadership. Evaluator peker på en rekke forbedringspunkter, herunder at oppdraget fra LMD er uklart, at Matmerk har uklare mål og styringsverktøy, at det er uklar ansvarsfordeling mellom de ulike aktørene og at det er lite tillit og samarbeid mellom disse. Evaluator anbefaler blant annet at oppdraget fremover avgrenses til å formidle fakta og informasjon på vegne av myndighetene om økologisk mat og at markedsføring av økologisk mat overlates til kommersielle aktører. Evalueringen skal følges opp i forbindelse med arbeidet med en strategi for økologisk jordbruk, jf. Innst. 251 S (2016-2017).

Satsingen på foregangsfylker for økologisk jordbruk fra 2010 og fram til i dag er evaluert av Vista Analyse AS. Hovedfunnene i evalueringen er at foregangsfylkesatsingen har bidratt til kompetanseoppbygging, formidling av kunnskap og koordinering av aktiviteter både blant aktører i produksjons-, videreforedlings- og konsumentleddet og i rådgiverapparatet. Foregangsfylkene har satt inn riktige tiltak for å løse flaskehalser knyttet til produksjon og/eller forbruk av økologisk mat. Evaluator mener det fortsatt er behov for å gjennomføre tiltak for å løse opp flaskehalser i ulike verdikjeder, men

anbefaler ikke å videreføre satsingen etter dagens modell. Situasjonen er endret sammenliknet med da foregangsfylkene ble opprettet. Rådgiverapparatet har fått økt kompetanse, det har blitt utviklet samarbeidsrelasjoner og noen av prosjektene har allerede overført ansvar for kompetansespredning og oppfølging til andre aktører. Evaluator mener videre at det for flere foregangsfylker har vært utfordrende som regional myndighet å ivareta en nasjonal rolle.

I jordbruksoppkjøret 2016 fikk foregangsfylket for økologisk frukt og bær og foregangsfylket for økologiske grønnsaker i oppdrag å følge opp rapporten *Muligheter og flaskehalsler i produksjon og marked for økologisk frukt, bær og grønnsaker*. Foregangsfylket for økologisk frukt og bær fikk i oppgave å kartlegge og vurdere tiltak som kan redusere kostnader med pakking og lagring av økologisk frukt og bær. Utredningen er gjennomført av Njøs Næringsutvikling, og foregangsfylket for økologisk frukt og bær har gitt sin vurdering. Det blir pekt på at den største merkostnaden ved å håndtere økologisk frukt og bær skyldes effektivitetstap grunnet små volum. Foregangsfylket anbefaler, i en overgangsperiode å gi ekstra tilskudd til fruktlager for pakking av økologisk eple og plomme, for å bidra til økte volumer av økologisk frukt som leveres og omsettes via fruktlagrene til dagligvarekjedene og til en mer robust og effektiv verdikjede.

Foregangsfylket for økologiske grønnsaker fikk i oppdrag å kartlegge utfordringer knyttet til tilgang på nok arealer for vekstskifte innen produksjon av økologiske grønnsaker samt å foreslå tiltak. NORSØK gjennomførte en utredning i samarbeid med en arbeidsgruppe med representanter fra Norsk Landbruksrådgiving, foregangsfylket for økologiske grønnsaker og økologiske grønnsaksprodusenter. Rapporten peker på at spesialisering av husdyr- og planteproduksjon, både mellom distrikter og hos den enkelte produsent, hindrer tilgangen på egnede arealer for økt grønnsaksproduksjon. Det blir i rapporten foreslått en rekke tiltak knyttet til blant annet tilskudd og støtteordninger, regelverk, rådgiving og informasjonsarbeid. Vekstskiftesamarbeid kan være et viktig tiltak for å øke produksjonen av økologiske grønnsaker i Norge.

3.4.3 Andre politikkområder

Norsk Landbruksrådgiving

Norsk Landbruksrådgiving (NLR) driver faglig utvikling og uavhengig rådgiving i landbruket gjennom lokale rådgivingsenheter. NLR bidrar til å bringe aktuell forskning ut til produsentene, og er en sentral aktør når det gjelder å øke kompetanse i næringen og legge grunnlaget for god agronomi og effektiv produksjon. Det ble satt av 82,5 mill. kroner til Norsk Landbruksrådgiving i 2016, til blant annet drift av rådgivingsaktiviteten, byggeteknisk planlegging, HMS-rådgiving, maskinteknisk rådgiving, rådgiving om økologisk produksjon og rådgiving innen grøntsektoren. I 2016 har NLR også gjennomgått en organisasjonsendring og regionaliseringsprosess.

4 Utvikling i foredlings- og omsetningsledd

4.1 Innledning

Foredling og omsetning av jordbruksvarer ligger i hovedsak utenfor jordbruksavtalens virkeområde. Jordbruks- og handelspolitiske forhold, markedsordninger og prisutvikling på råvarer har stor betydning både for næringsmiddelindustri og omsetning. Landbrukspolitikken, og utformingen av virkemidlene i jordbruksavtalen, må som følge av dette ha alle ledd i kjeden fra jord til bord som perspektiv.

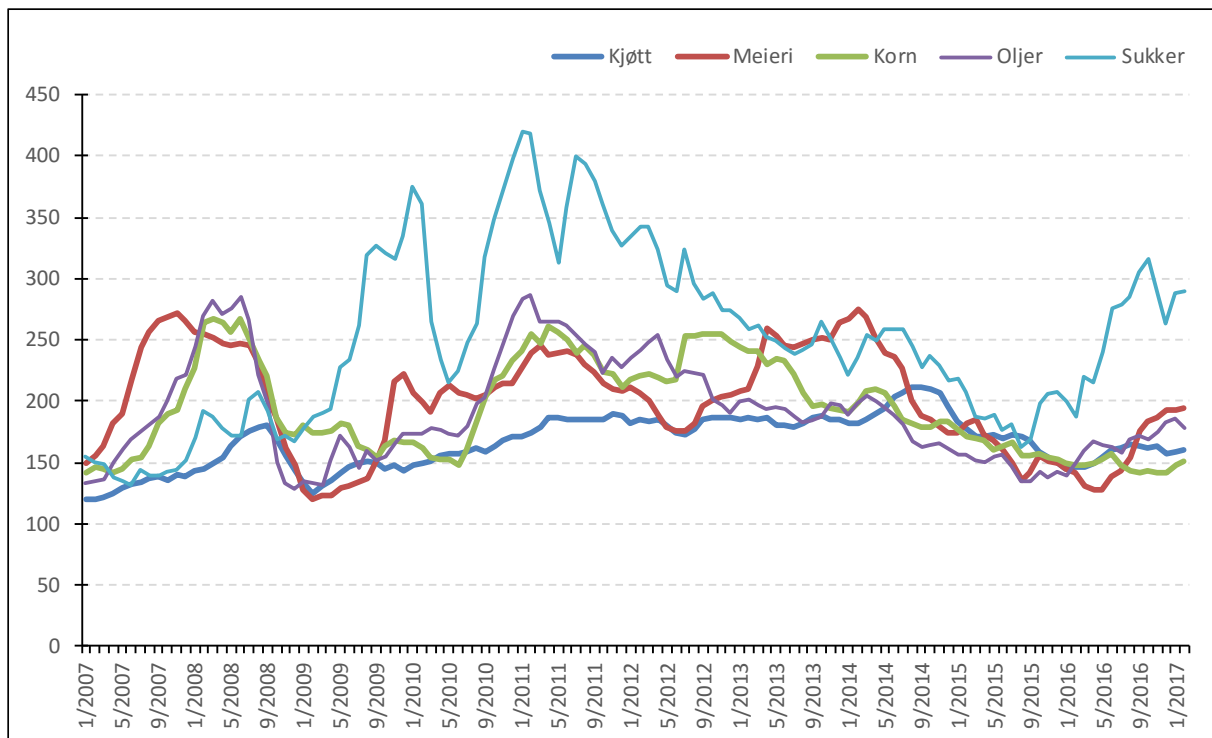
Produksjonsverdien i nærings- og nytelsesmiddelindustrien i 2016 var ifølge SSB, om lag 211 mrd. kroner (inkl. fisk). Økningen fra 2015 var på 5,5 pst. Ifølge NIBIO utgjorde fisk om lag 26 pst. av verdien i 2014. Næringsmiddelindustrien bidro med 46 mrd. kroner i verdiskaping i 2016, ifølge SSB. Målt i faste priser falt bruttoproduktet med 1,5 pst. fra 2015 til 2016.

Betydelige deler av næringsmiddelindustrien foredler norskproduserte råvarer, samtidig som den i økende grad er eksponert for internasjonal konkurranse. Importen av næringsmidler øker, men det gjør også den totale omsetningen av matvarer i Norge. Norsk næringsmiddelindustri (ekskl. fiskevarebransjen) har fått redusert sin hjemmemarkedsandel de siste årene. Hjemmemarkedsandelen målt i verdi er anslått til om lag 80 pst., mens den i 2003 utgjorde 88,2 pst. (NILF, Mat og industri 2015).

4.2 Utviklingen i internasjonale matvaremarkeder

FAOs prisindeks for råvarer nådde sitt høyeste nivå i februar 2011. Fra da og til januar 2016 falt prisene med 38 pst. Etter dette har råvareprisutviklingen flatet ut, og steget noe på vei inn i 2017. Per februar 2017 er prisene gjennomsnittlig 18 pst. høyere enn ved bunnivået i 2016. Samtlige råvaregrupper har en høyere pris per februar 2017 enn tilfellet var i februar 2016, men det er sukker- og meierivarer som har hatt størst økning. Internasjonal pris på meierivarer har økt med 37 pst. det siste året, tilsvarende tall for kjøtt- og kornvarer er henholdsvis 9 og 2 pst., jf. figur 4.1.

Fra mai 2012 til mars 2016 var prisene på soya internasjonalt så høye at det ikke ble ilagt toll og prisutjevningsbeløp. For mars og april 2016 ble det igjen innført toll og prisutjevningsbeløp, fordi internasjonale priser hadde falt. Etter april har det ikke vært betalt prisutjevningsbeløp for soyamel, men det ble innført tollsats i oktober og november 2016. Så lenge internasjonale priser ligger over referanseprisen Landbruksdirektoratet forvalter etter, vil svingninger i internasjonale priser påvirke kostnadene til proteinråvarer i kraftfôr direkte. Det er usikkerhet om den videre prisutviklingen for proteinråvarene.

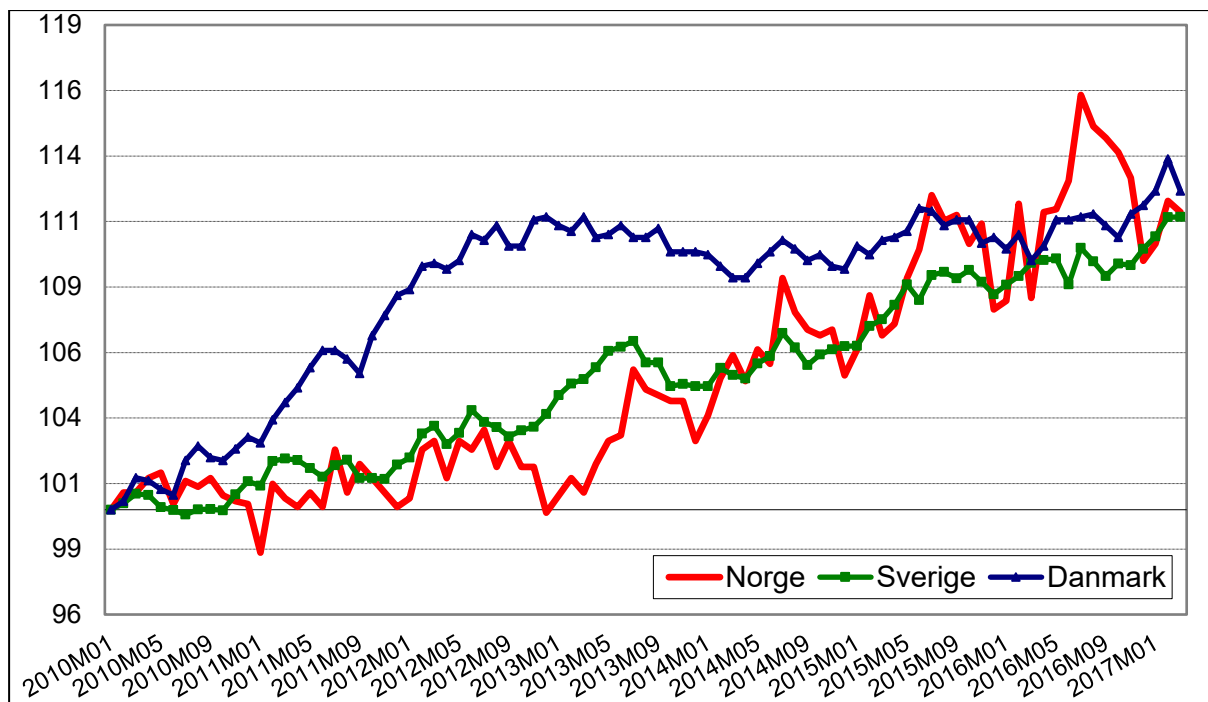

Figur 4.1 FAOs prisindeks for matvarer. Gjennomsnitt 2002–2004=100.

For den norske RÅK-industrien er prisutviklingen i EU-markedet mer relevant enn verdensmarkedsprisene. Prisutviklingen for meierivarer er spesielt viktig. Målt i euro gikk den gjennomsnittlige melkeprisen i EU ned med 8 pst. i 2016, sammenlignet med 2015. Samtidig økte prisen mot slutten av året, og inn i 2017 er melkeprisen i EU høyere enn hva den var på sitt høyeste i 2015. Det har i samme periode vært prisoppgang for samtlige meierivarer, men denne har nå stabilisert seg og gått noe tilbake for pulverprodukter. Reduserte råvareprisforskjeller mellom Norge og EU gir mindre behov for prisnedskrivning til norsk industri. Kronekursen påvirker også norsk industris konkurransekraft. En sterkere krone vil, isolert sett, svekke konkurransekraften til norsk matsektor på hjemmemarkedet. Samtidig bidrar det til at viktige innsatsvarer i jordbruket, og matvarer som importeres, blir billigere. SSB prognoserer at kronen vil holde seg uendret mot euro i 2018.

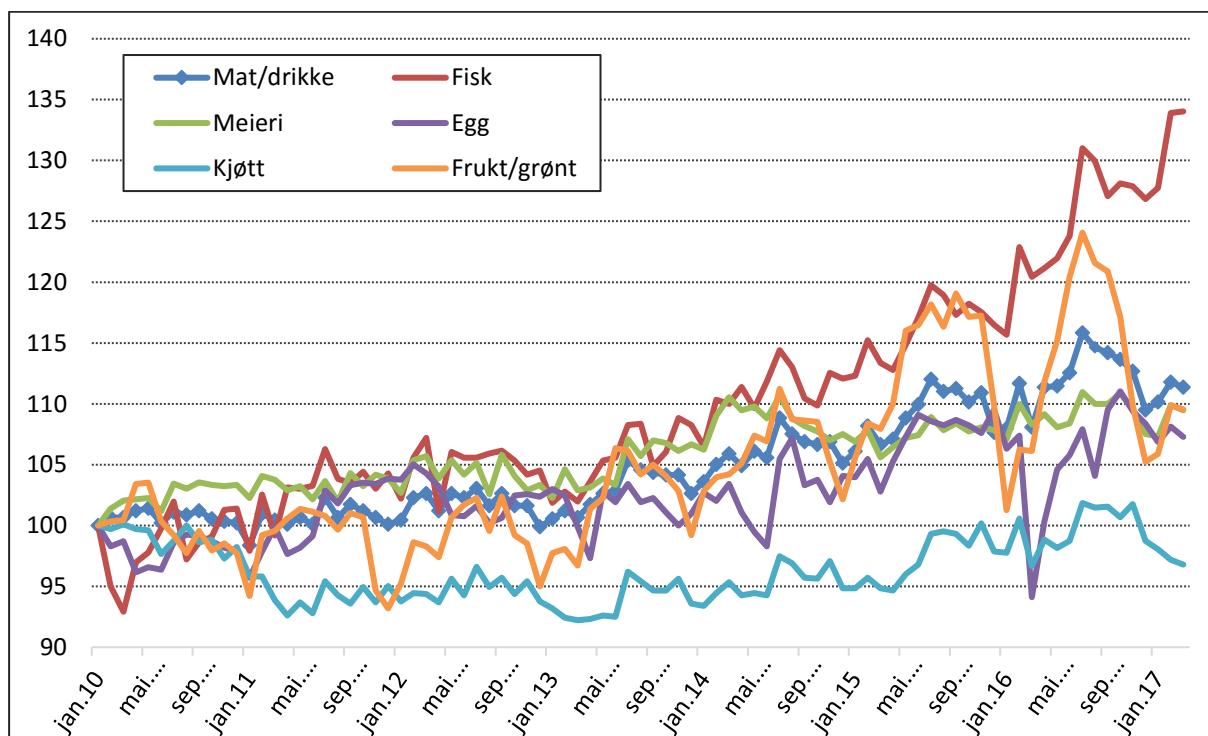
4.3 Prisutviklingen på matvarer

På grunn av importvernet for sentrale produkter fra det norske jordbruket, påvirkes forbrukerprisene for mat i Norge mindre av internasjonale prissvingninger enn i mange andre land. Fra januar 2010 til nå har matvareprisene økt om lag like mye i Norge, Sverige og Danmark, målt i nasjonal valuta, jf. figur 4.2. De siste tolv månedene (fra mars til mars) har forbrukerprisene i Norge økt med 3 pst. I Sverige økte de med 1,6 pst., mens de økte med 1,1 pst. i Danmark. Som følge av prisvariasjon, endres tolv måneders veksten en del fra måned til måned. Dagligvarekjedenes priskampanjer på enkelte varegrupper bidrar til variasjonen. Isolert sett har målprisøkningene i jordbruksoppkjørene i 2014 og 2015 gitt grunnlag for en økning i matprisindeksen på ¼ prosentpoeng hvert år. I 2016 ga økningen i målprisene i jordbruksavtalen grunnlag for en økning på 0,15 prosentpoeng.

Figur 4.2 Prisutvikling på matvarer i Norge, Sverige og Danmark i nasjonal valuta. Indekser, jan 2010=100.

Kilde: De statistiske sentralbyråene i respektive land

Figur 4.3 Prisutvikling på grupper av matvarer i Norge. Indekser, jan 2010=100.

Kilde: SSB og NIBIO

Figur 4.3 viser utviklingen i forbrukerprisene fra januar 2010. Prisveksten har vært størst for fisk, med 34 pst. i perioden, mens kjøttvarene har blitt vel 3 pst. billigere, ifølge

NIBIO/SSB. Reduserte konsumpriser på kjøtt skjer til tross for at engrosprisene har økt med 26 pst. for okse, 17 pst. for lam og 12 pst. for gris, mens de er redusert med 3 pst. for kylling. Dagligvarekjedenes bruk av kjøtt som lokkevarer må antas å være en vesentlig årsak. De siste tolv månedene har prisene i Norge økt klart mest for fisk og egg, mens kjøttprisene har vært stabile.

Husholdningenes andel av utgifter til mat og alkoholfrie drikkevarer har vært fallende over lang tid. Den nyeste forbruksundersøkelsen (2012) viste at 11,8 pst. av husholdningenes konsum gikk til mat- og alkoholfrie drikkevarer. Det er samme konsumandel som i forrige forbruksundersøkelse (2007–2009).

Til tross for at nordmenn bruker en liten andel av inntekten på mat sammenlignet med andre land, er det likevel et høyt prisnivå for matvarer i Norge sammenlignet med andre europeiske land og våre naboland. Det skyldes blant annet kostnads- og lønnsnivå, kostbar distribusjon, konkurranseforhold og at norske råvarepriser er høyere enn i nabolandene, blant annet som følge av landbrukspolitikken, herunder tollvernet. Ifølge SSB hadde Norge Europas nest høyeste prisnivå på matvarer og alkoholfrie drikkevarer i 2015, prisene lå 59 pst. over EU28. Prisnivået på alle varer og tjenester til konsum i husholdningene var 37 pst. høyere i Norge enn gjennomsnittet i EU28. Blant matvarene er det melk og kjøtt som, relativt sett, er dyrest i Norge, mens fisk er billigere. Mat og drikke var dyrest i Sveits, som var omkring 73 pst. over EU28. Sammenliknet med Norge var prisnivået på matvarer og alkoholfrie drikkevarer 22 pst. lavere i Sverige og 9 pst. lavere i Danmark. Svekkelse av den norske krona bidrar isolert sett til å redusere prisforskjellen til nabolandene.

Absolutte prisforskjeller til omverdenen på råvarer og forbruksvarer har betydning for sektorens konkurransekraft. Etter mange år med vekst i grensehandelen, gikk den litt ned i 2016. SSBs grensehandelsundersøkelse anslår at nordmenn totalt handlet for 13,8 mrd. kroner i forbindelse med dagsturer til utlandet i 2016. Det var en reduksjon på 1,9 pst. fra året før.

4.4 Industri og konkurranseforhold

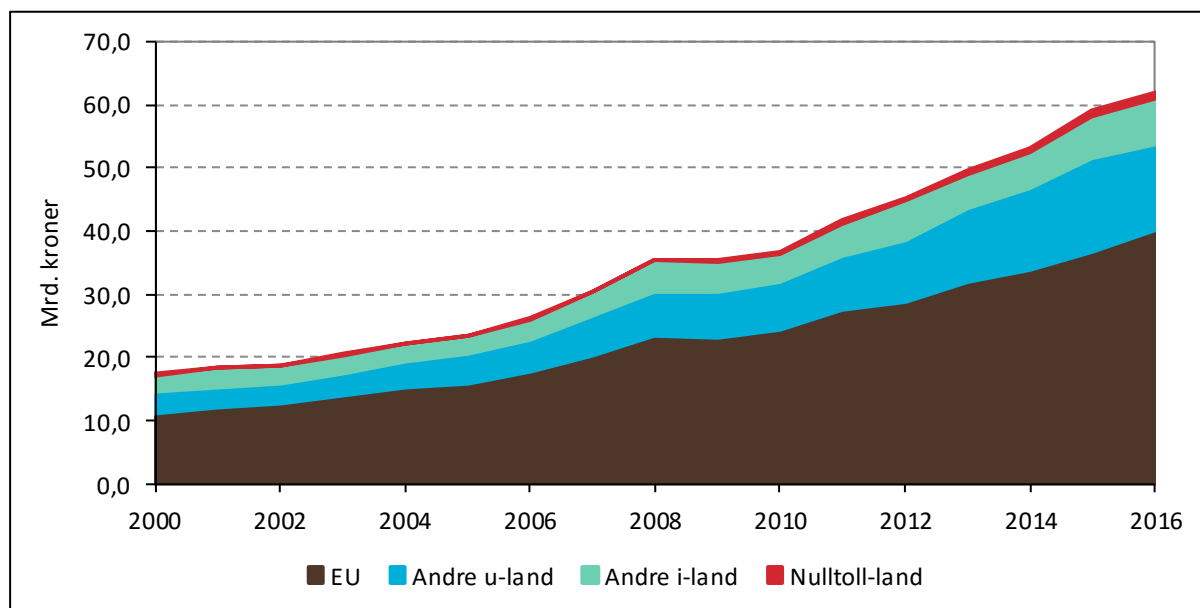
Produksjonen i norsk jordbruk og næringsmiddelindustri har vært jevnt økende over tid. Matindustrien har hatt en noe svakere vekst i produksjonsverdien enn annen industri det siste tiåret, men har et aktivitetsnivå som er mindre følsomt for konjunktursvingninger.

Engrossalget av de fire store kjøttslagene økte med 3,3 pst. i 2016. Kyllingmarkedet har delvis hentet seg inn igjen etter salgssvikten i 2015, og står for størstedelen av veksten med en produksjonsøkning på over 7 pst. Produksjonen av storfekjøtt økte med 3 pst., samtidig som importen ble redusert med 4 pst. Markedene for svin og sau/lam er preget av overskudd. Ved inngangen til 2017 var det 3 200 tonn sau/lam på fryselager. For egg bidro en salgsvekst på 3 pst., samt førtidsslakting av verpehøns, til bedre balanse i markedet i 2016.

For meierivarer gikk importen av yoghurt i 2016 tilbake etter flere år med økning. Importen av ost økte imidlertid med 9 pst. Fra 2015 til 2016 sank norsk melkeproduksjon

med 13,3 mill. liter til 1 543,2 mill. liter. Leveransen av melk var likevel større enn etterspørselen i markedet, noe som medførte noe reguleringseksport av smør samt oppbygging av lager, særlig for skummetmelkpulver. Forbruket av drikkemelk per innbygger synker, og i 2016 gikk det totale forbruket av drikkemelk ned med 0,5 pst. Forbruket av norsk ost økte med 0,7 pst. i 2016.

Til tross for høy norsk produksjon fortsetter importen av landbruksvarer å øke, og importkonkurransen er krevende for næringen. Utviklingen i import av landbruksvarer i mrd. kroner fordelt etter opprinnelse er vist i figur 4.4.

Figur 4.4 Utviklingen i importverdi av landbruksvarer, fordelt på forskjellige grupper opprinnelsesland. Mrd. kroner

Kilde: Landbruksdirektoratet

Som vist i figur 4.4 ble det i 2016 importert landbruksvarer til en verdi av 62 mrd. kroner, en økning på 5 pst. sammenlignet med 2015. Ca. 1,5 prosentpoeng av økningen i importverdien skyldes svakere krone. Verdien på norsk eksport av landbruksvarer var til sammenligning på 10 mrd. kroner. Av importen var 81 pst. tollfri.

Importen av landbruksvarer består for det meste av produkter som ikke produseres i Norge. De største varegruppene er soyabønner og soyaprodukter til kraftfôr og fiskefôr, andre råvarer til fiskefôr, tropiske frukter, bær, vin, snus og kaffe. Importen av landbruksvarer til fiskefôr (tollfri) er økende, og utgjorde totalt 13,9 mrd. kroner i 2016. Av de importerte fôrråvarene utgjør råvarer til fiskefôr om lag 2/3, mens råvarer til husdyrfôr utgjør omlag 1/3.

Av landbruksvarer som også produseres i Norge, er de største importgruppene poteter, grønnsaker, frukt og bær, med en samlet importverdi i 2016 på 9,7 mrd. kroner. Dette er for en stor del varer der det ikke er markedsdekning av norsk vare eller bare er tilgang til norsk vare i deler av året. Importverdien av kornprodukter og bakverk var 4,5 mrd. kroner i 2016.

Om lag 65 pst. av importen av landbruksvarer kommer fra EU. Danmark og Sverige er størst, med en samlet eksportverdi til Norge på 11,3 mrd. kroner. Om lag 22 pst. av importen kommer fra GSP-land (u-land), der Brasil er dominerende med sin eksport av proteinråvarer til fiskefôr.

Bearbeidingsindustrien/RÅK-industrien

Bearbeidede landbruksprodukter som omfattes av ordningen med råvarepriskompensasjon (RÅK), er spesielt utsatt for økt importkonkurransen. Importen er økende, og i 2016 ble det importert RÅK-varer til mat til en verdi av 11,7 mrd. kroner. Dette er en økning på 7 pst. fra 2015. I samme periode økte eksporten fra 2 til 2,2 mrd. kroner.

Rundt 90 pst. av RÅK-vareimporten til Norge kommer fra EU, og da i særlig grad fra våre nærmeste naboland. Utviklingen i råvareprisene i Norge sammenlignet med EU er derfor et helt sentralt element i konkurransevilkårene for industrien, og for avsetning av norske jordbruksprodukter.

Primærproduksjonen er avhengig av en konkurransedyktig næringsmiddelindustri som kundebase, og næringsmiddelindustrien er avhengig av råvarer som er konkurransedyktige med hensyn til både pris og kvalitet. Rundt 72 pst. av matkornet, 14 pst. av bær- og fruktproduksjonen, 14 pst. av melkeproduksjonen og 10 pst. av eggproduksjonen inngår i produksjonen av RÅK-varer i Norge.

For norsk næringsmiddelindustri er det en utfordring å beholde eller øke markedsandelen innenfor det voksende markedet for bearbeidede landbruksvarer. Framtidig utvikling i industrien avhenger av både nasjonale rammebetingelser (råvarepriser, kronkurs og rentenivå) som industrien opererer under, internasjonal konkurranse og industriens egen evne til effektivisering og omstilling.

For de råvarene og ferdigvarene som omfattes av RÅK-ordningen, blir råvareprisforskjeller mellom norsk og internasjonal pris kompensert med utbetaling av tilskudd når tollsatsen alene ikke kompenserer for råvareprisforskjellen. Prisutjevningen skjer i form av prisnedskrivning av innenlandske jordbruksvarer som nyttes til framstilling av ferdigvarer, og som tilskudd ved eksport av ferdigvarer (eksportrestitusjon). Satsene fastsettes normalt én gang per år.

Utvikling i matvarekjeden

Dagligvaremarkedet har de siste tiårene vært preget av en økende vertikal integrasjon, noe som påvirker konkurranseforholdene for matindustrien. Det er utviklet nye grossist- og distribusjonsløsninger, og dagligvarekjedene kontrollerer i dag en svært stor andel av distribusjonen av dagligvarer.

Den største endringen i dagligvaremarkedet de siste årene, er gjennomføringen av Coops overtagelse av ICA Norge. Det er nå tre store dagligvarekjeder som kontrollerer om lag 96 pst. av markedet. I 2016 hadde Norgesgruppen 42,3 pst. av markedet, Coop 29,4 pst. og REMA1000 hadde 24,6 pst. Bunnpris har 3,9 pst. av markedet og har innkjøps- og

distribusjonsavtale med NorgesGruppen. Et fåtall frittstående aktører og netthandel dekker de resterende 0,1 pst. av markedet.

Andelen av dagligvarehandelens egne merkevarer (EMV) er i jevn vekst og har økt fra 9,7 pst. i 2005 til 14,7 pst. av samlet omsetning i dagligvaremarkedet i 2015. EMV-andelen øker mest innen kategorier ferskevarer som egg, ferske deiger/farser, fjørfekjøtt og kjøtt-pålegg. På varekategorier som ferskt rent kjøtt er andelen EMV nå ca. 50 pst. og for ferske deiger og farser er andelen over 70 pst.

Dagligvarekjedene satser også på oppkjøp av industri og har etablert seg innen bl.a. bakeri-, grønt- og kjøttsektoren. Vertikal integrasjon sammen med stor markedskonsentrasjon i alle tre salgskanaler for mat hvor tre dagligvarekjeder deler markedet mellom seg (dagligvare, storhusholdning og bensin, kiosk og servicehandel), er samlet med på å gi dagligvarekjedene økt kontroll i verdikjeden.

Virksom konkurranse i alle ledd i verdikjeden er nødvendig for at norske forbrukere skal ha både kvalitetsmessig god mat, et størst mulig vareutvalg og lavest mulig priser. Det har vært debatt om hvilke tiltak som bør iverksettes for å sikre konkurransen og en effektiv verdikjede til beste for forbrukerne. I 2016 er det igangsatt ulike tiltak og vurderinger for å bedre konkurransesituasjonen. Dagligvarekjedene er pålagt utvidet meldeplikt ved fusjoner og oppkjøp og det er foretatt en vurdering av muligheten for å gi Konkurransetilsynet inngrepshjemmel for å hindre konkurranseskadelig atferd selv om aktørene ikke er dominerende. Konkurransetilsynet er også i gang med å undersøke informasjonsutvekslingen mellom dagligvarekjedene for å se om informasjonsdelingen påvirker konkurransen. I 2017 er det igangsatt en ekstern utredning av etableringshindre for å finne svar på hvilken effekt det vil kunne gi på konkurransen hvis etableringshindre fjernes eller endres.

4.5 Matpolitikken

All mat som blir omsatt i Norge skal være trygg, og uten farlige smitte- og fremmedstoffer. Mattryggheten sikres gjennom tiltak langs hele produksjonskjeden fra jord og fjord til bord. Geografiske forhold, et kjølig klima, lite livdyrimport og gode overvåkings- og kontrolltiltak som næringen slutter opp om, er viktig for mattryggheten. Mangeårig og godt samarbeid mellom myndigheter og næring er også av stor betydning. Sammenlignet med andre land, har Norge lite forekomst av matbåren sykdom. Forekomsten av smittestoffer i mat er relativt lav.

God plante- og dyrehelse er grunnleggende for mattrygghet, kostnadseffektivitet og en langsiktig og bærekraftig matproduksjon. Norsk dyre- og plantehelse er blant verdens beste. Forekomst av sykdommer hos husdyr som er overførbare til mennesker, direkte eller gjennom mat, er begrenset. Dette er fordelaktig både for folkehelsen og for konkurranseevnen i husdyrnæringene.

Antibiotikaresistens er et raskt voksende problem i verden, og utgjør en alvorlig trussel mot global helse. Antibiotikabruken i norsk husdyrhold er svært lav i internasjonal sammenheng. Dyktige og ansvarsbevisste bønder og veterinærer, og et godt samarbeid

mellom næringen og myndighetene, er avgjørende faktorer for den gode situasjonen i Norge. Som oppfølging av Regjeringens nasjonale strategi mot antibiotikaresistens for perioden 2015 til 2020 ble det i 2016 laget en egen handlingsplan med tiltak mot antibiotikaresistens i landbruket. Viktige sektormål for landbruket er å redusere forbruket av antibiotika til produksjonsdyr med 10 pst. innen 2020, og hindre at den resistente bakterien LA-MRSA etableres i norsk svinehold. Handlingsplanen oppdateres hvert halvår.

Matpolitikken skal ivareta flere forbrukerhensyn enn helse og mattrygghet. Oppmerksomheten om dyrevelferd er stor i befolkningen. Dyrevelferden i Norge er gjennomgående god, men det er likevel utfordringer. Godt samarbeid mellom Mattilsynet og næringa, blant annet om HMS-tjenester og med slakteriene, bidrar til at dyrehold med risiko for omsorgssvikt mot dyr kan bli oppdaget tidlig. Virkemidlene for å fremme dyrevelferd er styrket de senere årene. Det er bl.a. etablert et samarbeid mellom Mattilsynet og politiet om et treårig prøveprosjekt med dyrepoliti i Sør-Trøndelag fra høsten 2015 og i Rogaland fra 2016. Antall tilsyn med landdyr i primærproduksjonen er også økt.

Merking av mat er viktig for at forbrukerne skal få riktig informasjon om matvarene. Et mangfoldig matmarked og lovfestet matinformasjon som er riktig, relevant og lett tilgjengelig er viktige forutsetninger for at forbrukerne skal kunne ta informerte valg og utøve makt i matmarkedet.

5 Importvernet og internasjonale forhold

5.1 Importvernet for landbruksvarer

Handel er grunnleggende for økonomisk vekst og utvikling. Utviklingen har gått i retning av reduserte handelsbarrierer og økt handel, men i enkelte liberaliserende prosesser, som WTO, TTIP og TPP, har fremdriften vært liten i den senere tid.

Regjeringen vil balansere ulike hensyn i den nasjonale forvaltningen av importvernet og i internasjonale handelsforhandlinger om landbruksvarer. For forbrukerne vil økt handel med landbruksvarer kunne gi et bedre vareutvalg og lavere matvarepriser. Regjeringen vil avveie ulike hensyn mot hverandre i samsvar med regjeringens mål for landbrukspolitikken, der også hensynet til forutsigbarhet for næringen tillegges vekt.

5.2 WTO Landbruksavtalen og nye forhandlinger

Uruguay-runden, med multilaterale forhandlinger om regelverk knyttet til handel, resulterte i opprettelsen av *Verdens Handelsorganisasjon* (World Trade Organisation – WTO) 1. januar 1995. Samtidig ble det etablert egne avtaler om landbruk (*Landbruksavtalen*) og om sanitære og plantesanitære forhold (*SPS-avtalen*). Landbruksavtalen legger viktige rammebetingelser for den nasjonale landbrukspolitikken gjennom forpliktelser og rettigheter på de tre områdene markedsadgang, internstøtte og eksportsubsidier.

Markedsadgang

Norges forpliktelser når det gjelder øvre tillatte tollsatser og importkvoter framgår av Norges bindingsliste til WTO (vedlegg til St.prp. nr. 65 (1993–1994)). Norge har notifisert bruk av importkvoter til og med 2015.

Internstøtte

WTOs landbruksavtale skiller mellom støtte som i Uruguayrunden ble underlagt reduksjonsforpliktelser (såkalt gul støtte), og støtte som ikke ble underlagt slike forpliktelser (såkalt blå og grønn støtte). For den sistnevnte kategorien støtte eksisterer det ingen øvre beløpsbegrensning, men støtteordningene må oppfylle visse kriterier for å være unntatt fra begrensningen.

Grønn støtte har liten eller ingen innvirkning på produksjon og handel, og var unntatt reduksjonsforpliktelser i Uruguayrunden. For Norges del omfatter denne kategorien støtte bl.a. til miljøprogrammer og velferdsordninger. For 2015 var notifisert grønn støtte på 7,6 mrd. kroner.

Blå støtte er ordninger under produksjonsbegrensende programmer basert på faste arealer eller avlinger, eller på et fast antall dyr. Blå støtte var unntatt fra reduksjonsforpliktelsene i Uruguayrunden. For 2015 var notifisert blå støtte på 5,2 mrd. kroner.

Samtlige andre interne støttetiltak til fordel for jordbruksprodusenter som ikke er omfattet av ett av unntakene, er underlagt reduksjonsforpliktelsene. Reduksjonsforpliktelsene er

uttrykt ved hjelp av et samlet mål for støtte, AMS (Aggregate Measurement of Support), også omtalt som gul støtte. Gul støtte er verdien av differansen mellom norske målpriser og faste referansepriser fra perioden 1986-88 multiplisert med tilhørende volumer, i tillegg til prisstøtte over budsjett, fratrukket særavgifter. Norges maksimalt tillatte gule støtte er på 11,449 mrd. kroner. For 2015 var det notifiserte nivået i gul boks 10,7 mrd. kroner.

Eksportstøtte

Landbruksavtalen begrenser videre bruken av eksportsubsidier, målt i både verdi og volum. Norges maksimalt tillatte nivåer framgår av Norges bindingsliste til WTO (vedlegg til St.prp. nr. 65 (1993–1994)). Norge har notifisert eksportsubsidier til og med 2015. Støttenivået i 2015 var på til sammen 132 mill. kroner for de fire produktgruppene svinekjøtt, ost, smør og bearbeidede landbruksvarer, noe som utgjør 31 pst. av tillatt bruk i 2015.

Utfasing av eksportsubsidier

På ministerkonferansen i Nairobi i desember 2015 ble det enighet om at industrilandene med umiddelbar virkning skulle avslutte all bruk av eksportsubsidier for sine jordbruksprodukter, med unntak for noen få produkter. For meierivarer, svinekjøtt og bearbeidede jordbruksprodukter er det gitt tillatelse til å fortsette med bruk av eksportsubsidier til utgangen av 2020. Dette berører i hovedsak Norge, Sveits og Canada. Det ble også gjort vedtak om avvikling av eksportstøtte for utviklingsland.

Nairobi-vedtaket innebærer at maksimalt kvantum som kan eksporteres av meierivarer, svinekjøtt og bearbeidede jordbruksvarer, er gjennomsnittet av faktisk eksport i tonn i perioden 2003–2005. For subsidiebeløp skal budsjettbegrensingen fra Norges bindingsliste til WTO legges til grunn. Det legges til grunn at utkast til reviderte norske bindingslister for eksportstøtte vil bli innsendt før ministermøtet i Buenos Aires i desember 2017.

Landbruksforhandlingene

Landbruksforhandlingene er en del av den brede forhandlingsrunden som ble vedtatt på WTOs ministerkonferanse i Doha i 2001. I ministererklæringen fra Nairobi ble det for øvrig konstatert at medlemmene er uenige om spørsmålet om Doharundens avslutning. Det er likevel enighet om å forhandle videre. Dette vil ikke skje som en samlet pakke for alle gjenstående spørsmål. På landbruksområdet er det enighet om at en skal forhandle videre om markedsadgang, internstøtte og eksportkonkurransen. I tillegg kommer spesielle u-landstema som offentlig matvarelagring og beskyttelsesmekanisme for utviklingsland.

Med de to siste ministermøtene i 2013 og 2015 har WTO startet en utvikling der en tar sikte på å få til enighet på avgrensede områder. Medlemmene ønsker trolig å fortsette denne utviklingen fram mot ministermøtet i 2017, selv om det i dag er vanskelig å se innholdet i en mulig ny ministerbeslutning. Det er enighet blant medlemmene i WTO om at landbruk også vil være sentralt i diskusjonene fram mot en ny ministerbeslutning i

desember 2017. De to temaene som ligger an til å bli mest diskutert fram mot ministermøtet er internstøtte og offentlig matvarelagring.

5.3 Import fra u-land

Verdien av importen av landbruksvarer fra alle u-land utgjorde 14,5 mrd. kroner i 2016, tilsvarende 23,4 pst. av totalimporten. Importen gikk ned fra 15,5 mrd. kroner i 2015. Hovedgrunnen til dette var redusert import av soya og kaffe fra Brasil. Total import fra Brasil ble redusert fra 5,2 mrd. kroner til 4,0 mrd. kroner.

Toll- og kvotefri markedsadgang for produkter fra de fattigste landene er et sentralt tiltak i norsk utviklings- og handelspolitikk. Alle land på FNs offisielle MUL-liste og alle lavinntektsland med mindre enn 75 mill. innbyggere, til sammen 59 land, omfattes i dag av denne nulltoll-ordningen. Andre u-land får også vesentlige tollreduksjoner ved eksport til Norge. Namibia, Botswana og Swaziland har i tillegg særskilte eksportmuligheter for storfekjøtt og sauekjøtt til Norge innenfor årlige indikative tak på 3 200 tonn for storfekjøtt og 400 tonn for sauekjøtt.

Importen fra de fattigste landene har relativt sett økt betydelig for enkelte varer de siste årene, f.eks. blomster og kaffe fra Kenya og honning fra Etiopia og Zambia. Importen fra de fattigste landene utgjorde 1,4 pst. av den totale importen av landbruksvarer i 2016 med en samlet verdi på 983 mill. kroner.

5.4 EUs felles landbrukspolitik og forhandlinger med EU

5.4.1 Utviklingen i EUs felles landbrukspolitik (CAP)

Landbrukspolitikken er ikke en del av EØS-avtalen, men utviklingen av EUs felles landbrukspolitik har likevel betydning for norsk landbruk og næringsmiddelindustri. Prisutviklingen på landbruksproduktene i EU påvirker omfanget av grensehandelen og konkurransekraften til næringsmiddelindustrien.

Landbrukspolitikken i EU (CAP) gjennomgikk en stor reform i 2003 der det ble det gjort flere grunnleggende endringer. Blant de viktigste var en omlegging fra direkte arealstøtte og støtte per dyr til produksjonsuavhengig støtte per bruk. Etter noen års erfaring med den nye landbrukspolitikken, ble det vedtatt en ny reform i 2013, som gjelder for perioden frem til 2020.

Den siste reformen innebærer i betydelig grad en videreføring av tidligere reformer, men med justeringer av virkemiddelbruken. Reformen innførte bl.a. støtte til miljøtiltak som en del av den direkte støtten (pilar 1 i CAP). Av tildelingen av midler til medlemslandene skal 30 pst. av den direkte støtten gå til miljøformål (permanente grasarealer, varierte driftsformer, økologisk jordbruk). Fleksibiliteten for medlemslandene i gjennomføringen av landbrukspolitikken er videre blitt økt. Menyen av virkemidler tilgjengelig for bygdeutvikling (pilar 2 i CAP) er styrket, bl.a. støtte til innovasjon, modernisering og styrket konkurransevne. EUs felles landbrukspolitik er således mindre felles og mer fleksibel med de endringene som er gjennomført.

Produksjonskvoter for melk ble avskaffet i EU fra 1. april 2015 og produksjonskvoter for sukker avskaffes i 2017.

EU er nå i gang med diskusjonene om neste CAP-reform for perioden etter 2020. Det ser foreløpig ut til at det er stor oppslutning om å bevare 2-pilarstrukturen i CAP, men noen medlemsland ønsker en økt fleksibilitet til å overføre midler mellom pilarene. Forenkling er en av hovedprioriteringene til Kommisjonen. I de innledende diskusjonene i EU-parlamentet og i Rådet, er det i tillegg bl.a. blitt argumentert for en styrket miljøprofil, tiltak for økt konkurransekraft og bedre muligheter for risikohåndtering.

Oppmerksomheten rundt behovet for å styrke bondens muligheter for risikohåndtering kommer som en konsekvens av siste års markedsturbulens med lave priser i flere sektorer. Særlig har melkesektoren vært gjennom en krevende tid. Lavere etterspørsel på verdensmarkedet og Russlands importforbud medførte sterkt fallende melkepriser i EU i 2014 og 2015. Utviklingen fortsatte da produksjonskvotene ble opphevet, og melkeprisene falt frem til sommeren 2016. Fra inngangen til 2014 frem til august 2016 hadde prisene blitt redusert med 36 pst.

Kommisjonen har møtt utfordringene i landbruket med en rekke ekstraordinære krisetiltak de senere årene. Totalt er det bevilget mer enn 1 mrd. EUR til ekstraordinære krisetiltak. For melkeprodusentene har krisetiltakene fra Kommisjonen vært markedsregulerende tiltak som tilskudd til lagring (hovedsakelig SMP) og tilskudd til produsenter som reduserer produksjonen. Tiltakene har avhjulpet situasjonen. Økt eksport og bedret markedsutvikling har medført at melkeprisen i EU har steget tilbake til samme nivå som i starten av 2015.

Prosessen frem mot endringene i CAP etter 2020 kommer samtidig som det gjenstår en rekke ubesvarte spørsmål knyttet til Brexit, som vil få konsekvenser for den kommende debatten. CAP utgjør om lag 39 pst. av EUs budsjett, der blant annet Storbritannia er en betydelig netto bidragsyter.

Kommisjonen la tidligere i år frem en offentlig høring om modernisering og forenkling av CAP. Resultatene fra høringsrunden er ventet presentert i juli. Kommisjonen forventes ikke å fremme eventuelle endringsforslag før i 2018.

5.4.2 Ny artikkel 19-avtale

I henhold til EØS-avtalens artikkel 19 skal Norge og EU med to års mellomrom gjennomgå vilkårene for handelen med basis landbruksvarer (melk, kjøtt, grønnsaker mv.) med sikte på en gradvis liberalisering. Forhandlingene skal i henhold til artikkel 19 skje innenfor rammen av partenes respektive landbrukspolitikk, og videre reduksjoner av handelshindringer skal skje på gjensidig fordelaktig basis.

Norge og EU har tidligere inngått to artikkel 19-avtaler som trådte i kraft henholdsvis 1. juli 2003 og 1. januar 2012. På EØS-rådsmøtet i mai 2013 ble det enighet mellom EU og Norge om å gjennomgå vilkårene for handel med landbruksvarer, med mål om å starte forhandlinger om en ny artikkel 19-avtale. Forhandlingene ble innledet i juni 2014. Norge og EU-kommisjonen kom til enighet om en avtale den 5. april 2017. Den nye artikkel 19-

avtalen har et smalere produktspekter enn forrige avtale. I forhandlingene har Norge i hovedsak gitt EU konsesjoner for landbruksvarer der det allerede er import til ordinær toll eller der det eksisterer et langsiktig importbehov. Avtalen fører derfor i seg selv i begrenset grad til økt import for disse varene.

For ost økes den tollfrie importkvoten med 1 200 tonn til 8 400 tonn. Importen av ost fra EU var i 2016 over 11 400 tonn, dvs. at det er stor import av ost utenfor kvoten til ordinær toll. 700 tonn av økningen skal fordeles på auksjon og 500 tonn skal fordeles etter søknad med utgangspunkt i historisk import. I den forrige artikkel 19-avtalen økte ostekvoten med 2 700 tonn.

EUs kvote for storfekjøtt økes med 1 600 tonn til 2 500 tonn. De siste årene har tollene ved import av storfekjøtt blitt satt ned i lange perioder på grunn av underskudd i det norske markedet. I 2016 ble 15 600 tonn storfekjøtt importert etter slik tollnedsettelse. Kvoteøkningen er derfor begrenset sett i forhold til eksisterende import og forventet importbehov de nærmeste årene.

EU har fått en ny kvote for eksport av ribbe på 300 tonn. Kvoten er tidsbegrenset til desember og det er en tollsats innenfor kvoten. I perioden 2010 til 2015 var det betydelig underskudd av norsk ribbe før jul, og kvoten er ventet å kunne supplere norsk produksjon i julesesongen. Det er i tillegg gitt en begrenset økning av eksisterende importkvoter for noen produkter (kylling, skinke, pølse, andebryst, salat til industri, grønne potteplanter, mais til dyrefôr). Samlet sett økes importkvotene for kjøttprodukter med 2 550 tonn. Tilsvarende ble kvotene for kjøttprodukter økt med 3 100 tonn i den forrige artikkel 19-avtalen.

Kvoten for blomstrende potteplanter økes med 12 mill. kroner til 20 mill. kroner. Kvotestørrelsen er også her om lag tilsvarende dagens eksisterende import.

For Norge innebærer forhandlingsresultatet at det blir etablert tollfrie kvoter eller tollfrihet for eksport av enkelte produkter der det er eksport i dag eller for produkter der næringsmiddelindustrien har konkrete eksportplaner. Konsesjonene omfatter produkter innenfor meieri (myseprodukter), kjøtt, blomster, alkoholholdige drikkevarer og råvarer til dyrefôr. I alt er det opprettet åtte nye kvoter for eksport fra Norge til EU. I tillegg er det gitt tollfrihet for enkelte toll-linjer med norsk eksport til EU.

For noen landbruksvarer uten beskyttelsesbehov er det innført gjensidig nulltoll.

5.5 Forhandlinger om EFTA-handelsavtaler

Norge har gjennom det europeiske frihandelsforbundet EFTA, som omfatter Sveits, Liechtenstein, Island og Norge, iverksatt 26 handelsavtaler med 35 land. I tillegg har EFTA undertegnet handelsavtaler med Guatemala, Filippinene og Georgia, men disse avtalene er ennå ikke formelt ratifisert.

EFTA forhandler nå om handelsavtaler med Ecuador, Malaysia, Mercosur, India, Indonesia og Vietnam. Norge vil etter planen gjenoppta de bilaterale handelsforhandlingene med Kina i 2017. EFTA er videre i ferd med å reforhandle sine avtaler med Chile,

Israel, Mexico, Tyrkia og SACU (Sør-Afrika, Namibia, Botswana, Swaziland og Lesotho). Nye handelsavtaler forelegges Stortinget før iverksettelse.

6 Hovedtrekk i tilbudet

6.1 Mål og rammer for oppgjøret

Kapittel 1-5 gjennomgår premissgrunnlaget for forhandlinger om ny jordbruksavtale mellom staten og jordbruksorganisasjonene. I kapittel 2 gjengis jordbrukskapitlet i regjeringens Sundvolden-erklæring og noen sentrale deler av Næringskomiteens beskrivelse av mål og rammer for jordbrukspolitikken. De fire overordnede målene videreføres, komiteen understreker målet om å redusere utslippet av klimagasser og justerer noe på delmålene. Komiteen skriver at hovedformålet med jordbrukspolitikken skal være økt matproduksjon på norske ressurser. På flere punkter gir komiteen tydelige føringer og ber avtalepartene avklare spørsmålene i årets forhandlinger.

I Sundvolden-erklæringen sier regjeringen at den vil gjøre jordbruket mindre avhengig av statlige overføringer, redusere jordbrukets kostnadsnivå og gi bonden nye og bedre inntektsmuligheter. Regjeringen vil gjøre budsjettstøtten mer produksjons- og mindre arealavhengig, innenfor rammene av internasjonale regelverk. Det skal satses på alternativ næringsutvikling for å gi grunnlag for en mer variert og framtidsrettet landbruksproduksjon over hele landet. Landbruket skal styrkes gjennom forenkling av lover, regler og støtteordninger og ved å oppheve begrensninger som hindrer effektiv utnyttning av kapasiteten på enkeltbruk. Politikken skal innrettes på en slik måte at landbrukets sektoransvar for klima og miljø blir ivaretatt.

Lav lønnsvekst og bedre konkurransekraft

Moderasjon har preget de siste årenes lønnsoppgjør. En lønns- og kostnadsutvikling i tråd med utviklingen hos våre handelspartnere er nødvendig i den pågående omstillingen av økonomien. Bedre konkurransekraft og god produktivitetsvekst er avgjørende for å sikre arbeidsplassene og utvikle ny framtidsrettet næringsaktivitet i Fastlands-Norge.

Internasjonale forhold påvirker i økende grad rammebetingelsene for jordbruket og matindustrien. Importen av jordbruksprodukter er økende. Forskjellen mellom norske og internasjonale priser øker, selv om det varierer mellom produkter og markeder. Dette påvirker konkurransekraften, effekten av importvernet svekkes og behovet for råvareprisutjevning for RÅK-industrien øker. Matsektorens konkurransekraft er avgjørende for å opprettholde en høy hjemmemarkedsandel, og målet om økt matproduksjon i Norge. Hensynet til matsektorens konkurransekraft og en krevende markedssituasjon, tilsier tilbakeholdenhet med prisøkninger i oppgjøret, slik også Jordbrukets forhandlingsutvalg viser i sitt krav.

Styrke grunnlaget for den geografiske produksjonsfordelingen

Det er en god utvikling på mange områder i jordbruket. Samlet produksjonsvolum øker og veksten i omsetningen av lokalmat er om lag 2,5 ganger større enn i resten av dagligvaremarkedet. Reduksjonen i antall jordbruksbedrifter er lavere og arealavgangen flater ut. Gode avlingsår og økt kornareal bidrar til at importen av fôrråvarer er redusert. Utviklingen i produktiviteten er fortsatt god. Bøndene tar i bruk ny teknologi, det blir mer

presisjonsjordbruk, plantehelsen er god og bruken av antibiotika er meget lav. Avls- og avlingsframgang bidrar til også til produktivitetsveksten. Det norske klimaet, den norske naturen og utmarksressursene er fortrinn som kan utnyttes bedre. Inntektsveksten har vært meget god under denne regjeringen og investerings- og produksjonsviljen er god.

Men det er også utfordringer i jordbruket og for jordbrukspolitikken. Utviklingen i jordbruket er svakere på Vestlandet/Agderfylkene og i Nord-Norge, med større arealavgang og svakere produksjonsutvikling. Næringskomiteen viser til at virkemidlene som skal sikre et landbruk i hele landet, heller må styrkes og utvides enn å svekkes eller fjernes.

Økt produksjon i jordbruket krever at våre begrensede arealressurser utnyttes effektivt. Stortinget understreker at jordbruksarealet er jordbrukets viktigste ressurs og virkemidlene må utvikles med sikte på å utnytte arealene effektivt i alle deler av landet.

Statens forhandlingsutvalg har i tilbudet lagt vekt på å styrke grunnlaget for den geografiske produksjonsfordelingen. Det er forslått gjort ved å øke stimulansen til å bruke utmarksressursene, øke kornproduksjonen på arealer som er egnet for det, styrke distrikts- tilskuddene og strukturtilskuddene til fordel for små og mellomstore bruk i grasbasert husdyrhold (driftstilskudd og husdyrtilskudd), styrke produksjon av frukt og grønt og redusere stimulansen til grasbasert husdyrhold i kornområdene.

Statens forhandlingsutvalg mener bedre utnytting av grovfôrarealet og bedre kvalitet på grovfôret er viktig, både for å øke produksjonen på norske ressurser og av klimahensyn. Godt grovfôr bidrar til å redusere utslipp per produsert enhet. Gode grasavlinger de siste årene og god kvalitet på grovfôret har bidratt til at kjøpet av kraftfôr til drøvtyggere er redusert med 1,5 pst. fra 2015 til 2017, til tross for sterk økning i produksjon av sau- og storfekjøtt. Reduksjon i melkeproduksjonen trekker motsatt vei. NIBIOs evaluering av areal- og kulturlandskapstilskuddene, som ble initiert i avtalen i 2015, viser at bruken av grasarealer er ekstensivert over lang tid. Evalueringen viser bl.a. at med samme antall dekar grovfôr bak hver grovfôrdyrenhet som i 1990, ville nesten 600.000 dekar gras vært tatt ut av drift. Det viser at det er potensial for økt produksjon av grovfôr, samtidig som det er potensial for at en del grasarealer kan legges om til kornproduksjon.

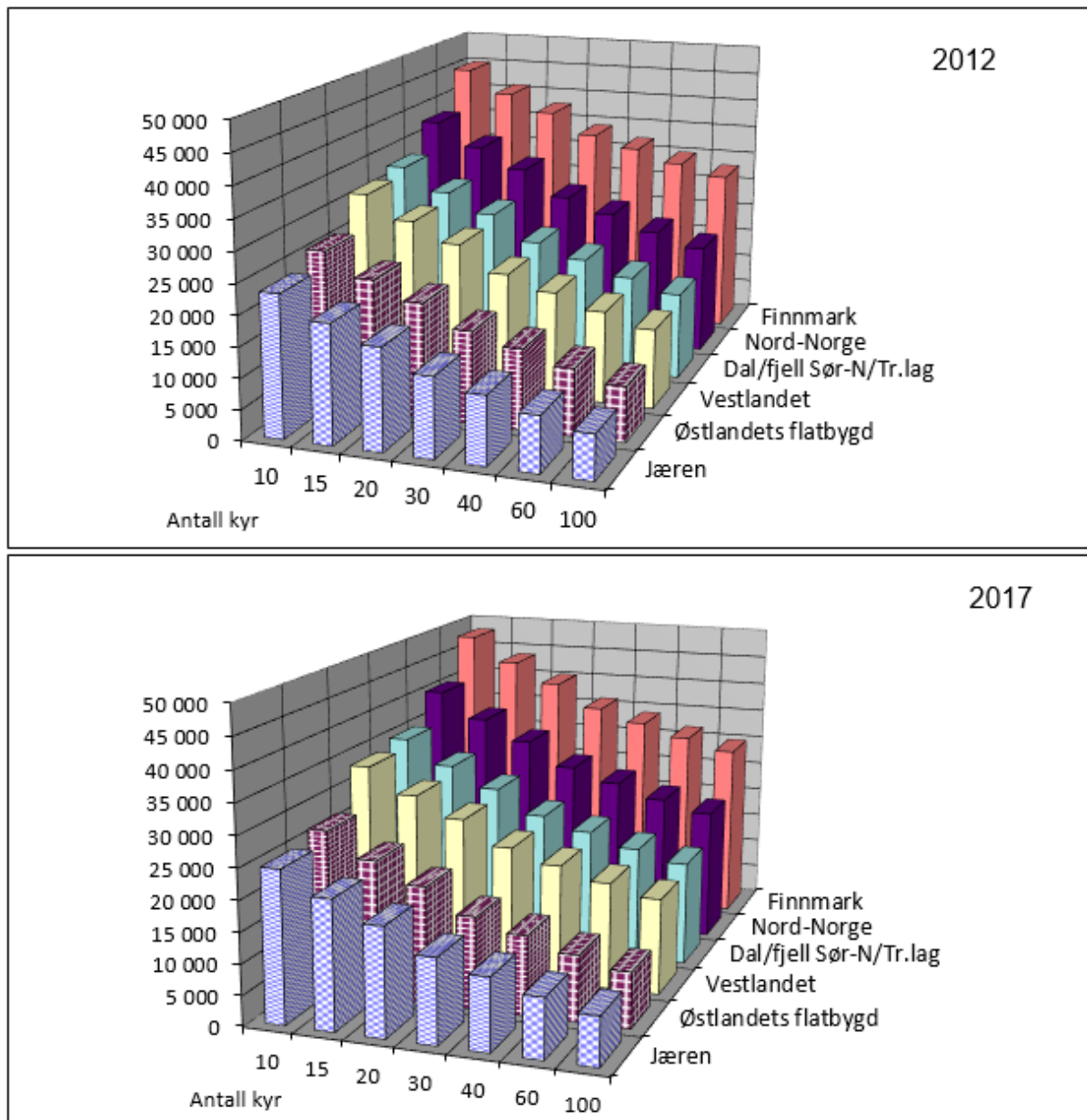
Statens forhandlingsutvalg ønsker gjennom oppgjøret å legge bedre til rette for økt produksjon, en produksjon som er bedre tilpasset markedsmulighetene og bedre bruk av norske arealressurser.

Strukturpolitikken

Stortinget peker på viktigheten av å legge til rette for en variert bruksstruktur, for å utnytte arealene over hele landet. Om strukturpolitikken skriver komiteen:

"Komiteens flertall, medlemmene fra Høyre, Fremskrittspartiet, Kristelig Folkeparti og Venstre, viser til at flere av produksjonstilskuddene er differensierte etter struktur for å stimulere til et mangfoldig landbruk. For å gi grunnlag også for små og mellomstore bruk mener flertallet at disse virkemidlene må videreføres i minst samme omfang som i dag. Dagens tilskuddsprofil innebærer en naturlig nedtrapping i tilskudd per dyr ved økt driftsomfang. Flertallet mener at dette er naturlig for at produksjon utover et visst driftsomfang i hovedsak baseres på markedsinntektene."

Statens forhandlingsutvalg foreslår i tilbudet å styrke strukturprofilen i flere av tilskuddene. Forhandlingsutvalget legger til grunn at avtalepartene kan styrke strukturprofilen ved å endre profilen i tilskuddssatsene i sentrale ordninger, men ikke ved å gjeninnføre, eller redusere tak, eller å gjeninnføre strukturprofil i arealtilskuddene. Dette var en sentral del av jordbruksavtalen som ble framforhandlet mellom samarbeidspartiene på Stortinget i 2014, etter at det ble brudd i forhandlingene. Det er senere fulgt opp i to avtaler og gjentatt i Stortingets behandling av jordbruksmeldingen. Figur 6.1, viser samlet struktur- og distriktsprofil i tilskudd til melkeproduksjonen i 2012 og i inneværende avtale.

Figur 6.1 Tilskudd til melkeproduksjon etter størrelse og geografi. Kr per ku.

Jordbruket viser også til økende inntektsforskjell per årsverk mellom mindre og større bruk. Statens forhandlingsutvalg vil peke på at dette i betydelig grad er resultat av økte produsentpriser og fallende rentenivå, og større bruk har oftest hovedinvesteringen nærmere i tid, til et høyere prisnivå og høyere rentekostnader. De vil derfor ha større nytte av

rentefall enn bruk uten gjeld. Økende etterbetaling på melkeprisen er også et betydelig bidrag til økte inntektsforskjeller, og er resultat av vedtak i TINEs årsmøte, hvor deler av driftsresultatet utbetales til medlemmene etter deltagelse, i tråd med samvirkeprinsippene.

Det er et betydelig behov for investeringer i driftsapparatet og i jorda. Statens forhandlingsutvalg ønsker å prioritere investeringstiltak. Når det gjelder investeringer i grøfter og hydrotekniske anlegg for å øke produktiviteten, håndtere mer ekstremnedbør og bidra til lavere klimagassutslipp, ser forhandlingsutvalget det som viktig at investeringsordningene er forutsigbare og stabile for brukere og entreprenører. Diskusjon og usikkerhet om endringer i ordningene virker hemmende for grøfteaktiviteten. Forhandlingsutvalget er innstilt på å øke tilskuddene, med sikte på en framtidig videreføring.

Klima og miljø

Klimaendringer er en av samfunnets største utfordringer. Jordbrukets utslipp av klimagasser (metan og lystgass, målt i CO₂-ekvivalenter), ble redusert med 5,3 pst. i perioden 1990-2015, men økte med 1 prosent i 2015, iflg. SSB. Reduksjonen siden 1990 er klart lavere enn det regnskapet har vist de siste årene, etter oppretting av feil i SSBs statistikk. Totale norske utslipp har økt med 4,2 pst. i samme periode. En del av utslippene fra jordbruksaktivitet føres i klimagassregnskapet på bl.a. bygg- og transportsektoren. Næringskomiteen skriver:

"Komiteen understreker at tiltak med sikte på å redusere klimagassutslipp fra jordbruket skal være kunnskapsbaserte, og at effektene må kunne måles med relativt sikre metoder. Komiteen mener at landbruket skal bidra med sin del for å redusere klimagassutslipp, men understreker at det er komplekse sammenhenger knyttet til biologiske prosesser. Distriktpolitiske og landbrukspolitiske målsettinger skal ivaretas."

Statens forhandlingsutvalg legger til grunn at jordbrukspolitikken skal legges om i en mer miljø- og klimavennlig retning, og foreslår flere tiltak for å bidra til å redusere utslippene per produsert enhet og tilpasse produksjonen til et klima i endring. Lavere utslipp per produsert enhet vil bidra til å redusere klimaavtrykket av den norske matproduksjonen. Økt produksjon og dyretall, spesielt i det grasbaserte husdyrholdet, vil øke utslippene regnskapsført på jordbruket i det offisielle klimagassregnskapet. Samtidig blir mange av tiltakene som reduserer utslippene per produsert enhet ikke fanget opp, og det er behov for å forbedre det tekniske beregningsgrunnlaget for utslipp fra jordbruket. Det er samtidig fortsatt betydelig behov for forskning og kunnskapsutvikling, både om utslipp, binding av CO₂ og om tilpasningsmuligheter.

Inntektsmål og inntektsmåling

I innstillingen om jordbruksmeldingen skriver Stortinget følgende om inntektsmålet for jordbruket:

"Komiteen legger til grunn at utøvere i jordbruket, som selvstendig næringsdrivende, skal ha muligheter til samme inntektsutvikling som andre i samfunnet. Inntektsmulighetene må være til stede innenfor en variert bruksstruktur for at norsk jordbruk skal kunne utnytte landets produksjonsmuligheter. For å sikre rekruttering, og for å løfte inntektsmulighetene i næringen, mener komiteen at inntektsmålet skal være å redusere inntektsgapet mellom

jordbruket og andre grupper i samfunnet. God markedstilpasning og produktivitetsutvikling vil være en forutsetning for inntektsdannelsen."

Inntektsmålet har avgjørende betydning for rammens størrelse i jordbruksoppjøret. De siste 25 årene har inntektsmålet vært et mål om relativ inntektsutvikling, og måling av inntektsutviklingen har vært gjort på Totalkalkylen for jordbruket, normalisert regnskap. Flertallet i komiteen erkjenner at det er vanskelig å måle inntekt for selvstendig næringsdrivende og sammenligne dette med lønsmottagernes lønn, og at Totalkalkylen ikke er egnet til å måle inntektsnivå. Dette har også ligget til grunn i mange år, under vekslende regjeringer og Storting.

Det er grunnleggende forskjeller på næringsdrivendes nettoinntekt i regnskapet og lønsmottageres lønn. Det er umulig for myndighetene å garantere selvstendig næringsdrivende et gitt resultat på bunnlinja i regnskapet, når nettoinntekten bare måler den registrerte tilpasningen, som er resultat av en rekke beslutninger som den enkelte bonde selv tar. Staten legger rammer for, og yter tilskudd til, næringsdriften. Ca. 70 pst. av jordbrukets bruttoinntekt kommer fra markedet. Endringer i rammevilkår gir endringer i markedet for jordbruksvarer. Tilbudet er lite fleksibelt, bl.a. fordi det er biologiske produksjoner med lange ledetider, og etterspørselen etter matvarer er lite følsomt for prisvariasjon, fordi mat er et nødvendighetsgode og hjemmemarkedet er begrenset. Svak konkurransekraft i eksportmarkedet setter også store begrensninger. Relativt liten overproduksjon kan derfor gi betydelige inntektstap. Økte tilskudd som stimulerer produksjon kan i seg selv bidra til slik ubalanse. Stortinget understreker at god markedstilpasning er en forutsetning for inntektsmålet. Markedet gir jordbruket inntektsmuligheter, men begrenser også produksjons- og inntektsmulighetene. I oppgjørene under denne regjeringen har det vært lagt til rette for samme relative inntektsutvikling som for andre grupper, med en nivåheving ut over det, i alle de tre oppgjørene. For perioden 2014 til 2017 viser de registrerte tallene at inntektsveksten i jordbruket har vært mer enn det dobbelte av det lønsmottagerne ligger an til å få. Lønnsveksten har vært svakere enn inflasjonen i denne perioden. Lønsmottagernes kjøpekraft (før skatt) har dermed blitt redusert, mens jordbruket har hatt en kjøpekraftsforbedring på om lag 10 pst.

Statens forhandlingsutvalg vil fortsatt legge til grunn at all nivåheving ut over lik prosentvis vekst, er reduksjon i inntektsforskjeller/inntektsgap. Inntektsutviklingen måles i prosent i alle inntektsoppgjør. Det er selvsagt ikke til hinder for å gi enkelte grupper større vekst enn andre, for å nå ulike mål i samfunnet.

Jordbrukets forhandlingsutvalg krever at oppjøret må redusere det kronemessige inntektsgapet til andre grupper i samfunnet. Om måling av inntekt i jordbruket skriver Stortinget:

"Høyre, Fremskrittspartiet, Kristelig Folkeparti og Venstre, erkjenner at det er vanskelig å måle inntekt for selvstendig næringsdrivende og sammenligne dette med lønsmottakere. Flertallet viser til at Totalkalkylen utarbeidet av Budsjettnemnda for jordbruket er egnet til å beskrive inntektsutvikling, og i mindre grad egnet til å måle inntektsnivå".

Med grunnlag i denne merknaden mener Statens forhandlingsutvalg det ikke kan gjennomføres en overgang til nivåmål, slik Jordbrukets forhandlingsutvalg i realiteten

foreslår, med et målesystem tilpasset et utviklingsmål. Det må i tilfelle etableres et nytt grunnlagsmateriale og målesystem for inntekt. Det nye grunnlagsmaterialet må ha et målesystem, som konkretiserer samfunnets krav til effektiv ressursbruk, slik vi hadde en del år etter opptrappingsvedtaket i 1975. Statens forhandlingsutvalg vil komme nærmere tilbake til dette spørsmålet under forhandlingene. Da inntektsmålet ble et utviklingsmål tidlig på 90-tallet, gikk partene over til å bruke lønnsstatistikken for alle grupper av lønsmottakere, fordi nivået da ikke lenger hadde betydning.

Når Jordbrukets forhandlingsutvalg legger til grunn en nivå sammenligning, blir det igjen nødvendig også å vurdere hva som i så fall er relevant sammenligningsgruppe. Da inntektsmålet var et nivåsmål, ble den normerte inntekten sammenlignet med industriarbeiderlønn, som er om lag 76 000 kroner lavere enn gjennomsnittslønn i 2016, iflg. Det tekniske beregningsutvalget for inntektsoppgjørene. Grupper av lavtlønte er i lønnsoppgjørene for øvrig definert til ansatte som har mindre enn 85 pst. av gjennomsnittslønn for sin gruppe. Grupper av lavtlønte industriarbeidere ligger dermed vel 140 000 kroner under gjennomsnittet for alle grupper. Tabell 6.1 viser lønnsnivå i 2016 for en del yrkesgrupper, og lønnsvekst fra året før.

Tabell 6.1 Lønnsnivå i 2016 for en del yrkesgrupper.

	Kr/årsverk	Vekst fra året før	<i>Månedslønn*12</i>		Vekst fra året før
Alle grupper	528 600	1,7 %	Grunnskolelærere	514 800	2,6 %
Industri i alt	582 000	1,9 %	Butikkmedarbeidere	393 600	3,1 %
Industriarbeidere	452 500	2,0 %	Kontorarbeidere	446 400	1,9 %
Lavtlønte, øvre grense	385 000		Tømrere og snekkere	410 400	3,0 %
Virkebedrifter varehandel	494 500	2,5 %	Sykepleiere	489 600	2,5 %
Offentlig forvaltning	516 500	2,4 %	Helsefagarbeidere	418 800	1,5 %
Kommuneansatte i alt	489 500	2,5 %	Elektrikere	471 600	2,9 %
Undervisningsansatte	540 400	2,5 %	Bilmekanikere	417 600	3,0 %
Helseforetakene	549 100	2,0 %	Anleggsmaskinførere	451 200	2,7 %

Kilde: Det tekniske beregningsutvalget for inntektsoppgjørene.

Statens forhandlingsutvalg vil i forhandlingene komme nærmere tilbake til hva som kan/kunne være relevant sammenligningsgruppe, i lys av jordbrukets krav basert på nivå sammenligning.

Gode inntektsmuligheter er viktig for å nå de landbrukspolitiske målene, og å sikre tilstrekkelig rekruttering over tid. Statens forhandlingsutvalg mener det må føres en balansert inntektspolitikk, som er bærekraftig over tid. En særnorsk prisutvikling over tid har bidratt til konkurranseutfordringer overfor import. Og en for isolert forbedring av inntektsmulighetene, uten å ta tilstrekkelig hensyn til effekten på tilbudet i markedet, vil innebære ny oppbygging av overkapasitet, sløsing med samfunnets ressurser og store inntektstap. For flere viktige husdyrproduksjoner er ikke hovedutfordringen å øke produksjonen, men å bringe markedene i balanse, å redusere overproduksjon. Utviklingen i saueholdet, etter forbedringene i inntektsmulighetene de siste årene, er et eksempel på det. Det taler også for å gå forsiktig fram i økningen av storfekjøttproduksjonen.

I utformingen av tilbudet har derfor Statens forhandlingsutvalg lagt vekt på å stimulere økt produksjon på områder hvor markedsmulighetene er gode på hjemmemarkedet.

6.2 Grunnlagsmaterialet

Utviklingen i viktige indikatorer fra Budsjettnemnda for jordbruket (BFJ) er gjengitt i kapittel 3. Produksjonen i jordbruket har økt med 1,7 pst. de siste ti årene, iflg. Normalisert regnskap. Produksjonen av husdyrprodukter har økt med 4,6 pst., mens produksjonen av planteprodukter er redusert med 4,9 pst. Produksjonen falt noe første del av perioden, men har økt de siste årene, i hovedsak som følge av gode avlinger, og økt kjøttproduksjon. I 2016 ble det importert 4,9 mill. tonn landbruksvarer verdt 62 mrd. kroner. Målt i mengde var importen tilnærmet uendret fra året før, mens verdien økte med nesten 5 prosent. I 2016 eksporterte Norge landbruksvarer til en verdi av 10 mrd. kroner. Det var en økning på 8 pst. fra året før. Etter fallende selvforsyningsgrad/hjemmemarkedsandel de siste årene, økte den med 3 prosentpoeng, til 50 prosent i 2015, som følge av gode kornavlinger. Den falt igjen med 1 prosentpoeng i 2016, pga. lavere matkornavling. Andelen norske råvarer i kraftfôr har økt med 12 prosentpoeng de siste 2 årene. Det er fortsatt underdekning med norsk storfekjøtt, korn og i grøntsektoren, men overskudd av lam og svinekjøtt. Det er en tendens til at Østlandet øker sin andel av produksjonen, særlig innenfor kjøttproduksjonen.

Fra 2005 til 2013 ble jordbruksarealet redusert med 4,7 pst., hvorav 3,3 prosentpoeng kan knyttes til forbedret registrering som følge av overgang til digitale kart. Fra 2013 regner BFJ med en reduksjon på 0,4 pst. til 2017. Kornarealet økte i 2016, for første gang på mange år. Investeringsvolumet nådde sitt laveste nivå etter opptrappingen på 70-tallet tidlig på 2000-tallet. De siste 10 årene har investeringsvolumet variert rundt 8,5 mrd. 2015-kroner. Jordbrukssektoren har i samme periode hatt vekst i bruttoprodukt per timeverk på 4 pst. per år. Det er en tendens til svakere produktivitetsvekst de siste årene. Iflg. Det tekniske beregningsutvalget for inntektsoppgjørene viste tilsvarende produktivitetsmål for norsk industri en gjennomsnittlig årlig vekst på 1,4 pst. de siste ti år. Gjennomsnittlig vekst i Fastlands-Norge var 0,7 pst.

Bruttoinntektene i sektoren økte med 2 pst. fra 2015 til 2016, men budsjetteres å falle med 0,3 pst. fra 2016 til 2017. En del av forklaringen er at TINE etterbetalte 66 øre/liter melk til sine produsenter for produksjonen i 2016, mens det i budsjettet for 2017 er lagt til grunn en teknisk forutsetning om etterbetaling på 44 øre/liter (gjennomsnittet de siste 5 år). I tillegg kommer virkningen av økt overproduksjon av lam og svin. Kostnadene (inkl. renter på lånt kapital) økte med 1,2 pst. fra 2015 til 2016 og budsjetteres å øke med 1 pst. i 2017. Det er særlig rentereduksjon i 2016 og fall i gjødselkostnadene i 2017 som bidrar til den moderate kostnadsutviklingen. I 2017 øker energikostnadene delvis som følge av økt mineraloljeavgift. Sektorens samlede vederlag til arbeid og egenkapital økte med vel 500 mill. kroner (6,1 pst.) fra 2015 til 2016. Fra 2016 til 2017 er det budsjettert med en reduksjon på vel 440 mill. kroner (-0,9 pst.).

Inntektsutviklingen

Totalkalkylen er et sektorregnskap som viser totalverdiene som skapes i norsk jordbruk ved utnyttelse av jordbrukets produksjonsressurser. Siden dette er tall fra et sektorregnskap for selvstendig næringsdrivende, hvor inntektene varierer, er det behov for å vurdere inntektsutviklingen over noe tid.

Etter meget sterk inntektsvekst i 2015, viser årets Totalkalkyle at sektorens gjennomsnittlige *Vederlag til arbeid og egenkapital per årsverk (inkl. verdien av jordbruksfradraget)* økte med 5,1 pst. i 2016. For 2017 budsjetterer BFJ med en reduksjon på 1,3 pst. Den svake utviklingen til 2017, skyldes i stor grad økt overproduksjon av svin og sau/lam og at nivået i 2016 er høyere enn forutsatt i fjor. BFJ har anslått at brutto pristap som følge av denne økte overproduksjonen fra 2015 til 2017 utgjør 354 mill. kroner, eller 8.100 kroner per årsverk, som tilsvarer 2,2 prosentpoeng. Tap som følge av markedsoverskudd er i henhold til avtalen jordbrukets ansvar. Det ligger m.a.o. betydelige, ikke realiserte inntektsmuligheter i gjeldende avtale.

Regjeringen foreslo i jordbruksmeldingen å måle inntektsutviklingen på nivå før skatt, som for lønsmottagerne, dvs. uten å legge til verdien av jordbruksfradraget. Hensikten var bla. å forenkle kompliserte beregninger og fordi det gir et uklart, delvis skattejustert, inntektsbegrep. Flertallet gikk mot en slik endring. Å inkludere verdien av jordbruksfradraget får i årets beregninger en spesiell effekt. Fra 2015 til 2017 er skatten på alminnelig inntekt redusert fra 27 til 24 prosent. Da blir verdien av å ha et særskilt fradrag mindre. På grunn av lavere skatt blir derfor inntektsutviklingen for jordbruket fra 2015 til 2017 beregnet vel 1 prosentpoeng svakere enn om skattesatsene hadde vært uendret.

Fjorårets avtale la til grunn en vekst på 18 $\frac{3}{4}$ pst. fra 2014 til 2017, uten korreksjon for handelsbalanse noen år. Årets tall viser 18,1 pst. for samme periode. Uten overproduksjon i 2017 kunne veksten vært 2,2 prosentpoeng høyere, og ytterligere 1 prosentpoeng høyere uten lavere verdi av jordbruksfradraget. Basert på SSBs økonomiske analyser vil lønnsveksten i samme periode bli på 7,1 prosent. Lønnsveksten i 2017 er for øvrig anslått til å bli en del lavere enn det som ble lagt til grunn i fjorårets oppgjør (2,4 vs. 2,8 pst.).

Jordbruksfradraget

Etter Stortingets behandling av jordbruksmeldingen, skal verdien av det særskilte jordbruksfradraget ved ligningen fortsatt inkluderes ved vurdering av inntektsutviklingen i jordbruket. Budsjettnemnda har beregnet inntektsverdien før skatt av jordbruksfradraget de siste årene som vist i tabell 6.2.

Tabell 6.2 Virkningen av jordbruksfradraget ved ligningen. Normalisert regnskap. Mill. kroner og kroner per årsverk.

	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Spart skatt, mill. kr	928	899	836	831	771	718
Verdi før skatt, mill. kr	1 521	1 474	1 357	1 349	1 244	1 152
Inntektsverdi, kr/årsverk	30 900	30 600	28 900	29 500	27 800	26 300
Endring kr/årsverk		-300	-1 700	600	-1 700	-1 500

Kilde: BFJ

Budsjettnemndas anslag, basert på selvangivelser for 2015, viser at jordbruket sparte 831 mill. kroner i skatt pga. jordbruksfradraget. Det utgjør 1 349 mill. kroner omregnet til verdi før skatt. I framregningen til 2017 reduseres verdien som følge av at skatten på alminnelig inntekt er redusert fra 27 til 24 pst. Dette betyr i praksis at det fremstår som at inntektene for jordbruket har gått ned i størrelsesorden 160 mill. kroner fordi jordbruket, som andre, har fått skattelettelse i denne perioden. I beregningen for 2018 har Statens forhandlingsutvalg lagt til grunn at 26 pst. av en økning i *Vederlag til arbeid og kapital* per jordbruksbedrift, vil gi grunnlag for økt fradrag i 2018.

6.3 Rammen

6.3.1 Oppbygging av rammen

Jordbrukets brutto inntekter består av inntjening fra markedet og overføringer fra staten. Oppbyggingen av rammen er basert på anslag for utviklingen i jordbrukets produksjon, kostnadsutvikling, samt arbeidsforbruk og anslag på lønnsvekst for andre grupper, jf. tabell 6.3. For de makroøkonomiske størrelsene har Statens forhandlingsutvalg i stor grad lagt til grunn SSBs prognoser i Økonomisk utsyn. Fra 2016 til 2017, er det lagt til grunn en årslønnsvekst for lønsmottagere på 2,4 pst. For 2018 har Statens forhandlingsutvalg benyttet 3,1 pst., som SSB anslo i mars.

Statens forhandlingsutvalg viser til jordbrukets krav, og har i all hovedsak lagt til grunn de samme tekniske forutsetningene for utviklingen til 2018. Det eneste avviket er utviklingen i arbeidsforbruket, hvor Budsjettnemndas utredning nr. 1, angir en reduksjon på 2,1 pst., som er et tidel større reduksjon enn det som var benyttet i kravet. Det er usikkerhet i prognosering av utviklingen i jordbrukets bruttoprodukt; produksjonsvolum og volumet av ikke-varige driftsmidler. Forhandlingsutvalget har valgt å benytte jordbrukets anslag på 0,2 pst. produktivtetsvekst i 2018 i bruttoproduktet. Det gir følgende tekniske forutsetninger for rammen:

- Økning i produksjonsvolumet på 0,75 pst. fra 2017 til 2018.
- Prisøkning på 1,4 pst. i gjennomsnitt for inntektsposter som ikke er avtaleregulert. Disse utgjør om lag 40 pst. av brutto markedsinntekter.
- Vekst i volumet av ikke-varige driftsmidler med 0,55 pst. fra 2017 til 2018.
- Prisøkning på jordbrukets ikke-varige driftsmidler på 2,1 pst. fra 2017 til 2018.
- Kapitalslit og leasing er beregnet av Budsjettnemndas sekretariat med grunnlag i generell prisvekst på 2,1 pst., og uendret rentenivå.

- Normalisert rentekostnad er beregnet med samme forutsetninger og økning i lånemassen til en samlet næringsgjeld på 59,8 mrd. kroner.
- 2,1 pst. reduksjon i arbeidsforbruk, som prognosert av Budsjettnemnda.
- 3,1 pst. lønnsøkning for andre grupper.

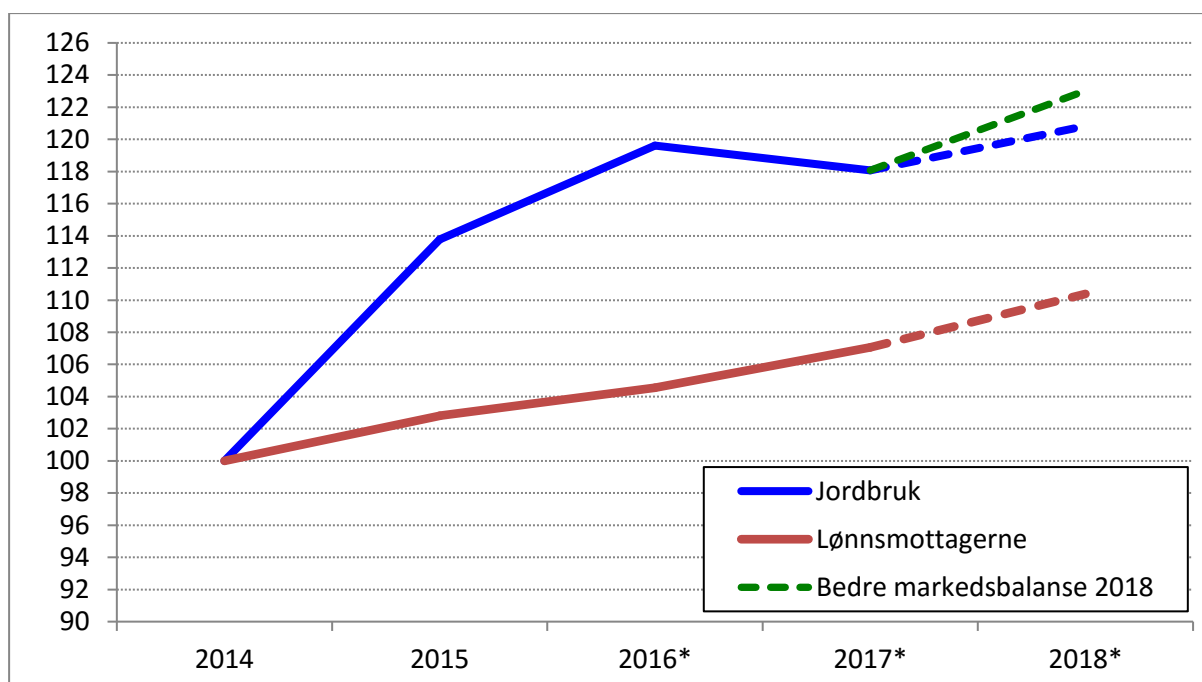
Totalt gir disse anslagene en prognosert økning i brutto inntekter som følge av økt produksjon og prisøkning i sektorer uten målpris på om lag 440 mill. kroner. Prognosert kostnadsvekst blir om lag 814 mill. kroner. Kostnadsveksten er en del høyere enn det som ble lagt til grunn i fjorårets avtale, hovedsakelig fordi rentenedgangen har stoppet.

Rammen

Årets totalkalkyle viser at jordbrukets inntekter for perioden 2014 til 2017 ligger an til å øke med 18,1 pst., når det ikke er tatt hensyn til økt overproduksjon eller redusert verdi av jordbruksfradraget, som følge av redusert skatt på alminnelig inntekt. I fjorårets avtale ble det lagt til rette for en inntektsvekst på 18 $\frac{3}{4}$ pst. for samme periode. Lønnsutviklingen for andre grupper ligger an til å bli på 7,1 pst. i perioden. Jordbruket har i henhold til jordbruksavtalen selv det økonomiske ansvaret for markedsoverskudd, og Statens forhandlingsutvalg mener at forutsetningene fra fjorårets avtale er mer enn oppfylt. Overproduksjonssituasjonen gjør at inntektsveksten kan forbedres gjennom bedre markedstilpasning. Etter en helhetsvurdering av disse forholdene, tilbyr Statens forhandlingsutvalg en ramme for oppgjøret på 410 mill. kroner, jf. tabell 6.2. Rammen er 320 mill. kroner høyere enn fjorårets tilbud. Etter en inntektsvekst på 18,1 pst. fra 2014 til 2017, legger rammen til rette for en inntektsvekst på 2 $\frac{1}{4}$ pst. fra 2017, før oppgjør, til 2018. Det innebærer en inntektsvekst på 20 $\frac{3}{4}$ pst. fra 2014 til 2018 og i tillegg kan ytterligere inntektsvekst oppnås gjennom bedre markedsbalanse. Prognosen for andre grupper er 10,4 pst. i samme periode. Tilbudet legges fram som grunnlag for videre forhandlinger.

Tabell 6.3 Oppbygging av økonomisk ramme. Mill. kroner og pst.

	Grunnlag Mill kr	Volum	Pris	Staten Mill. kr
1. Økt produksjonsvolum	33 717	0,75 %		253
2. Prisøkning på varer uten målpris	13 445		1,4 %	188
3. Driftskostnader	20 634	0,55 %	2,1 %	549
4. Kapitalslit og leasing	8 460			252
5. Normalisert realrentekostnad	371			13
6. Arbeidsforbruk	14 615	-2,1 %	3,1 %	137
A. Sum, for lik prosentvis vekst som andre grupper				510
B. Justeringer for tidligere utvikling og øvrige forhold				-100
SUM, ramme, mill. kr.				410

Figur 6.2 Prognosert inntektsutvikling for jordbruket, inkl. statens tilbud, mulig forbedring ved bedre markedstilpasning og lønnsutvikling for andre grupper. Inntekt i 2014=100.

Kilde: BFJ, DTBU og SSB.

Finansieringen av rammen går fram av tabell 6.4. Målprisene økes fra 1. juli 2015 med en årsvirkning på 150 mill. kroner. Fra 2016 er det 79 mill. kroner i overførte midler, som ikke ligger inne i grunnlagsmaterialet fra Budsjettnemnda. Disse midlene disponeres som en del av rammen. Bevilgningen over kap. 1150 foreslås økt med 177 mill. kroner i 2018. Med prognosene i tabell 6.3 vil verdien av jordbruksfradraget øke med 4 mill. kroner.

Tabell 6.4 Finansiering av rammen. Mill. kroner

	Tilbud
Netto endring i målpriser fra 01.07.17	150
Endret bevilgning på kap. 1150	177
- herav komp. for økt CO2-avgift fra 2017	55
Overførte midler fra 2016	79
Endret verdi av jordbruksfradraget	4
SUM	410

Disponeringer i 2017

På kapittel 1150 er det overført 78,9 mill. kroner fra 2016 som ikke ligger inne i grunnlagsmaterialet. Disse midlene legges inn som finansiering av rammen. Med gjeldende regelverk for 2017, er det prognosert et underforbruk på 19,9 mill. kroner på overførbare poster. Dvs. at 98,7 mill. kroner er disponible for kalenderåret 2017.

I Meld. St. 1 *Nasjonalbudsjettet 2017* sier regjeringen at den legger opp til at jord- og skogbruk blir kompensert for økt CO₂-avgift, og vil komme tilbake til innretningen på kompensasjonen ved jordbruksoppgjøret i 2017. Budsjettmemndas totalkalkyle viser at reelle kostnader medfører et kompensasjonsbehov på 33 mill. kroner (25 mill. kroner til drivstofforbruk i jordbruket og 8 mill. kroner til skog). Basert på at Regjeringen tidligere har meldt en kompensasjon på 55 mill. kroner til Stortinget legges likevel dette til grunn. Det gir en reell overkompensasjon til jordbruket. Det legges opp til at disse midlene disponeres til klimatiltak i oppgjøret, gjennom bevilgninger fra 2017 og inngår i budsjettfinansieringen.

I forslaget til fordeling er prisnedskrivningstilskuddet for korn redusert og tilskuddet til matkorn økt. Netto frigjør det vel 34 mill. kroner i 2017. Statens forhandlingsutvalg foreslår at ledige midler i 2017 tilføres Landbrukets utviklingsfond. Forslag til disponering av midler ut av fondet i 2017, framgår av kapittel 7.

6.4 Fordeling på priser og tiltak

6.4.1 Økning i målprisene

Statens forhandlingsutvalg merker seg at jordbruket legger opp til det minste prisuttaket på mange år. Forhandlingsutvalget har valgt å legge rammen for målprisøkninger på samme nivå som jordbruket. Foreslåtte endringer i målprisene er vist i tabell 6.4.

Målprisene økes innenfor en samlet ramme på 150 mill. kroner.

Tabell 6.5 Målprisendringer fra 1. juli 2017.

	Mill. l/kg/kr	Målpris, kr/l/kg	Endring, kr/l/kg	Endring, mill. kr
Melk, ku og geit	1531,8	5,33	0,03	46,0
Gris	137,3	32,43	0,00	0,0
Poteter	197,6	4,54	0,15	29,6
Grønnsaker og frukt	2754,6		2,2%	60,2
Norsk matkorn	177,6	3,17	0,08	14,2
Sum målprisendringer				150,0

De foreslåtte økningene i målprisene vil, isolert sett, gi en økning i forbrukerprisindeksen for mat og alkoholfrie drikkevarer på 0,1 prosentpoeng. Dette tilsvarer om lag 35 kroner i året per person, eller om lag 60 kroner for en gjennomsnittshusholdning.

Næringsmiddelindustrien

Statens forhandlingsutvalg legger vekt på at næringsmiddelindustriens konkurransekraft skal opprettholdes. Bevilgningen til råvareprisordningen (post 70.12) skal ta hensyn til svingninger i volumer, endringer i internasjonale priser, endringer i målpriser og tilskuddsendringer som påvirker råvareprisene til industrien, samt virkninger som følge av mulige svingninger i valutakurser. Statens forhandlingsutvalg foreslår en økning i bevilgningen til RÅK-ordningen på 2,7 mill. kroner i 2018 for å dekke prognosert behov og økt behov som følge av økte målpriser. Målprisene for mathvete foreslås økt med 9 øre per kg, rug holdes uendret. Prisnedskrivningstilskuddet til alt norsk korn reduseres med 6 øre

og tilskudd til matkorn økes med 10 øre per kg. Råvareprisen på matkorn økes derfor i gjennomsnitt med 4 øre per kg.

6.4.2 Endring i bevilgninger over avtalen

Bevilgningene på kapittel 1150, *Til gjennomføring av jordbruksavtalen*, foreslås økt med 177 mill. kroner, jf. fordelingskjemaet i vedlegg 1. De foreslåtte bevilgningsendringene inkluderer både endringene som foreslås i tilbudet og justeringer som følge av endret behov ved gjeldende satser.

6.4.3 Utslag på referansebrukene

Budsjettnemndas sekretariat har beregnet det kvantumsfaste isolerte utslaget av pris- og tilskuddsendringer i tilbudet, inkludert forutsetninger om pris- og kostnadsendringer og økt utnytting av jordbruksfradraget, tilsvarende forutsetningene for rammen. Det er en mer positiv utvikling i jordbruket enn en del tidligere år. Redusert bruksavgang, mindre arealreduksjon og delvis økning i dyretall, gjør at det bevilgningen i 2018 må økes med vel 35 mill. kroner for utbetale tilskudd etter gjeldende satser.

For øvrig er det gjort følgende forutsetninger ved beregning av tilbudet på referansebrukene:

- Det er ikke regnet utslag av økningen i IBU-midlene, som i gjennomsnitt utgjør 1 250 kroner per bruk.
- Økningen i faktoren for tilskudd til innmarksbeitearealer fra 0,6 til 0,8 er regnet ut fra gjennomsnittlig utslag i gjeldende arealsone.
- Avviklingen av tilskudd til potetsprit er regnet inn ved prisøkningen på poteter reduseres fra 15 øre til 6 øre per kg.

Budsjettnemnda har plassert referansebrukene 12-14 (melkeproduksjon inndelt etter størrelse) i sone 5, for å kunne vurdere struktureffekten av fordelingen. Bruk 15-21 er melkeproduksjon inndelt etter geografi, og er plassert i dominerende sone i landsdelen. Gjennomgående er inntektsutslagene av fordelingen svakest i produksjoner med overkapasitet og tendenser til markedsoverskudd og kraftföbaserte produksjoner. I produksjoner med overproduksjon vil bedre markedsbalanse kunne gi klart bedre inntektsutvikling enn vist i tabell 6.6. Jordbruket er har mulighet for å utløse dette markedspotensialet.

Tabell 6.6 Beregnet helårvirkning på referansebrukene av pris- og tilskudds-
endringer, inkl. anslåtte kostnadsendringer til 2018, uten volumendringer fra 2017
til 2018. Kroner per årsverk¹⁾

	Års- verk	2017 før oppgjør	Endring fra 17 til 18 Volumfast
1 Melk. 28 årskyr, landet	2,01	390 100	4 500
2 Korn. 387 dekar, landet	0,43	270 700	11 300
3 Sau. 160 vinterfôra, landet	1,22	185 600	3 600
4 Melkegeit. 127 årsgeiter, landet	1,60	437 500	4 200
5 Svin/korn. 46 avlssvin, landet	1,60	404 000	-29 600
6 Egg/planteproduksjon 7.100 høner, landet	1,30	461 800	-10 000
7 122 daa poteter + 451 daa korn, landet	1,73	356 600	4 600
8 30 ammekyr, landet	1,22	306 900	8 600
9 51 dekar frukt og bær, landet	1,81	368 100	20 600
10 Fjørflakkt og planteprodukter, landet	0,93		
11 Økologisk melk. 24 årskyr, landet	2,01	378 600	5 100
12 Melk. 15 årskyr, landet	1,70	324 100	5 500
13 Melk. 45 årskyr, landet	2,34	434 900	4 400
14 Melk. 63 årskyr, landet	2,79	468 600	3 400
15 Melk. 31 årskyr, Østlandets flatbygder	2,10	430 800	-17 000
16 Melk. 26 årskyr, Østlandet, andre bygder	1,97	407 900	900
17 Melk. 37 årskyr, Agder/Rogaland/Jæren	1,91	419 900	-15 300
18 Melk. 25 årskyr, Agder/Rog. andre bygder	1,85	369 400	0
19 Melk. 28 årskyr, Vestlandet	2,08	356 700	3 900
20 Melk. 31 årskyr, Trøndelag	2,02	389 700	-9 400
21 Melk. 25 årskyr, Nord-Norge	2,04	395 700	1 400
22 Korn. 235 daa, Østlandet	0,32	93 200	3 500
23 Korn. 870 daa, Østlandet	0,79	500 200	15 900
24 310 dekar korn + 22 avlssvin, Trøndelag	0,95	351 700	-20 200
25 Sau. 134 vinterfôra, Vestlandet	1,11	163 100	6 000
26 Sau. 171 vinterfôra, Nord-Norge	1,26	245 900	1 400
27 Sau. 278 vinterfôra, landet	1,55	198 100	3 000

¹⁾ Fullt utslag av pris- og tilskuddsendringer i 2018, inkl. samme pris- og kostnadsutvikling fra 2017 til 2018 som lagt til grunn for rammen, inkl. verdi av jordbruksfradraget. For produksjoner med overproduksjon vil inntektsendringen kunne bli vesentlig forbedret med bedre markedsbalanse.

6.5 Andre hovedpunkter

Statens forhandlingsutvalg har lagt opp til en fordelingsprofil med grunnlag i prioriteringene som er omtalt i kapittel 6.1. I fordelingen er det lagt vekt på å styrke grunnlaget for den geografiske produksjonsfordelingen, inntektsutslaget mellom større og mindre bruk med ku og sau, styrke bruken av utmarksbeite, inntektsmulighetene på Vestlandet og i Nord-Norge og en klar forbedring av inntektsmulighetene i grøntsektoren og for korn. Statens forhandlingsutvalg legger vekt på økt produksjon av frukt/grønt og korn, som har gode markedsmuligheter, og en dreining av forbruket mot en større andel plantebasert kosthold vil ha god klimaeffekt. Videre er det lagt vekt på å styrke virkemidlene for miljø og klima.

Grasbasert husdyrhold

- Målprisen på melk økes med 3 øre per liter.
- For å styrke distriktsprofilen økes distriktstilskuddene til melk innenfor en ramme på 30 mill. kroner.
- Det foreslås å redusere antall produksjonsregioner for kumelk fra 18 til 14 regioner.
- Det foreslås å gjennomføre en begrenset oppkjøpsordning for geitemelkkvoter.
- Kvalitetstilskuddet til storfekjøtt justeres for å legge ytterligere vekt på kvalitet. Satsen for kvalitetsklasse O reduseres, og satsen for klasse O+ og bedre økes. Samtidig er det foreslått det å ikke gi tilskuddet til slakt med høyt fettinnhold.
- Distriktsprofilen styrkes også ved at distriktstilskuddene til kjøtt økes innenfor en ramme på 48,5 mill. kroner.
- Inntektsmulighetene for små og mellomstore bruk økes ved at driftstilskuddet til storfe og geit økes innenfor en ramme på 57,8 mill. kroner, inkludert en innsparing på vel 10 mill. kroner ved gjeldende satser.
- I tilskuddet til lammeslakt tas kvalitetsklasse O ut av tilskuddsgrunnlaget for å overholde forpliktelser i WTO-avtalen (maksimalt berettiget dyretall i blå boks).
- Husdyrtilskuddet til sau økes med 40 kroner for de første 100 sauene, med gjeldende tilskuddsgrunnlag.
- Tilskudd til innmarksbeiter, det generelle beitetilskuddet og utmarksbeitetilskuddet samles i to ordninger. Det gjøres ved å øke innmarksbeitefaktoren fra 0,6 til 0,8 (krever 90 mill. kroner), avvikle det generelle beitetilskuddet og tilføre utmarksbeitetilskuddet resten av bevilgningen til beiting.

Korn, gras og annen planteproduksjon

For å bidra til å øke kornproduksjonen og styrke grunnlaget for den geografiske produksjonsfordelingen gjøres følgende endringer:

- Kulturlandskapstilskuddet til alt areal reduseres med 15 kr per dekar.
- Arealtilskuddet til korn økes med 20 kroner per dekar i sone 1 og 15 kroner per dekar i øvrige soner.
- Arealtilskudd til grovfôr avvikles i de typiske kornområdene (sone 1) og reduseres med 20 kroner per dekar på det øvrige Østlandet og Trøndelags flatbygder (sone 3–4). I sone 5-7 økes arealtilskuddet til grovfôr med 15 kr per dekar.
- Målprisen på mathvete økes med 9 øre per kg, mens matrug holdes uendret. Målprisene for bygg og havre økes med hhv. 6 og 5 øre. Det gir en samlet inntektsvekst på 70 mill. kroner i sektoren ved normalårsavlinger for korn og oljevekster.
- Prisnedskrivningstilskuddet reduseres med 5,8 øre og tilskudd til matkorn økes med 10 øre per kg. Det vil øke prisen på råvarer til kraftfôr med 12 øre og for matkorn med 4 øre per kg.
- Målprisene for poteter økes med 15 øre per kg.
- Målprisene på frukt og grønt økes med 2,2 pst. Distriktstilskuddet til frukt, bær og grønnsaker økes med 14,2 mill. kroner, i hovedsak til Vestlandet (sone 2–5).
- Tilskudd til fruktlager økes med 1 mill. kroner.

Kraftfôrbasert husdyrhold

- For å unngå overnotifisering av gul handelsvridende støtte i WTO i 2018, foreslås det å avvikle målprisen for svin over overføre sektoren til volummodellen for markedsbalansering.

- Distrikts- og husdyrtilskuddene videreføres uendret.

Landbrukets utviklingsfond (LUF)

Det foreslås følgende økninger i innvilgningsrammen i forhold til gjeldende innvilgningsramme for 2017:

- Statens forhandlingsutvalg ønsker å prioritere bedriftsrettede midler til investering, og foreslår en økning i innvilgningsrammen på 55 mill. kroner.
- Det avsettes 13 mill. kroner til igangsetting av nasjonal modell for voksenagronomen, herav 2 mill. kroner til utvikling av digitale løsninger.
- Utviklingsprogrammet økes med 5 mill. kroner, Matmerk med 3 mill. kroner og forskning med 2 mill. kroner.
- I sum økes innvilgningsrammen for tilskudd med 90 mill. kroner. Miljø og klimatiltakene på LUF omtales nedenfor.

Miljø og klima

Miljø- og klimainnsatsen skal styrkes gjennom oppgjøret.

- Bevilgningen til regionale miljøprogram økes med 10 mill. kroner.
- Satsen i tilskudd til drenering økes fra 1 000 til 1 500 kroner per dekar.
- SMIL-ordningen styrkes med 20 mill. kroner, som hentes fra ubrukte midler på dreneringsordningen, og disponeres til utbedring av luknings- og senkingsanlegg i de planerte leirjordsområdene.
- Bevilgningen til skogbruk økes med 8 mill. kroner. Av disse settes det av 3 mill. kroner til miljøtiltak i skog.
- Investeringstøtte til organisert beitebruk økes med 3 mill. kroner, øremerket til tiltak mot skrantesyke (CWD) i Nordfjella.
- Tilskudd til biogassordningen økes med 1 mill. kroner.
- Støtten til verdensarvområdene og utvalgte kulturlandskap økes med 4 mill. kroner.
- Klima- og miljøprogrammet økes med 2 mill. kroner.
- Bevilgningen til økologisk produksjon økes med vel 8,6 mill. kroner.
- Bevilgningen til Norsk landbruksrådgivning økes med 4 mill. kroner.

Disponering av ekstrabevilgning på 55 mill. kroner i 2017

I tillegg til omdisponeringer innenfor gjeldende budsjett for 2017, bevilges 55 mill. kroner i 2017, som disponeres til klimatiltak på følgende måte:

- 15,5 mill. kroner til delfinansiering av GENO sitt avlsarbeid gjennom genotyping
- 6,5 mill. kroner til utredninger under posten Forskning og utvikling
- 20 mill. kroner til SMIL-ordningen for utbedring av hydrotekniske anlegg
- 2 mill. kroner til Klima og miljøprogrammet
- 3 mill. kroner til Verdiskapingsprogrammet for fornybar energi i landbruket (Bioenergiprogrammet)
- 8 mill. kroner til skogbruksplanlegging med miljøregistreringer

Andre prioriteringer

- Velferdsordningene videreføres, og bevilgningene tilpasses behovet ved gjeldende satser.

- Tilskudd til potetsprit avvikles.
- Landbruks- og matdepartementet vil avvikle finansiering av opplysningsvirksomhet gjennom omsetningsavgift.

7 Nærmere om viktige politikkområder

7.1 Landbrukets utviklingsfond (LUF)

Ordningene under LUF omfatter virkemidler innenfor næringsutviklings- og miljøtiltak, herunder bl.a. tilskuddsordninger, utviklingsprogrammer og prosjekter.

7.1.1 Økonomisk oversikt over fondet

Regnskap og prognoser for utviklingen av fondet er basert på Landbruksdirektoratets rapport nr. 17/2017. Per 31. desember 2016 var sum likviditet og fordringer for fondet 1 821,7 mill. kroner. Av dette var 1 571,2 mill. kroner innestående i Norges Bank, inkl. a konto i Innovasjon Norge. 250,5 mill. kroner var utestående investeringslån forventet tilbakebetalt innen 2020. Tabell 7.1 viser kapital situasjonen i LUF. Fondet har også et ansvar i form av innvilgede, men ikke utbetalte tilskudd.

Ansvar per 31. desember 2016 er beregnet til 2 364 mill. kroner. En vesentlig del av ansvaret er knyttet til rentestøtteordningen. Mens de fleste andre tilsagn kommer til utbetaling i løpet av en 5-årsperiode, har rentestøtteordningen en planlagt utbetalingsperiode på 15 år. De faktiske utbetalingene fra rentestøtteordningen er avhengig av rentenivået. Ordningen ble avvirket i jordbruksoppgjøret i 2015, og dette vil etterhvert bidra til at det langsiktige ansvaret reduseres. Staten vil være forpliktet til å utbetale rentestøtte for tilsagn som allerede er gitt.

Det foreslås at LUF tilføres 133,6 mill. kroner i 2017 gjennom omdisponering av midler i 2017. I tillegg til dette tilføres LUF 55 mill. kroner som ble satt av som kompensasjon for økt CO₂-avgift i skog- og jordbruket i statsbudsjettet for 2017 jf. tabell 7.1. Statens forhandlingsutvalg foreslår at bevilgningen til fondet for 2018 økes med 90 mill. kroner og settes til 1 238,1 mill. kroner. Av dette er 55 mill. kroner en videreføring av kompensasjonsmidlene som følge av økt CO₂-avgift, og øremerkes miljø- og klimatiltak i jord- og skogbruket.

Tabell 7.1 Framføring av kapital situasjonen for LUF for 2016–2018 med prognoser over framtidige utbetalinger. Mill. kroner.

	Regnskap 2016	Prognose 2017	Prognose 2018
Bevilgning	1 203,0	1 148,1	1 238,1
Kompensasjon for økt CO2-avgift, jordbruk og skogbruk		55,0	
Engangsoverføring, udisponerte midler	21,7	133,6	
Renteinntekter	9,7	9,0	10,2
Netto tilførsel av kapital i forbindelse med inv. lån	74,5	67,5	60,3
Andre inntekter	29,5	12,0	12,0
Sum tilførsel	1 338,4	1 425,2	1 320,6
Utbetalinger jf. statusrapport LUF 17/2017	1 355,7	1 354,9	1 352,3
Endring i innvilgningsramme ¹		88,00	90,0
Sum utbetalinger	1 355,7	1 442,9	1 442,3
Endring i likviditet og fordringer	-17,3	-17,7	-121,7
Likviditet, Innestående i Norges Bank, inkl. a konto IN	1 571,2	1 621,0	1 559,6
Utestående investeringslån	250,5	183,0	122,6
Likviditet og fordringer LUF per 31.12	1 821,7	1 804,0	1 682,3

¹ Økningen i innvilgningsramme som er lagt til grunn i 2017 og 2018 vil trolig ikke komme til utbetaling i sin helhet i henholdsvis 2017 og 2018.

Tabell 7.1 viser en endring i likviditeten for 2018 på -121,7 mill. kroner. Erfaring viser at den faktiske utviklingen kan avvike noe fra prognosene, blant annet som følge av frafall i ansvar. Kapitalsituasjonen og likviditetsutviklingen for LUF må holdes under oppsyn.

7.1.2 Tilskuddsramme for LUF

Tabell 7.2 viser Tilskuddsramme for LUF i 2018, ekstra tilskuddsrammer for 2017, samt endring i tilskuddsramme fra 2017 til 2018. Tilskuddsrammen for fondet for 2018 foreslås satt til totalt 1 483,5 mill. kroner, inkl. rentestøtteutbetalinger. I tillegg foreslås det å avsette 88 mill. kroner i ekstra tilskuddsramme for 2017 til investeringer, miljø- og klimatiltak.

En vesentlig del av tilskuddsrammen for LUF for 2018 er avsatt til ordninger som skal stimulere til investering og bedriftsutvikling, næringsutvikling og gründerskap i landbruket. Skogbruk, og ordninger knyttet til klima- og miljøtiltak, utgjør en annen sentral del av tilskuddsrammen til fondet. For å imøtekomme det store investeringsbehovet og samtidig bidra til målrettede tiltak som fremmer rekruttering, foreslår Statens forhandlingsutvalg å prioritere investeringsvirkemidlene. Næringsutøvere under 35 år er særskilt prioritert i deler av regelverket. Tilskuddsrammen økes med 55 mill. kroner. Dette er 5 mill. kroner mer enn det jordbrukets forhandlingsutvalg krever for 2018.

Tabell 7.2 Tilskuddsramme for LUF. Mill. kroner.

	2017	Ekstra midler 2017	Komp. CO ₂ 2017	2018	Endring 2017-2018
Bedriftsrettede midler til investering og utvikling	574,50	33,00		629,50	55,00
Utrednings- og tilretteleggingsmidler ¹	48,00			50,00	2,00
Rekruttering og kompetanse i landbruket					
<i>Nasjonale kompetansetiltak (KIL-midler)</i>	6,00			6,00	0,00
<i>Regionale tilskudd til rekruttering og komp.heving</i>	20,00			14,00	-6,00
<i>Nasjonal modell for voksenagronom</i>	0,00			11,00	11,00
Forskning og utvikling ²	53,00		22,00	55,00	2,00
Matmerk	52,00			55,00	3,00
Utviklingsprogrammet	90,00			95,00	5,00
Verdiskapingsprogrammet for fornybar energi (tidl. Bioenergiprogrammet)	67,00		3,00	67,00	0,00
Skogbruk	214,00		8,00	222,00	8,00
Midler til konfliktforeb. tiltak jordbruk/reindrift	1,50			1,50	0,00
Utsiktsrydding	8,00			8,00	0,00
Spesielle miljøtiltak i jordbruket (SMIL)	95,00		20,00	95,00	0,00
Drenering	58,00			58,00	0,00
Investeringsstøtte organisert beitebruk ³	10,00			13,00	3,00
Klima- og miljøprogram	18,00		2,00	20,00	2,00
Biogass	1,00			2,00	1,00
Støtte verdensarvområdene og utv. kulturlandskap ⁴	9,50			13,50	4,00
Utviklingstiltak innen økologisk landbruk	30,00			30,00	0,00
SUM tilskuddsramme	1 355,50	33,00	55,00	1445,50	90,00
Rentestøtte – utbetalinger ⁵	30,00			38,00	8,00
SUM tilskuddsramme inkl. utbetalinger rentestøtte	1 385,50	33,00	55,00	1483,50	98,00

- 1 Økningen øremerkes arktisk landbruk i de tre nordligste fylkene.
- 2 15,5 mill. kroner av kompensasjonsmidlene for 2017 øremerkes til et avlsprosjekt i regi av Geno.
- 3 Økningen øremerkes til ekstraordinære behov for tiltak for beitenæringen som påvirkes som følge av bekjempelsen av skrantesjuka (CWD) i Nordfjella.
- 4 Økningen på 4 mill. kroner fordeles likt mellom de to områdesatsingene.
- 5 Ordningen med rentestøtte ble avvirket i jordbruksoppgjøret 2015. Det avsettes midler over LUF til utbetaling av rentestøtte for de som har fått innvilget rentestøtte før 1.1.2016. Prognose for utbetalinger i 2018 er satt til 38 mill. kroner.

7.2 Rekruttering, næringsutvikling og verdiskaping i landbruket

Regjeringen vil skape et levedyktig landbruk ved å styrke mulighetene for verdiskaping. Investeringsvirkemidlene og næringsutviklingsprogrammene i landbruket er viktige virkemidler for å oppnå dette. Meld. St. 31 (2014-2015) *Garden som ressurs – marknaden som mål*, samt Stortingets behandling av denne, er retningsgivende for videre satsing på andre landbruksbaserte næringer utenom tradisjonelt jordbruk. En samlet næringskomite uttrykte at stortingsmeldingen gir en god beskrivelse av utvikling og potensial for

næringsutvikling i landbruket. Komiteen mente videre at utvikling av flere alternative næringer i tillegg til primærproduksjon, også medvirker til å styrke forståelsen og legitimiteten for landbruket og landbrukspolitikken. Meld. St. 11 (2016-2017) *Endring og utvikling* og Stortingets behandling av denne, legger også grunnlag for den videre innretningen av virkemidlene knyttet til rekruttering, næringsutvikling og verdiskaping i landbruket under LUF.

Sentrale mål for virkemidlene er å legge til rette for flere gode gründere, flere vekst-kraftige bedrifter og flere innovative næringsmiljøer i landbruket. Risikoavlastende virkemidler er et viktig bidrag til å få en mer konkurransedyktig og framtidsrettet landbruksproduksjon over hele landet. Flere av virkemidlene har blant annet som mål å underlette oppstartsutfordringer og bidra til kompetanseutvikling i næringen. Ordningene har derfor betydning for rekrutteringen til landbruket.

Regionale bygdeutviklingsprogram bestående av regionale næringsprogram, regionale miljøprogram og regionalt skog- og klimaprogram, synliggjør regionale prioriteringer og tilpasninger av virkemiddelbruken, blant annet innenfor regional næringsutvikling. Gjeldende programmer skal revideres innen 1.1.2019. Det må derfor settes av tid til gode regionale prosesser til dette i 2018. Departementet tar sikte på å sende ut oppdaterte nasjonale føringer for arbeidet etter at proposisjonen om jordbruksoppgjøret er behandlet i Stortinget. Det legges til grunn at de fylkesmannsembetene som er vedtatt sammenslått fra 1.1.2019 samarbeider om utformingen av bygdeutviklingsprogrammene.

7.2.1 Midler til investering og bedriftsutvikling i landbruket (IBU-midler)

Midlene til investering og bedriftsutvikling i landbruket har et todelt formål; å bidra til utvikling av ny næringsvirksomhet på landbrukseiendommene, med mål om økt sysselsetting, og å bidra til utvikling og modernisering av det tradisjonelle landbruket, med særskilt mål om økt effektivisering av produksjonen. Gjennom investeringer og moderniseringer i driftsapparatet og bruk av ny teknologi, oppnås økt effektivisering og produktivitet i landbruket. Ordningen er også et målrettet virkemiddel for å fremme rekruttering til næringen, både fordi yngre investerer i større grad enn eldre, og delvis fordi mange eldre som investerer gjør det for å legge til rette for neste generasjon. Næringsutøvere under 35 år er prioritert i deler av regelverket. I 2016 gikk 29 pst. av tilskuddsmidlene til personlige støttemottakere til personer under 35 år. Dette er en økning på 3 prosentpoeng fra 2015, og en markant økning siden 2010/2011, da den lå på 19 pst. Et eget generasjonsskiftetilskudd skal for eksempel avhjelpe mindre investeringsbehov i forbindelse med oppstart. Maksimal prosentsats for generasjonsskifteordningen ble i fjorårets jordbruksoppgjør hevet fra 40 pst. til 50 pst. av godkjent kostnadsoverslag.

Det er stor etterspørsel etter investeringsvirkemidler i landbruket, og virkemidlene er et viktig risikoavlastende bidrag for å stimulere til økte investeringer. Statens forhandlingsutvalg foreslår å avsette 33 mill. kroner ekstra til investering og bedriftsutvikling for 2017. I tillegg foreslås det at avsetningen økes med 55 mill. kroner til totalt 629,5 mill. kroner for 2018. Ordningen styrkes dermed totalt med 88 mill. kroner mer enn i fjorårets jordbruksavtale.

Det vises til Stortingets merknader knyttet til investeringer i forbindelse med behandlingen av Meld. St. 11 (2016–2017), jf. kapittel 2. I merknaden uttrykte en samlet næringskomite at det bør legges tydeligere føringer for investeringsvirkemidlene i de årlige jordbruksoppkjørene. Komiteen mente videre at det er et spesielt behov for å fornye 15-30 kyrstjøs. Komiteen viste ellers til at det innenfor rammen av nasjonale føringer bør være et handlingsrom for det regionale partnerskapet til å gjøre prioriteringer av investeringsvirkemidler mellom produksjoner i den enkelte region.

I innstillingen står det videre at:

"Komiteen vil understreke at næringsutøverne i jordbruket er selvstendig næringsdrivende og selv må gjøre vurderinger knyttet til investeringer innen egen produksjon. Det må gjøres ut fra lønnsomhetsvurderinger basert på egenkapital, vurdering av potensial for fremtidige inntekter og offentlige investeringsvirkemidler. Dette gjelder uavhengig av brukets størrelse og beliggenhet. Gode og stabile rammevilkår vil være viktig for å sikre økte investeringer i jordbruket."

"Flertallet vil understreke at det er behov for investeringer på alle typer bruk. Dette gjelder også der det ikke er ressursgrunnlag for å utvide produksjonen."

Det gis følgende nasjonale føringer for forvaltningen av IBU-midler i 2018:

Som vist til i kapittel 3.2.3.1, går 75 pst. av investeringstilskuddene til prosjekter med en total prosjektstørrelse under 5 mill. kroner. Innenfor melkeproduksjon blir det gitt klart mest tilsagn til søkere med besetningsstørrelsen 11-30 kyr. Profilen på tildelt investeringsstøtte innrettes slik at små og mellomstore bruk også fremover prioriteres ved tildeling av støtte.

Maksimal prosentsats for tilskudd til investeringer foreslås videreført med inntil 33 pst. av kostnadsoverslaget for investeringen. Det settes en øvre grense for maksimalt tilskudd på 2 mill. kroner per prosjekt.

Støtte til investeringsprosjekt som gir økt matproduksjon skal prioriteres i produksjoner med lav innenlands markedsandel. Lønnsomhetsvurdering av prosjektene skal ligge til grunn for tildeling av midler. Ulike eierformer skal likestilles ved prioritering av søknader.

Nye krav til dyrevelferd, herunder kravet om løsdriftstjøs, og fornyelse av driftsapparatet skal vektlegges. Innen saueproduksjon, vil det særlig være aktuelt å prioritere støtte til økologiske saueprodusenter som må foreta større investeringer pga. endrede krav til liggeareal som ble gjeldende fra mars 2017, med bakgrunn i implementering av EUs økologiregelverk. Søknader om investering innen pelsdyrnæringen skal behandles på linje med andre produksjoner. Som følge av forbud mot gruppehold av mink, vil det være aktuelt å prioritere støtte til produsenter som må foreta større investeringer som følge av omlegging til drift uten gruppehold av mink. Prosjekter med energi- og klimaeffektive løsninger skal prioriteres, f.eks. ved bruk av tre som byggemateriale. Ved søknader som omfatter utbygging av gjødsellager skal tiltak som bidrar til reduserte utslipp prioriteres, f.eks. gjødsellager med fast toppdekke og/eller 10-12 måneders lagringskapasitet.

Fra 2018 skal det regionale partnerskapets strategiske føringer knyttet til IBU-ordningen begrenses til prioritering mellom ulike produksjoner i den enkelte region.

Det vises til omtale av *oppkjøpsordning for geitemelkkvoter* i kapittel 7.4.4. Geiteprodusenter som selger hele geitemelkkvoter gjennom oppkjøpsordningen kan søke Innovasjon Norge om ekstra investeringstilskudd på inntil 500 000 kroner til omstilling til annen produksjon. Dette tilskuddet kommer i tillegg til eventuell ordinær IBU-støtte. Lønnsomhetsvurderinger må ligge til grunn for tildeling av støtte til ny produksjon. Muligheten for å søke om ekstra investeringstilskudd gjelder t.o.m. 2020. Søknadene må fremmes i forbindelse med de ordinære søknadsomgangene i fylkene.

Ordnningen med *risikolån* innenfor rammene av IBU-ordningen ble opprettet i 2006, blant annet med bakgrunn i at det opplevdes som utfordrende å få i stand finansiering for en del prosjekt, og da spesielt i utkantområder med lav panteverdi på eiendom. I tråd med føringene fra fjorårets jordbruksavtale, er det gjort en gjennomgang av ordningen med risikolån i landbruket. Gjennomgangen viser at risikolån hovedsakelig har vært avgjørende for å realisere prosjekter knyttet til investeringer innen melk- og storfekjøtt i sone 3 i det distriktspolitiske virkeområdet. Totalt er det på 11 år innvilget i overkant av 273 mill. kroner i risikolån. Dette har utløst investeringer på 1,25 mrd. kroner. Innovasjon Norge viser til at ordningen har vært lite markedsført, og bare er aktuell dersom det samtidig søkes om tilskudd og/eller lavrisikolån. Ettersom tapsavsetningen blir foretatt fra IBU-midlene, finner en del partnerskap konkurransen med ordinær investeringsstøtte utfordrende. Statens forhandlingsutvalg foreslår at det for 2018 kan gis inntil 100 mill. kroner i risikolån innenfor ordningen. Størrelsen på tapsfondsavsetningen justeres i dialog mellom Landbruks- og matdepartementet og Innovasjon Norge, og i tråd med oppdaterte risikovurderinger i etterkant av jordbruksoppgjøret.

Som vist til i kapittel 3.2.3.1 går en stadig mindre andel av virkemidlene til investeringer innen andre landbruksbaserte næringer. Med utgangspunkt i Stortingets vektlegging av en positiv utvikling på dette området jf. Innst. 177 S (2015–2016), vil departementet se nærmere på forholdet mellom investeringsvirkemidler til tradisjonelt landbruk og andre landbruksbaserte næringer. Vurderinger av eventuelle forslag til endringer i innretningen av virkemidlene drøftes med næringen i forkant av jordbruksoppgjøret i 2018.

Det vises ellers til vedtak i Stortinget av 5. desember 2016, der Stortinget ba regjeringen om å komme tilbake med en plan for langsiktige investeringer i landbruket i revidert nasjonalbudsjett 2017. Ettersom de viktigste virkemidlene som påvirker investeringene i jordbruket behandles i forbindelse med jordbruksoppgjøret, vil departementet besvare anmodningen i proposisjonen om jordbruksoppgjøret.

7.2.2 Fylkesvise midler til utrednings- og tilretteleggingstiltak

De fylkesvise midlene til utrednings- og tilretteleggingstiltak skal bidra til utvikling og fornying av det tradisjonelle landbruket og å understøtte utvikling av andre landbruksbaserte næringer gjennom utviklings- og kompetansehevende tiltak, samt mobiliserings-tiltak. Midlene skal støtte opp om innledende faser og arbeid knyttet til landbruksbasert

næringsutvikling regionalt, og kan gis til organisasjoner, institusjoner, kommuner og ulike former for samarbeidsorgan, hovedsakelig innenfor landbruket.

Statens forhandlingsutvalg foreslår at avsetningen til utrednings- og tilretteleggingstiltak økes med 2 mill. kroner og settes til 50 mill. kroner i 2018. Økningen øremerkes arktisk landbruk i de tre nordligste fylkene, og ses i sammenheng med utviklingen i det arktiske landbruket gjennom de siste årene, hvor de geografiske fordelene ved landbruk i nord har blitt løftet fram. I Stortingets behandling av jordbruksmeldingen la komitéen vekt på å sikre at den regionale muligheten i arktisk landbruk utnyttes og videreutvikles. Innsatsen bør derfor bygge på de erfaringene som er gjort med satsingen på arktisk landbruk finansiert over jordbruksavtalen i perioden 2014-2016. Det forutsettes ellers at den strategiske innretningen på bruken av utrednings- og tilretteleggingsmidlene er godt samordnet med innretningen på de bedriftsrettede virkemidlene regionalt.

7.2.3 Rekruttering og kompetanseheving i landbruket

Agronomisk kompetanse og kunnskapsbasert driftsledelse er viktig for et bærekraftig landbruk, og for å nå målet om økt matproduksjon. Et godt opplærings- og utdanningssystem bidrar til å tilby utøverne i landbruket riktig kompetanse. I tillegg til det formelle utdanningssystemet, er ulike typer rådgivingstjenester, nettverk, kurs og mentorordninger m.m. viktige kilder til kompetanseheving for næringsutøverne i landbruket.

Kompetansebehovet i næringen er variert og avhenger bl.a. av type produksjon.

I jordbruksoppgjøret 2014 ble det avsatt 4 mill. kroner til en flerårig satsing på rekruttering og gründerskap i landbruket. I Meld. St. 31 (2014- 2015) *Garden som ressurs – marknaden som mål*, ble det foreslått at satsingen skulle benyttes til å prøve ut en mentorordning i landbruket.

I tråd med føringene fra fjorårets jordbruksoppgjør prøves det nå ut en lavterskel mentorordning i landbruket i regi av Norsk landbruksrådgiving. Målet med forsøkene er å utvikle en metodikk for en mentorordning i landbruket som er tilpasset næringens behov, og som kan ha overføringsverdi til hele landet. Prøveordningen vil gå ut 2018 og prøves ut i regionene Trøndelag, Aust-Agder, Hedmark/Oppland, samt Sogn og Fjordane. Forsøket skal evalueres. Norsk landbruksrådgiving viser til at ordningen har fått god oppslutning i de aktuelle regionene, og det er etablert 8-10 mentorpar i hver region. Statens forhandlingsutvalg foreslår at det avlegges en statusrapport for forsøket til jordbruksoppgjøret 2018.

7.2.3.1 Fylkesvise midler til rekruttering og kompetanseheving

Fylkeskommunene forvalter virkemidler til styrking av innsatsen innenfor rekruttering og kompetanseheving i landbruket.

Statens forhandlingsutvalg foreslår å sette av 14 mill. kroner til rekruttering og kompetanseheving for 2018. Prioriterte områder for ordningen er støtte til etter- og videreutdanning landbruket, og tiltak som retter seg inn mot rekruttering, likestilling og omdømmebygging.

7.2.3.2 Nasjonal modell for voksenagronom

Alder ved overtagelse av landbrukseiendom er jevnt over høy i hele landet og mange av de som etablerer seg i næringen i dag har en annen utdanning enn landbruksfaglig. I tillegg til de ordinære utdanningsløpene er det derfor nødvendig med fleksible løsninger for kompetanseheving. "Voksenagronom" tilbys i dag på mange naturbruksskoler i fylkene. Dette er et tilbud til voksne som har behov for agronomkompetanse. Tilbudet varierer fra fylke til fylke både hva gjelder form og innhold. I fjorårets jordbruksoppgjør ble det enighet mellom partene å utrede en nasjonal modell for voksenagronom. Utredningen ble gjennomført av Trøndelag Forskning og Utvikling i samarbeid med Østlandsforskning. Avtalepartene var representert i referansegruppen for utredningen. Utredningen anbefaler å etablere en nasjonal modell i regi av de fylkeskommunale naturbruksskolene og at det faglige innholdet omfatter programfag landbruk vg2 og vg3. Videre anbefaler utredningen at opplæringen er organisert som samlinger i kombinasjon med nettundervisning, og har en aldersgrense for opptak som settes til 25 år. Utvikling av digitale verktøy for nettbasert undervisning anbefales utviklet og driftet i fellesskap for hele landet.

Statens forhandlingsutvalg foreslår at det settes av 11 mill. kroner til etablering av en nasjonal modell for voksenagronomen i regi av de fylkeskommunale naturbruksskolene. Betegnelsen *voksenagronomen* foreslås forbeholdt tilbud som er i tråd med utredningens anbefaling mht. forvaltning, organisering og innhold. Departementet vil komme tilbake med nærmere føringer knyttet til dette i tilskuddsbrevet til fylkeskommunene. I tillegg til dette settes det av 2 mill. kroner under KIL-ordningen til utvikling av digitale løsninger i forbindelse med etablering av modellen jf. kapittel 7.2.3.3.

Fylkeskommunenes ansvar for ordningen må sees i sammenheng med deres rolle som skoleeiere og regionale utviklingsaktører. Her er de videregående skolene med utdanningsprogram naturbruk viktige for å rekruttere rett kompetanse til landbrukssektoren, og som ressurs for etter- og videreutdanningstilbudene i landbruket.

7.2.3.3 Kompetanseutviklingsprogrammet i landbruket

Stiftelsen Matmerk forvalter Kompetanseutviklingsprogrammet i landbruket (KIL). Programmet skal bidra til kompetanseutvikling for yrkesutøvere innen primærlandbruket eller innenfor andre næringer i tilknytning til landbruket, gjennom utvikling av nasjonale og regionale kompetansetilbud. Statens forhandlingsutvalg foreslår at rammen på 6 mill. kroner til KIL videreføres for 2018. Avsetningen til kurs for avløserer og landbruksvikarer videreføres. Innenfor rammen av KIL- midlene settes det av 2 mill. kroner til utvikling av felles digitale løsninger for den nettbaserte undervisningen i forbindelse med etablering av den nasjonale modellen for voksenagronomen.

7.2.4 Forskning og utvikling

Midler til forskning og utvikling over jordbruksavtalen har som formål å støtte utvikling av ny kunnskap og teknologi til landbruks- og matsektoren. Forskning av høy kvalitet og med relevans for sektorens næringsliv skal bidra til økt matproduksjon, trygg mat og til

bærekraft og konkurranseevne i sektoren. Styret for forskningsmidler over jordbruksavtalen skal ved utlysning og tildeling ta hensyn til behovet for kunnskap for reduserte utslipp av klimagasser fra jordbruket og økt lagring av karbon i jord og skog. Videre skal avtalestyrets prioriteringer støtte opp under sektorens muligheter som omtales i regjeringens strategi for bioøkonomi. Styret prioriterer nærmere innenfor disse områdene.

Statens forhandlingsutvalg foreslår at avsetningen for 2017 økes med 22 mill. kroner for å styrke kunnskapsgrunnlaget knyttet til å redusere klimagassutslipp fra jordbruket. Økningen til forskning og utvikling i 2017 kommer som følge av kompensasjonsmidler for økt CO₂-avgift i skog- og jordbruket jf. kapittel 7.3. Av midlene øremerkes 15,5 mill. kroner til et avlsprosjekt i regi av Geno. Resterende midler på 6,5 mill. kroner settes av til utredninger i regi av Styret for forskningsmidler over jordbruksavtalen. Midlene lyses ut i 2017.

For 2018 foreslår Statens forhandlingsutvalg å øke avsetningen til forskning fra 53 mill. kroner til 55 mill. kroner. Av dette skal minst 3 mill. kroner avsettes til utredninger.

7.2.5 Matmerk

Stiftelsen Matmerk har som formål å styrke konkurranseevnen til norsk matproduksjon og å skape preferanse for norsk produsert mat. Det skjer gjennom arbeid med kvalitetssikring, kompetanse og synliggjøring av norske konkurransefortrinn og opprinnelse overfor matprodusenter, handel og forbrukere. Stiftelsen har i oppgave å administrere og videreutvikle Kvalitetssystem i landbruket (KSL), godkjennings- og merkeordningen for Inn på tunet, merkeordningene Nyt Norge, Beskyttede Betegnelser og Spesialitet, Kompetanseutviklingsprogrammet i landbruket (KIL), generisk markedsføring av økologisk mat (jf. kapittel 7.4.2) samt drifte databasen lokalmat.no. Stiftelsen skal også bidra til profilering og markedsadgang for norske matspesialiteter og drifte det nasjonale nettstedet for Inn på tunet.

Utredningen "KSL inn i framtida" peker på store utviklingsbehov for KSL. Det er nødvendig med oppgradering av dataløsninger, økt revisjonsfrekvens, opplæringsløsninger og enda bedre kobling mellom KSL og Nyt Norge. Statens forhandlingsutvalg foreslår at avsetningen til Matmerk økes med 3 mill. kroner i 2018 til 55 mill. kroner for å bidra til modernisering og videre utvikling av KSL. Øvrige oppgaver, herunder drift av lokalmat.no, utvikling av merkeordningene, måling av omsetning av lokalmat, informasjon om økologiske produkter og oppgaver knyttet til Inn på tunet må løses innenfor rammen.

Matmerks nye og omforente finansieringsplan (2018–2021) for Nyt Norge forutsetter en modell der Omsetningsrådet, dagligvarehandelen og merkevarebrukerne bidrar. Modellen innebærer en årlig ramme på 15 mill. kroner fra 2018–2021, hvorav 3 mill. kroner foreslås finansiert over jordbruksavtalen. Statens forhandlingsutvalg legger den nye finansieringsplanen til grunn. Midlene over jordbruksavtalen til Nyt Norge skal fra 2018 gå til drift av merkeordningen og ikke til generisk markedsføring. Driften av merket skal, jf. finansieringsplanen, kobles tett opp mot driften av KSL.

Matmerk har ansvaret for generisk markedsføring og informasjon om økologisk matproduksjon. Matmerks arbeid på dette området er evaluert. Det vises til omtale av evalueringen i kapittel 3.4.2.4. For 2018 videreføres avsetningen til informasjon om økologisk matproduksjon, jf. kapittel 7.4.2.

7.2.6 Utviklingsprogrammet

Utviklingsprogrammet - landbruks- og reindriftsbasert vekst og verdiskaping, skal skape vekst og verdiskaping innen lokalmat, reiseliv, reindriftsnæringen, Inn på tunet, innlandsfiske og andre landbruksbaserte næringer basert på landbruksressurser. Programmet forvaltes av Innovasjon Norge, og er et sentralt virkemiddel for å oppnå målsettingene i landbrukspolitikken, herunder spesielt Meld. St. 31 (2014–2015) om vekst og gründerskap innen landbruksbaserte næringer. Regjeringens strategi for reiseliv basert på landbruket og reindriftens ressurser *Opplevingar for ein kvar smak* og ambisjonen om 10 mrd. kroner i omsetning av lokalmat og –drikke samlet fra alle markedskanaler innen 2025, gir også føringer for utviklingsprogrammet.

Programmet tilbyr tilpassede kompetansetiltak til bedriftene, finansiering til bedrifter som ønsker å vokse, og støtte til etablering av forpliktende produsentnettverk. Programmet gir også støtte til omdømmetiltak for å bygge stolthet og øke kompetanse i næringen, samt øke kunnskap om lokalmat og landbruksbasert reiseliv hos forbrukere, i markedet og i samfunnet generelt. Det er gjennomført evalueringer av flere av ordningene i tilknytning til programmet. Bedriftsnettverksordningen skal evalueres i løpet av 2017.

Flere regioner er i gang med strategier og handlingsplaner innen mat og reiseliv, som vil gjøre det mulig å bidra til videre utvikling av sterke mat- og reiselivsregioner, i tråd med målene i reiselivsstrategien.

Innovasjon Norge har startet et arbeid med å vurdere fremtidig innretning på utviklingsprogrammet for å følge opp Meld. St. 31, evalueringer, reiselivsstrategien og andre behov for endringer som følger av utviklingen innenfor de nye næringene. Innovasjon Norge vil vurdere den samlede innretningen av programmet, både når det gjelder bedriftsnettverk, vekststøtte, kompetanseutviklingstilbudet og omdømmearbeidet. Forslag til endringer i programmets innretning vil i løpet av 2017 bli presentert for- og vurdert av programmets styringsgruppe, der avtalepartene er representert. Det tas sikte på å få fastsatt et nytt programnotat fra 2018.

Statens forhandlingsutvalg foreslår at den samlede avsetningen til Utviklingsprogrammet økes med 5 mill. kroner til 95 mill. kroner i 2018. Økningen skal i første rekke bidra til oppfølging av reiselivsstrategien, herunder til utvikling som kan øke den forretningsmessig kompetansen i landbruksbaserte reiselivsbedrifter.

7.2.7 Verdiskapingsprogrammet for fornybar energi i landbruket (Bioenergiprogrammet)

Økt produksjon av biobrensel og leveranser av biovarme fra landbruket gir økt verdiskaping, og bidrar til å nå regjeringens mål i klima- og energipolitikken.

Fra 2017 har Innovasjon Norge åpnet for å gi investeringsstøtte til anlegg som kombinerer biovarmeproduksjon med strømproduksjon fra solceller. Det er også interesse for å etablere kombinerte el-/varmeanlegg basert på biobrensel, såkalte CHP-anlegg, og det er derfor også åpnet for å gi støtte til slike. Dette forutsetter at det stilles de samme kravene til lønnsomhet som for rene bioenergianlegg. En slik kombinasjon gir muligheter for at et gårdsbruk kan bli selvforsynt med energi. Et annet utviklingsområde er produksjon av biokull som sideprodukt til bioenergi. Det er særlig interessant å høste erfaringer fra slike prosjekter, fordi dette vil kunne styrke muligheten for å nytte programmet i en klimasatsing i jordbruket.

Utviklingen av gårdsbaserte biogassanlegg har også vært et prioritert område innenfor programmet og den nasjonale klimapolitikken. Denne satsingen koordineres med regjeringens biogasstrategi (som finansieres over Klima- og miljødepartementets budsjett), hvor det legges vekt på etablering av pilotanlegg som behandler husdyrgjødsel i kombinasjon med annet biologisk avfall. Erfaringene så langt er at dette gir synergieffekter og økt effektivitet i utviklingsarbeidet.

For bedre å reflektere at programmet nå har et utvidet virkeområde, foreslås det at programmet fra 2018 endrer navn til *Verdiskapingsprogrammet for fornybar energi i landbruket*. Bioenergi vil fortsatt være hovedprioriteringen i satsingen.

Statens forhandlingsutvalg foreslår at avsetningen til verdiskapingsprogrammet økes med 3 mill. kroner for 2017, som følge av kompensasjonsmidler for økt CO₂-avgift for skog- og jordbruket jf. kapittel 7.3. Midlene skal benyttes til klimaprosjekter, herunder et pilotprosjekt for økt bruk av biodrivstoff i traktorer og maskiner. Avsetningen for 2018 settes til 67 mill. kroner.

7.2.8 Skogbruk

Regjeringen la fram Meld. St. 6 (2016–2017) *Verdier i vekst – Konkurransedyktig skog- og trenæring* 14. oktober 2016. Meldingen ble behandlet i Stortinget 31. januar 2017, jf. Innst. 162 S (2016–2017). Både meldingen og innstillingen framhever skogressursene som viktig for sysselsetting og verdiskaping i Norge, og som kilde til fornybar energi og trematerialer som erstatter mer klimabelastende materialer. Skogen utgjør også et stort karbonlager. Nettoopptaket av karbon i skogen i Norge er på om lag 26 mill. tonn CO₂-ekvivalenter. Dette tilsvarer om lag halvparten av utslippene fra andre sektorer. Skogens positive nærings-, klima- og miljøbidrag kan opprettholdes gjennom en aktiv, bærekraftig skogpolitikk. Det er viktig å videreføre tiltak som kan ivareta eller øke skogens karbonlager, og tiltak som gjør at trevirke kan erstatte mer utslippsintensive materialer, samt at fornybar bioenergi fra skogen kan erstatte fossil energi.

For å bidra til økt verdiskaping i hele verdikjeden skog, vil regjeringen legge til rette for økt avvirkning dersom markedene etterspør dette. Regjeringen vil styrke miljøhensynene i skogbruket ved å ta i bruk de nye virkemidlene i naturmangfoldloven og skogbrukets virkemidler; blant annet miljøregistreringer, kunnskapsutvikling og Norsk PEFC Skogstandard, slik at uttaket av biomasse fra skog kan økes samtidig som det biologiske mangfoldet ivaretas.

Med bakgrunn i at hogsten har økt de siste årene, øker behovet for ungskogpleie.

Et velfungerende skogsveinett er avgjørende for et lønnsomt skogbruk. Investeringsnivået til både bygging og ombygging av skogsveier har økt de siste årene, med både offentlige og private midler. Det er fortsatt behov for nybygging av skogsveier og standardheving av gamle veier for å legge til rette for rasjonell og kostnadseffektiv transport. Veinvesteringene bidrar også til å gjøre skogsveinettet mer robust mot klimaendringer og klima-relaterte skader. Nybyggingsbehovet er størst i kystfylkene, særlig for skogsbilveier. Mange kystfylker har store skogressurser som ikke vil være lønnsomme å bruke uten veibyggning. Store deler av skogsveinettet i de tradisjonelle skogstrøkene på Sør- og Østlandet og i Trøndelagsfylkene er gammelt. Selv om det fortsatt er behov for noe nybygging av veier også her, er de største investeringsbehovene knyttet til standardheving av gamle veier. Bare rundt 15 pst. av skogsbilveinettet i de tradisjonelle skogstrøkene er bygd eller ombygd for de største tømmervogntogene på inntil 24 meter og 60 tonns totalvekt. De fleste og største skogindustribedriftene er i dag lokalisert til de tradisjonelle skogstrøkene. Videreutvikling av skogsveinettet her vil bidra til å sikre råstofftilgangen og styrke konkurranseevnen til disse bedriftene.

Bærekraftig skogbruk krever et godt kunnskapsgrunnlag for å gjøre avveininger mellom økonomi og miljø. Det er viktig at beslutninger gjøres med grunnlag i kunnskap som gir dokumenterbar og etterprøvbart informasjon om de naturressursene som skal forvaltes. En viktig kilde til denne kunnskapen er Landsskogtakseringen. Det er viktig at skogeierne følger opp det ansvaret de har for nyplanting og nøkkelbiotoper. Skogbruksplanlegging med miljøregistreringer er et sentralt virkemiddel for skogbrukets miljøarbeid. Gjennom dette arbeidet kan skogeierne selv gjøre riktige avveininger mellom bruk og vern i sine prioriteringer. For 2017 er det behov for å øke avsetningen til skogbruksplanlegging for å sikre et godt kunnskapsgrunnlag for økt bærekraftig avvirking. I enkelte regioner vurderes muligheten for å investere i ny trebrukende industri. Ett vilkår som i noen tilfelle hindrer slike investeringer er risikoen for å ikke få jevn virkestilførsel til ny virksomhet. Departementet vil – sammen med NIBIO, Landbruksdirektoratet og skogeierne organisasjoner – vurdere om informasjonen fra skogbruksplanleggingen kan benyttes for å legge bedre til rette for jevn virkestilførsel til industri og videreforedling.

Kompetansehevende tiltak er sentralt for gjennomføringen av skogpolitikken. Skogbrukets Kursinstitutt (Skogkurs) er en viktig aktør i denne sammenheng, og retter seg mot både offentlig og privat veiledningsapparat, skogeiere, skogsarbeidere og entreprenører over hele landet. Løpende kompetanseheving er en avgjørende forutsetning for skogeierne muligheter til selv å kunne legge til rette for økt verdiskaping med basis i eiendommens ressurser.

Statens forhandlingsutvalg foreslår at avsetningen til skogbruk over jordbruksavtalen økes med 8 mill. kroner i 2017 som følge av kompensasjonsmidler for økt CO₂-avgift jf. kapittel 7.3. Avsetningen til skogbruk foreslås økt med 8 mill. kroner til 222 mill. kroner for 2018. Det ble brukt 0,6 mill. kroner over NMSK til miljøtiltak i skogbruket i 2016. Det er den enkelte kommune som prioriterer tilskudd til dette formålet innenfor kommunens NMSK ramme for å videreutvikle miljøverdier knyttet til skjøtsel, landskap, friluftsliv og

kulturminner i skog. 3 millioner kroner settes av til miljøtiltak i skog fra 2018. Fordelingen mellom de ulike virkemidlene vil gjøres etter drøftinger mellom avtalepartene. Skogbrukets næringsorganisasjoner inviteres til å delta.

7.2.9 Midler til konfliktforebyggende tiltak jordbruk/reindrift

Statens forhandlingsutvalg foreslår å videreføre avsetningen til konfliktforebyggende tiltak mellom jordbruk og reindrift med 1,5 mill. kroner i 2018. Denne avsetningen er på nivå med tilsvarende avsetning over reindriftsavtalen. Midlene fra de to næringsavtalene forvaltes samlet av Fylkesmannen i Sør-Trøndelag. Arbeidet med å gjøre ordningen kjent i aktuelle områder må videreføres.

7.3 Miljø og klima

Miljø- og klimasatsingen over jordbruksavtalen skal bidra til å opprettholde kulturlandskapet og til å redusere miljøbelastningen fra jordbruket, herunder utslipp til luft og vann. Flere av miljøordningene bidrar også til bedre agronomi og har positiv påvirkning på produksjonen.

7.3.1 Miljø- og klimavennlig matproduksjon

Jordbrukets kulturlandskap er et resultat av mange generasjoners bosetting og ressursutnytting. I innmark og utmark finnes en mosaikk av åker og eng, kantsoner, slåttemark og beitemark, vann, bygninger, tun, gjerder, veier og andre typer natur- og kulturminnelementer. Ulike naturgitte forhold har gitt stor variasjon i produksjonsmåter og ressursutnyttelse i ulike deler av landet, med tilhørende særpregede kulturlandskap. Endringer i driftsmåtene har gitt et jordbrukslandskap preget av både elementer fra historisk bruk og moderne driftsmetoder.

Over jordbruksavtalen er det innført flere økonomiske virkemidler som skal stimulere til redusert avrenning til vassdrag og kyst, eksempelvis gis det tilskudd for at kornarealer og vassdragsnære arealer ikke jordarbeides om høsten. Gjennom arbeidet med vannforvaltningsplaner i henhold til EUs rammedirektiv for vann og vannforskriften, har internasjonale mål for vannmiljø i senere tid blitt konkretisert ned til de enkelte vannområder og vannforekomster. Nye vannforvaltningsplaner ble godkjent av Klima- og miljødepartementet i juli 2016. Gjennom dette arbeidet har det fremkommet behov for forsterket innsats mot jordbruksavrenning, især i utsatte vannområder med mye jordbruk, for å oppnå mål om bedret tilstand i vannområdene innen 2021.

I Stortingets behandling av Meld. St. 11 (2016–2017), jf. omtale i kapittel 2, støtter Næringskomiteen at regjeringen vil videreføre jordbrukets sektoransvar for miljøtiltak gjennom miljøprogramsatsingen. Komiteen er positiv til at tiltakene evalueres, forenkles og målrettes ytterligere. Komiteen mener videre at arbeidet med å hindre forurensning i form av avrenning til vannmiljøer skal være et prioritert satsingsområde. Komiteen understreker at minst mulig påvirkning av naturen i form av forurensning og reduksjon av

biologisk mangfold, må vektlegges høyt. Komiteen er opptatt av å videreføre og styrke miljøordningene for jordbruket.

Klimagassutslippene fra jordbruket utgjorde 8,3 pst. av de totale utslippene i 2015. Om lag 70 pst. av klimagassutslippene som krediteres jordbrukssektoren i klimagassregnskapet skyldes metan fra naturlige prosesser i fordøyelsen hos husdyr som storfe og sau, samt lystgass fra husdyrgjødsel. De biologiske prosessene i landbruket kan ikke erstattes på samme måte som prosesser basert på ikke-fornybare råstoffer og fossilbaserte produksjonssystemer. Klimautfordringene i jordbruket ble grundig behandlet både i rapporten *Landbruk og klimaendringer* som ble levert til jordbruksoppgjøret 2016, og i Meld. St. 11, med Stortinget sin behandling i Innst. 251 S (2016–2017).

Stortinget har bestemt at Norge skal påta seg en betinget forpliktelse om minst 40 pst. utslippsreduksjoner i 2030 sammenliknet med 1990, jf. Meld. St. 13 (2014–2015) *Ny utslippsforpliktelse for 2030 – en felles løsning med EU*. Norges mål er meldt inn som norsk bidrag til Parisavtalen. Norge tar sikte på å inngå en avtale om felles oppfyllelse av klimaforpliktelsene sammen med EU.

Jordbruket skal bidra med sin del for å redusere klimagassutslipp fra jordbruket, jf. også Stortingets behandling av Meld. St. 11 (2015–2016), der en samlet næringskomite mener at arbeidet med å redusere klimagassutslipp fra norsk matproduksjon må prioriteres, samtidig som målet om økt matproduksjon med intensjon om økt selvforsyning ivaretas. I Stortinget sin behandling av Meld. St. 11 (2016–2017) har Næringskomiteen en rekke flertallsmerknader om jordbruk og klima, jf. kapittel 2. Komiteens flertall understreker blant annet at:

- Jordbrukets viktigste oppgave er å øke produksjonen for å møte etterspørselen fra forbrukerne, spesielt der det er underdekning av norsk vare.
- Jordbrukets viktigste oppgave i klimasammenheng er å redusere utslippene per produsert enhet.
- Utslipp fra biologiske prosesser i jordbruket ikke kan likestilles med utslipp av klimagasser som har sitt utspring i bruk av fossile kilder.
- Det ikke er god miljøpolitikk å gjennomføre tiltak som bidrar til karbonlekkasje, det vil si at produksjonen flyttes ut av Norge.
- Tiltak med sikte på å redusere klimagassutslipp fra jordbruket skal være kunnskapsbaserte og tiltakene må kunne måles med relativt sikre metoder.
- Satsing på klimatiltak, som drenering, biogass og avl, skal samtidig skal bidra til å oppfylle øvrige mål for jordbrukspolitikken.
- Nydyrking og drenering er viktige tiltak for å øke matproduksjonen og redusere klimagassutslipp.

Statens forhandlingsutvalg legger Stortingets merknader til grunn for satsingen på klima i statens tilbud.

Det er få virkemidler som er innrettet med hovedformål å redusere jordbrukets utslipp av klimagasser, men det er etablert flere ordninger som bidrar til å nå andre mål i landbrukspolitikken, samtidig som de bidrar til reduserte klimagassutslipp og økt karbonbinding. Landbrukspolitikken i samspill med målrettet arbeid i næringen, har over tid også bidratt til effektivisering i husdyrholdet. Innsatsen knyttet til avl og dyrehelse har medvirket til

god produktivitet, og færre antall storfe. I rapporten *Kjøttets tilstand 2017* (Animalia) presenteres tall som viser at den norske kua har blitt 4-5 ganger mer klimaeffektiv de siste 50-60 årene. Statens forhandlingsutvalg mener allerede iverksatte virkemidler og tiltak bør videreføres og utvikles, og at utvikling av kunnskapsgrunnlaget må prioriteres høyt. Dette for å fremskaffe bedre kunnskap om effekter, kostnader og konsekvenser av eksisterende og eventuelle nye tiltak. Det må også gjennomføres tiltak i jordbruket som vil bli bokført i andre sektorer enn jordbruk i det norske utslippsregnskapet, eksempelvis å redusere energiforbruk innen transport og bygg.

Det er stor usikkerhet knyttet til klimagassregnskapet for jordbruket. I følge Miljødirektoratet er usikkerheten for beregnede utslipp av metan og lystgass i Norge på henholdsvis 14 og 59 pst. I tillegg er ikke beregningsmetodene gode nok til at tiltak i jordbruket som bidrar til faktiske reduserte utslipp blir fanget opp i utslippsregnskapet. I jordbruksoppgjøret 2016 ble det bestemt å nedsette et teknisk beregningsutvalg. Utvalgets arbeid skal være grunnlag for å forbedre eksisterende rapporteringsrutiner knyttet til utslippsregnskapet. Statens forhandlingsutvalg vil komme tilbake til dette under forhandlingene.

Prosjektet *Klimasmart landbruk* har som formål å redusere klimaavtrykket til norsk landbruk ved å sikre bedre informasjon og gode verktøy for klimasmart drift på norske gårdsbruk. Prosjektet gjennomføres av Norges Bondelag, Norsk landbruksrådgiving, TINE, Nortura og Felleskjøpet Agri. Det er avsatt 20 mill. kroner over statsbudsjettet til prosjektet for 2017. I 2017 vil hovedaktiviteten i prosjektet sentreres rundt kunnskapsinnhenting og utvikling av nye datasystemer. Det er forventet at et landsdekkende tilbud om klimarådgiving startes opp i 2018.

Med utgangspunkt i merknadene fra Stortinget om at tiltak skal være kunnskapsbaserte og at tiltakene må kunne måles med relativt sikre metoder, mener Statens forhandlingsutvalg at kunnskapsbygging fortsatt må være en prioritert oppgave. Det er behov for økt kunnskap om jordbrukets muligheter til å redusere sine klimagassutslipp, om potensialet til lagring av karbon i jord, og hvordan tilpasse seg et klima i endring. Det er derfor viktig at man i det videre arbeidet vektlegger at produksjon av mat skal skje med lavest mulige klimagassutslipp per produserte enhet. Tabell 7.4 viser en oversikt over årets forslag til klima- og miljøopsatsing over jordbruksavtalen. De ulike forslagene er nærmere omtalt under hver enkelt ordning.

Kompensasjon for økt CO₂-avgift i 2017

I Meld. St. 1 Nasjonalbudsjettet 2017 legger regjeringen opp til at jord- og skogbruk skal kompenseres for økt CO₂-avgift, i forbindelse med jordbruksoppgjøret i 2017. Det er satt av 55 mill. kroner som kompensasjon til skog- og jordbruk i statsbudsjettet for 2017. Nye beregninger viser imidlertid at det bare kreves 33 mill. kroner for å dekke den faktiske økningen i jordbrukets kostnader, herunder 25 mill. kroner til jordbruket og 8 mill. kroner til skogbruket. Statens forhandlingsutvalg velger likevel å fastsette kompensasjonen til 55 mill. som tidligere signalisert. Dette medfører dermed en overkompensasjon. Midlene skal disponeres til klimatiltak i jordbruksoppgjøret 2017, og skal ha budsjettvirkning i 2017. Statens forhandlingsutvalg foreslår at midlene avsettes til følgende formål, jf. tabell 7.3.

Tabell 7.3 Kompensasjon for økt CO₂-avgift jord- og skogbruk i 2017

Ordning	Tiltak	Avsetning 2017 (mill. kr)
Forskning og utvikling	Delfinansiering av avlsprosjekt i regi av GENO	15,5
Forskning og utvikling	Utredningsprosjekter (supplere forskningsmidlene)	6,5
SMIL	Stimulere til økt aktivitet mtp. utbedring av hydrotekniske anlegg	20
Klima- og miljøprogrammet	Presisjonsjordbruk	2
Verdiskapingsprogrammet for fornybar energi i landbruket (Bioenergiprogrammet)	Klimaprosjekter, herunder Pilotprosjekt økt bruk av biodrivstoff i traktorer og maskiner	3
Skogbruk	Skogbruksplanlegging med miljøregistrering	8
SUM avsetning 2017		55

Positivt klimabidrag gjennom avlsprosjekt i regi av Geno

Avlsarbeidet har over tid bidratt til å øke effektiviteten, produktkvaliteten og bærekraften i norsk landbruk vesentlig. Måltrettet avlsarbeid gir viktige klimabidrag gjennom å redusere utslippene per produsert enhet. Utnyttelse av ny teknologi som storskala genotyping og innsamling av nye presise data kan potensielt doble effekten av Genos avlsarbeid på NRF. Videre avlsmessig framgang forventes å gi positive effekter på en rekke viktige områder for norsk jordbruk, herunder lavere metangassutslipp gjennom bedre dyrehelse og økt føreffektivitet. Statens forhandlingsutvalg foreslår derfor at det avsettes 15,5 mill. kroner i 2017 til Geno sitt avlsprosjekt. Det forutsettes at landbruksnæringen selv bidrar med egenandel på 16 mill. kroner i prosjektet.

Øvrige forslag omtales nærmere under den enkelte ordning.

Partssammensatt arbeidsgruppe

Statens forhandlingsutvalg foreslår at det nedsettes en arbeidsgruppe som fram til jordbruksforhandlingene 2018 skal gjennomgå eksisterende ordninger for støtte til klimatiltak på gårdsnivå, med sikte på å styrke og målrette innsatsen for reduserte utslipp.

7.3.2 Miljø- og klimasatsing i jordbruksavtalen

Ordningene som er gjengitt i tabell 7.4, angir de samlede virkemidlene innenfor jordbruksavtalen på miljø- og klimaområdet. Areal- og kulturlandskapstilskudd og beitetilskuddene går til de aller fleste jordbruksforetakene, og danner grunnlaget for å opprettholde et variert og levende kulturlandskap i hele landet. De øvrige ordningene er innrettet for å møte spesielle miljøutfordringer, i hovedsak med formål om reduserte utslipp til vann og luft. Det avsettes 4 702,6 mill. kroner til ordninger med klima- og/eller miljøformål i 2018.

Tabell 7.4 Oversikt over ordninger på jordbruksavtalen med klima- og/eller miljøformål, mill. kroner

Post	Virkemiddel	Bevilgning 2018 mill. kr
Nasjonalt miljøprogram		
Post 74.16	Tilskudd til dyr på beite	790,3
Post 74.17	Areal- og kulturlandskapstilskuddet	3 050,8
Post 74.20	Tilskudd til økologisk landbruk	113,6
Post 77.15	Handlingsplan for bærekraftig bruk av plantevernmidler	9
Sum nasjonalt miljøprogram		3 963,7
Regionale miljøprogram (RMP)		
Post 74.19	Regionale miljøprogram	432,4
Miljøvirkemidler over Landbrukets utviklingsfond (LUF)		
Post 50	Spesielle miljøtiltak i jordbruket (SMIL)	95
Post 50	Drenering av jordbruksjord	58
Post 50	Tiltak i beiteområdene	13
Post 50	Klima- og miljøprogram	20
Post 50	Utvalgte kulturlandskap og Verdensarvområdene	13,5
Post 50	Utsiktsrydding i kulturlandskapet	8
Post 50	Biogass	2
Post 50	Verdiskapingsprogr. for fornybar energi i landbruket	67
Post 50	Utviklingstiltak innen økologisk landbruk	30
Sum miljøvirkemidler over LUF		306,5
Sum miljøvirkemidler over jordbruksavtalen		4 702,6

7.3.3 Nasjonalt miljøprogram

Nasjonalt miljøprogram skal bidra til å nå nasjonale og internasjonale miljømål. Programmet har som hovedmål å sikre et åpent og variert jordbruks- og kulturlandskap, og å sikre at et bredt utvalg av landskapstyper og særlige verdifulle biotoper og kulturmiljøer ivaretas og skjøttes, samt bidra til at jordbruksproduksjonen fører til minst mulig forurensing og tap av næringsstoffer til luft og vann. Nasjonalt miljøprogram skal bidra til å målrette miljøarbeidet i jordbruket, synliggjøre jordbrukets samlede miljøinnsats og sikre forankring av miljøarbeidet både regionalt og lokalt.

Inneværende periode for Nasjonalt miljøprogram gjelder ut 2017. Landbruksdirektoratet har startet arbeidet med revidering av Nasjonalt miljøprogram for perioden 2018–2021. Som en oppfølging av Meld. St. 11 (2016–2017) skal klima i større grad vektlegges i revidert Nasjonalt miljøprogram, dette skal også følges opp ved revidering av regionale miljøprogram og kommunale tiltaksstrategier. Programmet består av både tilskuddsordninger og miljøkrav i forskrift om produksjonstilskudd.

Evaluering av areal- og kulturlandskapstilskuddet

I jordbruksoppgjøret 2015 ble det bestemt å gjennomføre en evaluering av Areal- og kulturlandskapstilskuddet. Evalueringen skulle belyse effekten av tilskuddene, herunder i

hvilken grad tilskuddene kan sies å bidra til ordningens formål om å (1) Bidra til et aktivt jordbruk over hele landet, (2) Styrke og utjevne inntekter mellom ulike produksjoner og mellom distrikt, (3) Skjømte, vedlikeholde og utvikle kulturlandskapet gjennom aktiv drift og (4) Holde jordbruksareal i drift i samsvar med gjeldende landbrukspolitiske mål. NIBIO fikk i oppdrag å gjennomføre evalueringen, og rapport ble avlevert 20.12.2016. Representanter for partene i jordbruksforhandlingene utgjorde referansegruppe for evalueringen.

Evalueringen er basert på eksisterende data og kunnskap, blant annet med en teoretisk gjennomgang av arealstøtte som virkemiddel. NIBIO kom fram til at areal- og kulturlandskapstilskuddet bidrar til å holde jordbruksarealet i drift, også marginale arealer, selv om antall foretak reduseres. Evalueringen viser at bruken av grasarealer er ekstensivert over lang tid. Evalueringen viser blant annet at med samme antall dekar grovfôr bak hver grovfôrdyrenhet som i 1990, ville nesten 600 000 dekar gras vært tatt ut av drift. Det viser at det er potensial for økt produksjon av grovfôr, samtidig som det er potensial for at en del grasarealer kan legges om til kornproduksjon. Data fra overvåkingsprogrammet 3Q viser relativt små endringer i kulturlandskapselementer knyttet til miljøkrav i tilskuddet over tid. Dette tyder på at miljøkravene i stor grad følges.

Ny nasjonal tilskuddsordning for bevaringsverdige husdyrraser

Norge har gjennom Konvensjonen for biologisk mangfold forpliktet seg til en bærekraftig forvaltning av sitt biologiske mangfold, dette inkluderer husdyr genetiske ressurser. Norsk genressurs senter har et overordnet ansvar for genressurs arbeidet for de nasjonale husdyrrasene og et særskilt ansvar for å følge opp og støtte rasene som er truet eller kritisk truet. I Norge er 18 av de nasjonale småfe-, storfe- og hesterasene i landbruket regnet som bevaringsverdige, og definert som truet eller kritisk truet etter standard fra FNs organisasjon for ernæring og landbruk (FAO). Det genetiske materialet hos disse husdyrrasene vil kunne gå tapt dersom de ikke lenger benyttes i landbruksproduksjonen og inngår i videre avl.

Å sikre de bevaringsverdige husdyrrasene bidrar til å beholde valgmuligheter og livsgrunnlag for framtidens landbruk, og samtidig gjøre det mulig å benytte rasenes spesielle egenskaper i kommersiell sammenheng. I tillegg til særegen kjøtt- og melkekvalitet, nyttiggjør de nasjonale husdyrrasene seg av ressurser i kulturlandskapet som ikke er egnet eller tilgjengelig for andre raser.

Det er de husdyrrasene som er definert som bevaringsverdige som har høyest prioritet. Deretter kommer noen få nasjonale husdyrraser som ikke er så fåtallige at de regnes som truet eller kritisk truet, men som inkluderes i bevaringsarbeidet etter en helhetsvurdering av Norsk genressurs senter. Etter en slik helhetsvurdering er gammelnorsk spælsau inkludert i bevaringsarbeidet, til tross for at populasjonsstørrelsen er økende.

I jordbruksoppjøret 2015 ble det besluttet å slå sammen det nasjonale tilskuddet til bevaringsverdige husdyr med tilsvarende tilskudd over Regionalt miljøprogram. Partene ble enige om å utvide den nasjonale tilskuddsordningen for bevaringsverdige storferaser til også å omfatte småfe og hest. Med en felles nasjonal ordning for bevaringsverdige

husdyrraser, er det et større antall dyr enn tidligere tilskuddsberettiget. Det varierte tidligere mellom fylkene hvilke raser som var berettiget tilskudd over Regionalt miljøprogram. Landbruksdirektoratet ble gitt i oppgave å utforme utkast til forskrift for ordningen sammen med Norsk Genressurscenter, med virkning fra 2016.

Statens forhandlingsutvalg foreslår å øke satsene for de bevaringsverdige rasene av storfe med 100 kroner per dyr, og sau, geit og hest med 30 kroner per dyr i 2018.

Tabell 7.5 Tilskudd til bevaringsverdige raser, kr per dyr i 2018. Post 74.14.

Dyreslag	Sats, kr per dyr
Storfe (dølafe, sidet trønder- og nordlandsfe, telemarkfe, vestlandsk fjordfe, vestlandsk raudkolle og østlandsk rødkolle)	3 000
Sau (blæset, dala, fuglestadbrogete, gammelnorsk spæl, grå trønder, rygja og steigar)	230
Geit (kystgeit)	530
Hest (nordlandshest/lyngshest, fjordhest, dølahest)	1 030

Handlingsplan for bærekraftig bruk av plantevernmidler (post 77.15)

Handlingsplan for bærekraftig bruk av plantevernmidler gjelder for perioden 2016–2020. Planen fasetter mål og tiltak for å redusere risiko for helse og miljø ved bruk av plantevernmidler og for å redusere avhengigheten av kjemiske plantevernmidler.

For å nå målene er det viktig med god kunnskap i næringen om riktig bruk av plantevernmidler, og kunnskap om integrert plantevern. Opplæring, holdningsskapende arbeid og informasjonstiltak vil være sentralt i det videre arbeidet. Det er fortsatt viktig å styrke kunnskapsgrunnet om teknologiutvikling, alternative metoder til kjemisk plantevern og integrert plantevern. Samlet søknadsbeløp for 2017 var på ca. 38 mill. kroner.

Statens forhandlingsutvalg foreslår at det settes av 9 mill. kroner til oppfølging av handlingsplan for bærekraftig bruk av plantevernmidler for 2018. Midlene forvaltes av Landbruksdirektoratet. Referansegruppen med medlemmer fra Norges Bondelag, Norsk Bonde- og Småbrukarlag, Klima- og miljødepartementet og Mattilsynet gir føringer for hvilke tiltak som skal prioriteres det enkelte år. Landbruks- og matdepartementet leder gruppen og Landbruksdirektoratet har sekretariatsansvar.

Arbeid med å redusere matsvinn

Mindre matsvinn vil bidra til å redusere klimagassutslipp ved at det reduserer behovet for produksjon av alle typer matvarer. Norge har forpliktet seg til å følge opp FNs bærekraftsmål, herunder mål om at matsvinnet globalt skal halveres innen 2030.

I 2015 ble det undertegnet en intensjonsavtale om reduksjon av matsvinn mellom 5 ministre, herunder landbruks- og matministeren, og en samlet matbransje. Intensjonsavtalen gjelder til den kan erstattes av en konkret bransjeavtale. Arbeidet med bransjeavtalen er i gang, og omfatter hele verdikjeden for mat, fra primærnæring til forbruker. Det er forventet at en konkret avtale vil foreligge innen sommeren 2017.

Jf. Innst. 108 S (2016–2017) har Stortinget bedt regjeringen om å følge opp en rekke tiltak knyttet til matsvinn, som blant annet omfatter å utrede behovet for en matkastelov og å utrede hvordan datostemplingen på matvarer kan forbedres for å redusere matsvinn.

7.3.4 Regionale miljøprogram (RMP)

De regionale miljøprogrammene skal gi en målretting av miljøinnsatsen i jordbruket ut over det som er mulig gjennom generelle nasjonale ordninger. Programmene skal fremme særskilte miljømål for jordbruket: Redusere forurensning til vann og luft, ivareta kulturlandskap og kulturminner, tilrettelegge for friluftsliv og ivareta biologisk mangfold. Det er egne 4-årige program i hvert fylke som dekker en rekke miljøområder. Gjeldende programperiode er vedtatt forlenget til å gjelde ut 2018, jf. Meld. St. 11 (2016–2017). Det er også bestemt at det skal etableres en nasjonal forskrift, til erstatning for dagens fylkesvise RMP-forskrifter. Landbruksdirektoratet vil sende forslag til ny forskrift på høring tidlig i 2018. Forskriften må være ferdig utarbeidet sommeren 2018, slik at den kan ligge til grunn for utarbeiding av de fylkesvise regionale miljøprogrammene.

Rullering av regionale miljøprogram

Ny programperiode for Regionale miljøprogram skal iverksettes for søknadsåret 2019. Fylkesvise regionale miljøprogram må ferdigstilles innen utgangen av desember 2018, da det må være tid til utvikling av nytt søknadsmateriell og regelverk i god tid før søknadsomgangen 2019. I programmet skal det være en beskrivelse av miljøutfordringer i fylket og på bakgrunn av disse, prioriteringer for hvordan man vil følge opp med tiltak. Programmet skal også gi føringer for prioriteringer i de kommunale tiltaksstrategier for bruk av SMIL-midler. Statens forhandlingsutvalg presiserer nødvendigheten av å innlemme tiltak som kan bidra til reduserte utslipp til luft i de reviderte miljøprogrammene.

Programmene skal utarbeides i samarbeid med det regionale partnerskapet og fastsettes av fylkesmannen etter samråd med Norges Bondelag og Norsk Bonde- og Småbrukarlag. Landbruksdirektoratet vil gjøre en utsjekk av programmene før fastsettelse i fylkene.

Statens forhandlingsutvalg viser til beslutningen om sammenslåinger av nye fylkesmanns-embeter fra 2019. Sør-Trøndelag og Nord-Trøndelag slås sammen allerede fra 1. januar 2018. Dette vil også innebære felles fylkesvise regionale miljøprogram, noe de aktuelle fylkene må ta høyde for i utarbeidingen av de fylkesvise regionale miljøprogrammene.

Bevilgning til regionale miljøprogram

Statens forhandlingsutvalg foreslår at rammen for regionale miljøprogram økes med 10 mill. kroner for 2018. Økningen prioriteres til fylker som allerede har etablert ordningen med miljøvennlig spredning av husdyrgjødsel, som per i dag er det mest målrettede klimatilskottet på RMP.

Tabell 7.6 Fylkesvis fordeling av midler til regionale miljøprogram for søknadsomgangen 2017 med utbetaling 2018. Mill. kroner.

Fylker	Fylker	Fylker
Østfold	41,4	Rogaland 32,2
Akershus/Oslo	51,3	Hordaland 20,2
Hedmark	42,6	Sogn og Fjordane 24,0
Oppland	53,6	Møre og Romsdal 17,5
Buskerud	22,5	Sør-Trøndelag 25,6
Vestfold	17,3	Nord-Trøndelag 29,8
Telemark	11,5	Nordland 19,6
Aust-Agder	4,3	Troms 9,3
Vest-Agder	6,4	Finnmark 3,3
	Sum post 74.19	432,4

7.3.5 Miljøvirkemidler over Landbrukets utviklingsfond (LUF)

Tilskudd til utsiktsrydding i tilknytning til landbrukets kulturlandskap

I jordbruksoppgjøret 2015 ble det bestemt å etablere ordningen *tilskudd til utsiktsrydding i tilknytning til landbrukets kulturlandskap*. Hovedformålet med ordningen er å bidra til utsikt, og fremme verdier knyttet til kulturlandskapet, samt å gi klimagevinster ved at rydningsvirket skal brukes til bioenergiformål der dette er mulig. Tiltak som legger til rette for beiting i etterkant av rydding, skal prioriteres. Ordningen er avgrenset til fylkene Hordaland, Sogn og Fjordane og Møre og Romsdal. Forskriften ble fastsatt våren 2016, og det var derfor noe lavere oppslutning enn forventet i 2016. Statens forhandlingsutvalg mener det er tilstrekkelig med en avsetning på 8 mill. kroner i 2018, men legger fremover til grunn en årlig avsetning på 20 mill. kroner til ordningen.

Spesielle miljøtiltak i jordbruket (SMIL)

Formålet med SMIL-ordningen er å fremme natur- og kulturminneverdiene i jordbrukets kulturlandskap og redusere forurensningen fra jordbruket. Tiltakene som bidrar til å redusere forurensning under SMIL-ordningen kan også bidra til bedre agronomisk driftspraksis og tilpasning til klimaendringer. SMIL-ordningen forvaltes av kommunene og tilskudd gis som engangsstøtte til investeringer og utbedringer. Som en oppfølging av jordbruksoppgjøret 2016 er forskriften justert, slik at eiere av landbrukseiendom, som ikke selv er berettiget produksjonstilskudd, kan søke SMIL-midler dersom det foregår en tilskuddsberettiget produksjon på eiendommen.

Fremmede skadelige arter kan utgjøre en trussel mot jordbruksproduksjon og drift. Som en oppfølging av *Tverrsektoriell nasjonal strategi og tiltak mot fremmede skadelige arter*, synliggjøres det at det kan gis tilskudd til bekjempelse av og hindre spredning av fremmede skadelige arter, for eksempel hønsehirse og kjempespringfrø.

Det er et viktig klimatilpasningstiltak å sikre god håndtering av overflatevann og riktig dimensjonering av hydrotekniske anlegg.

I årene med tilskudd til senkings- og lukningsanlegg ble det gitt tilskudd til om lag 40 000 anlegg i de planerte leirjordsområdene. Disse anleggene begynner nå å fungere dårlig på

grunn av alder og at de er underdimensjonert for å møte et endret klima med økt og mer intens nedbør. Gamle rørgater og kummer i forbindelse med tidligere bekkelukkinger kollapser i økende grad. Dette gir potensielt store konsekvenser ved brudd eller lekkasjer, med omfattende erosjon, partikkelforurensning og tap av dyrket jord som resultat. Statens forhandlingsutvalg foreslår derfor at hydrotekniske tiltak gis større prioritet ved fordeling av midler. Det foreslås at det overføres 20 mill. kroner fra ubenyttede midler på dreneringsordningen til SMIL, øremerket til utbedring av slike gamle anlegg i de planerte leirjordsområdene. Landbruksdirektoratet gis fullmakt til å fordele midlene til de fylkene det gjelder.

Statens forhandlingsutvalg foreslår å videreføre avsetningen til SMIL-ordningen, ekskl. drenering, med 95 mill. kroner i 2018. Statens forhandlingsutvalg foreslår videre å avsette 20 mill. kroner til utbedring av hydrotekniske tiltak med budsjettvirkning i 2017. Dette som en følge av kompensasjonsmidler for økt CO₂-avgift i jord- og skogbruket i 2017.

Tilskudd til drenering av jordbruksjord

God drenering er avgjørende for å kunne øke matproduksjonen i årene som kommer. Det er også et viktig ledd i å tilpasse jordbruket til et endret klima med mer nedbør. God dreneringstilstand i jorda motvirker jordpakking, gir lavere risiko for utslipp av lystgass og gir høyere avlingsnivå. Drenering bidrar også til å gjøre arealene bedre rustet til perioder med ekstremvær. Oppslutningen om ordningen har vært betydelig lavere enn forventet, og mye tyder på at det er mindre areal som dreneres nå enn før tilskuddsordningen trådte i kraft. Totalt er det avsatt 438 mill. kroner til drenering for årene 2013–2017, men kun 187 mill. kroner er disponert per 1. januar 2017.

I Stortingets behandling av Meld. St. 11 (2016–2017) anføres det at den samlede virkemiddelbruken skal innrettes slik at man oppnår mer nydyrking og drenering. Statens forhandlingsutvalg foreslår derfor at satsene for drenering av jordbruksjord styrkes. Det er derfor viktig at man i det videre arbeidet vektlegger at produksjon av mat skal skje med lavest mulige klimagassutslipp per produsert enhet.

Ved drenering av jordbruksjord, avgrenset til systematisk grøfting, profilering og omgraving foreslås det at satsen økes til 1 500 kroner per dekar. Ved annen grøfting foreslås det at satsen økes til 23 kroner per løpemeter grøft, begrenset oppad til 1 500 kroner per dekar. Satsøkningen får virkning fra 1.7.2017. Statens forhandlingsutvalg foreslår at avsetningen til ordningen videreføres med 58 mill. kroner for 2018. For å sikre forutsigbarhet for både næring og entreprenører, bør årets fastsatte sats videreføres i kommende oppgjør.

Blant annet av hensyn til vannmiljøutfordringer skal arealer med korn, grønnsaker og poteter fortsatt prioriteres ved fordeling av midler. Statens forhandlingsutvalg understreker at tilskuddet kun er ment å være et *incitament* for å igangsette drenering, og at hoveddelen av kostnadene må dekkes av tiltakshaver.

Statens forhandlingsutvalg vil understreke at fylkesmennene har en viktig rolle når det gjelder å informere og veilede om ordningen.

Investeringsstøtte til tiltak i beiteområder (organisert beitebruk)

Ordningen stimulerer til effektivt samarbeid mellom dyreeiere og til realisering av nødvendig infrastruktur for næringsutvikling i husdyrproduksjoner basert på utmarks-beiteressursene. Det kan gis tilskudd til investeringer i fysiske anlegg i beiteområder, elektronisk overvåkingsutstyr og til planleggings- og tilretteleggingsprosjekter.

Statens forhandlingsutvalg foreslår å øke rammen til 13 mill. kroner for 2018 der 3 mill. kroner øremerkes til ekstraordinære behov for tiltak for beitenæringen som følger av bekjempelse av skrantesjue (CWD) i Nordfjella.

Klima- og miljøprogrammet - bærekraftig jordbruk gjennom god agronomi

Klima- og miljøprogrammet skal gjennom utredninger og informasjonstiltak bidra til å oppnå landbrukspolitikkenes målsettinger på klima- og miljøområdet. Økt kunnskap om utfordringer og tiltak, effektive virkemidler for næringsutøverne, god kunnskapsoverføring fra forskning til praktisk jordbruk og oppdatert rådgiving overfor næringsutøverne innen temaene klimagassutslipp, klimatilpasning, vannmiljø og kulturlandskap, er sentrale elementer. Ny kunnskap i prosjektene skal raskt implementeres i praktisk jordbruk.

Det foreslås at programmet i 2018 fortsatt skal prioritere prosjekter som bidrar til å styrke kunnskapsgrunnlaget knyttet til jordbrukets klimautfordringer. Det er stort behov for bedre kunnskap om potensialet for reduserte klimagassutslipp innen ulike produksjonssystemer. Det er videre fortsatt behov for å fremskaffe bedre kunnskap om potensialet for, og virkningene av, lagring av karbon i jordbruksjord og kunnskap om lystgassutslipp fra jord. Det må også påregnes behov for å fremskaffe kunnskapsgrunnlag til beregningsutvalget som skal se nærmere på beregningsmetodikken for utslipp og opptak fra jordbruket.

Oppdatert datagrunnlag om bruk og lagring av organisk gjødsel er viktig, både med tanke på et mest mulig korrekt klimagassregnskap og for at det kan regnes effekter av de tiltak som gjennomføres. Statens forhandlingsutvalg foreslår at Landbruksdirektoratet etablere samarbeid med SSB om å gjennomfører en ny utvalgsbasert undersøkelse for å kartlegge bruk og lagring av husdyrgjødsel i 2018. Statens forhandlingsutvalg foreslår at det settes av inntil 1 mill. kroner til formålet.

Statens forhandlingsutvalg foreslår å øke bevilgningen til Klima- og miljøprogrammet, slik at avsetningen blir 20 mill. kroner i 2018. Som en følge av kompensasjonsmidler for økt CO₂-avgift for jord- og skogbruket tilføres Klima- og miljøprogrammet også 2 mill. kroner for budsjettåret 2017. Statens forhandlingsutvalg foreslår at midlene benyttes til å bedre kunnskapen om presisjonsjordbruk og mulighet for reduserte klimagassutslipp med sikte på å utvikle tiltak som kan inngå i regionale miljøprogram.

Utvalgte kulturlandskap i jordbruket og Verdensarvsatsingen Vestnorsk fjordlandskap og Vegaøyan

Utvalgte kulturlandskap i jordbruket og verdensarvsatsingen Vestnorsk fjordlandskap og Vegaøyan er sektorovergripende satsinger, som skal ivareta verdifulle jordbrukslandskap i Norge. Aktiv landbruksdrift er nødvendig for å ivareta kulturlandskapsverdiene i begge

satsingene. Ny forskrift for ordningene ble iverksatt i 2017. Utvalgte kulturlandskap i jordbruket består av 22 områder som er et representativt utvalg av verdifulle norske jordbrukslandskap over hele landet. Satsingen går til tiltak for å ta vare på variasjonen i jordbrukets kulturlandskap med store verdier knyttet til biologisk mangfold, kulturminner og kulturmiljøer. Landbruksdirektoratet koordinerer arbeidet, i samarbeid med Miljødirektoratet og Riksantikvaren. Fylkesmannen er tilskuddsforvalter. Stortinget har bedt om at ordningen vurderes med sikte på utvidelse av antall områder fram til 2020. Arbeidet er igangsatt, og i 2017 arbeides det for å utvide med 10 nye områder. Verdensarvsatsingen skal styrke jordbruket i to verdensarvområder på UNESCOs liste, Vestnorsk fjordlandskap og Vegaøyen. Midlene går til å sikre fortsatt drift og skjøtsel i områdene. Organisering og ansvarsforhold når det gjelder forvaltningen i hvert enkelt verdensarvområde, bestemmes i stor grad lokalt. Verdensarvmidlene over jordbruksavtalen har vist seg å være viktige for grunneierne for å sikre at arealer holdes i hevd og blir beitet.

Utvalgte kulturlandskap i jordbruket og verdensarvsatsningen Vestnorsk fjordlandskap og Vegaøyen er begge basert på midler fra både jordbruksavtalen og Klima- og miljødepartementets budsjett. Over Klima- og miljødepartementets budsjett ble bevilgningen økt med 12,5 mill. kroner for 2017. Det er god måloppnåelse og erfaring med disse helhetlige områdesatsingene. Statens forhandlingsutvalg foreslår en økning av midlene med 2,0 mill. kroner til utvalgt kulturlandskap i jordbruket for å følge opp iverksetting av tiltak i de nye områdene, samt en økning i midlene til verdensarvområdene Vestnorsk fjordlandskap og Vegaøyen med 2,0 mill. kroner, slik at total avsetning blir 13,5 mill. kroner for 2018. Det understrekes at når det fastsettes bruk av midlene har verdensarvstyrene fleksibilitet til å prioritere tiltak innenfor rammen, slik at det over tid utløses høy jordbruks- og beiteaktivitet i disse områdene.

Biogass

I jordbruksoppgjøret 2012 vedtok Stortinget å innføre et pilotprosjekt hvor det gis tilskudd for levering av husdyrgjødsel til biogassanlegg. Det gis et tilskudd på 60 kroner per levert tonn husdyrgjødsel. Metangass fra jordbruket utgjør 50 pst. av de nasjonale metangassutslippene og kommer i all hovedsak fra husdyrhold. Behandling av husdyrgjødsel i biogassanlegg reduserer metanutslipp. Det ventes økt oppslutning til ordningen i 2018. På bakgrunn av dette mener Statens forhandlingsutvalg at avsetningen bør økes fra 1 mill. kroner til 2 mill. kroner for 2018. Det er tidligere bestemt at ordningen skal evalueres i 2019.

7.4 Økologisk produksjon og forbruk

Forbrukerne etterspør i økende grad økologiske produkter. Økologisk jordbruk har påvirket praksis i den øvrige jordbruksdriften på områder som dyrevelferd, bruk av plantevernmidler, gjødsling og jord- og plantekultur.

Mål for og strategi om økologisk jordbruk

I Meld. St. 11 (2016–2017) ble det foreslått å fjerne det tallfestede målet om at 15 pst. av matproduksjonen og 15 pst. av matforbruket skulle være økologisk innen 2020. Det ble videre foreslått å utarbeide en strategi for økologisk jordbruk i samarbeid med relevante aktører. Det siste er også en oppfølging av tidligere flertallsmerknader fra Stortinget og anbefalinger fra Riksrevisjonen, jf. Innst. 8 S (2014–2015), Dokument 3:7 (2015–2016) og Innst. 297 S (2015–2016). Flertallet i næringskomiteen støttet regjeringens forslag om å fjerne det tallfestede målet, jf. Innst. 251 S (2016–2017). Et annet flertall mente samtidig at strategien om økologisk jordbruk skal inneholde et konkret mål for forbruk og produksjon av økologisk mat, og at strategien og det nye målet skal behandles av Stortinget.

I tillegg til at det skal fastsettes et nytt mål for området, legger Statens forhandlingsutvalg også til grunn at viktige strategiske valg når det gjelder innretningen av arbeidet med økologisk produksjon og forbruk må legges i forbindelse med arbeidet med strategien. Dette innebærer også at oppfølging av evalueringer og rapporter utført i 2016, jf. kapittel 3.4.2.4, vil bli vurdert i tilknytning til strategiarbeidet. Med dette som utgangspunkt foreslår Statens forhandlingsutvalg i stor grad videreføring av eksisterende satsing og kun enkelte mindre endringer i virkemiddelbruken for 2018.

7.4.1 Økologisk produksjon og markedsutvikling

Det har de siste årene vært stor vekst i omsetningen av økologisk mat. Dette gir muligheter for produsenter som ønsker å utnytte den positive markedsutviklingen til å legge om til økologisk produksjon. Økologisk produksjon er en kunnskapsintensiv produksjon som krever at den enkelte produsent har god kunnskap om agronomi. Norsk Landbruksrådgiving har en viktig rolle i å veilede bønder før, under og etter omlegging til økologisk drift. Norsk Landbruksrådgiving har også fått et særlig ansvar for å arbeide med rekruttering til økologisk produksjon. Statens forhandlingsutvalg foreslår at rådgivingen til økologisk produksjon styrkes og at dette sees i sammenheng med økningen i bevilgningen til NLR på 4 mill. kroner, jf. kapittel 7.8.

Det har vært en særlig stor økning i etterspørselen etter grønnsaker, frukt og bær, ikke bare økologisk produserte, men også konvensjonelt produserte varer. Statens forhandlingsutvalg ser derfor behov for å stimulere til økt produksjon av både økologisk og konvensjonelt produserte grønnsaker, frukt og bær. Økte arealtilskudd kommer både konvensjonelle og økologiske produsenter av frukt, bær og grønnsaker til gode, jf. kapittel 7.6. Statens forhandlingsutvalg foreslår i tillegg å styrke arealtilskuddene til økologisk produsert frukt, bær og grønnsaker med 75 kroner per dekar. Det foreslås også å øke arealtilskudd for produksjon av økologisk korn til modning med 25 kroner per dekar.

7.4.2 Utviklingsmidler

Generisk markedsføring i regi av Matmerk

Ansvar for generisk markedsføring av økologisk mat har de siste årene vært lagt til Matmerk. Satsingen på generisk markedsføring er evaluert, jf. kapittel 3.4.2.4. Evalueringen følges opp i forbindelse med arbeidet med en strategi for økologisk jordbruk. Statens forhandlingsutvalg foreslår å videreføre avsetningen til generisk markedsføring med 2 mill. kroner i 2018 for å bidra til å ivareta statens ansvar for forbrukerrettet informasjonsvirksomhet om økologiske produksjonsformer og produkter.

Utviklingsmidler forvaltet av Landbruksdirektoratet

Tilskudd til utviklingstiltak innen økologisk landbruk forvaltes av Landbruksdirektoratet. Det settes av midler til foregangsfylkesatsingen og det lyses ut prosjektmidler. Statens forhandlingsutvalg foreslår ingen vesentlige endringer i utviklingsmidlene for 2018. Statens forhandlingsutvalg foreslår derfor å videreføre satsingen med 30 mill. kroner for 2018, med omtrent lik fordeling mellom foregangsfylkene og prosjektmidlene.

Foregangsfylkene arbeider med utvikling av økologisk produksjon og marked, og har ansvar for hvert sitt hovedområde. Det arbeides innen de seks områdene jordkunnskap og jordkultur, frukt og bær, grønnsaker, korn, melk og storfekjøtt samt forbruk av økologisk mat i storhusholdning. Det er opparbeidet mye kompetanse hos foregangsfylkene, og det foregår mye faglig samarbeid og nettverksbygging både mellom foregangsfylkene og eksterne aktører. Foregangsfylkene ble etablert i 2010 og er nå inne i sin andre prosjektperiode, 2014-2017. I jordbruksoppgjøret 2016 ble det bestemt at foregangsfylkesatsingen skulle evalueres, jf. kapittel 3.4.2.4. Statens forhandlingsutvalg foreslår at foregangsfylkesatsingen blir videreført i sin nåværende form også for 2018.

De øvrige prosjektmidlene Landbruksdirektoratet forvalter har de siste årene hatt en dreining mot færre og større nasjonale og/eller flerårige prosjekter. Forhandlingsutvalget foreslår at dette følges opp videre i 2018. Dette er også i tråd med anbefalinger og funn i Riksrevisjonens forvaltningsrevisjon av økologisk landbruk og rapport fra 2016 fra arbeidsgruppen som har sett på forenklinger av jordbruksavtalens virkemidler. Statens forhandlingsutvalg foreslår at videre oppfølging om fordeling av midlene blir gjort i dialog med avtalepartene.

7.4.3 Bevilgning til økologisk produksjon og utviklingstiltak

Samlet avsetning til økologisk jordbruk for 2018 blir på 162,6 mill. kroner.

Tabell 7.7 Tilskudd for å øke økologisk produksjon og forbruk. Mill. kroner.

	Budsjett 2017	Prognose 2017	Budsjett 2018
Ekstra arealtilskudd	38,8	41,0	45,6
Ekstra husdyrtilskudd	68,4	68,0	68,0
Prisnedskrivning økologisk korn	15,9	17,0	17,0
Totalt produksjonstilskudd til økologisk produksjon	123,1	126,0	130,6
Markedsføring og informasjonstiltak i Matmerk ¹	2,0	2,0	2,0
Utviklingsmidler ²	30,0	-	30,0
Sum	154,7		162,6

1 Over Matmerk sin bevilgning fra LUF

2 Forvaltes av Landbruksdirektoratet

7.5 Korn, kraftfôr og mel

Kornproduksjonen er viktig både for det samlede produksjonsvolumet, for selvforsyningsgraden og for bruken av jordbruksarealer over hele landet. Kornarealet økte med 24 000 dekar i 2016. De tre siste årene (2014, 2015 og 2016) har gitt gode kornavlinger.

Oppdatert prognose per mars 2017 for tilgang av norsk korn i sesongen 2016/2017 er 1 265 000 tonn inkludert erter og oljefrø. Dette er 17 pst. høyere enn gjennomsnittet for perioden 2011–2015 og bare 2 pst. lavere enn de høye kornavlingene i 2015. Kvaliteten på kornavlingene var god i 2016.

Stortingets behandling av jordbruksmeldingen ligger til grunn for prioriteringen av kornproduksjon og frukt og grønt i tilbudet, herunder også tilpasninger i arealtilskuddet mellom korn og gras. Komiteen skriver:

"Komiteen viser til at fundamentet for en høy matproduksjon, økt selvforsyning og matberedskap i Norge ligger i at vi er i stand til å bruke hele det knappe jordbruksarealet der det ligger, til produksjon av mat og matråvarer. Økt produksjon av norsk korn til matmel og kraftfôr, kombinert med en god utnyttelse av grasressursene i hele landet, er avgjørende for å øke norsk selvforsyning, matberedskap og den totale verdiskapningen i det norske jordbruket. For å kunne nå disse målene må norsk landbrukspolitikk vektlegge virkemidler som styrker den geografiske produksjonsfordelingen, samtidig som strukturen i jordbruket tilpasses ressursgrunlaget i alle deler av landet."

Når nivået på kornprisene skal vurderes, må en legge til grunn et verdikjedeperspektiv. Fôrkornprisene må fastsettes i avveininger mellom lønnsomhet i fôrkornproduksjonen på den ene siden og hensynet til kostnadene i husdyrholdet på den andre. Nivået på kraftfôrprisen har også betydning for førsammensetningen og bruken av norske ressurser. Om dette sier et mindretall i komiteen:

"Komiteens medlemmer fra Arbeiderpartiet, Kristelig Folkeparti, Senterpartiet og Sosialistisk Venstreparti mener det skal være et mål at drøvtyggere i størst mulig grad føres med grovfôr. I dag er det som utgangspunkt kostnadseffektivt å benytte grovfôr fremfor kraftfôr. Kostnadene ved å produsere grovfôr varierer blant annet på grunn av ulike topografi og klima. Disse medlemmer mener det må gis ytterligere insentiver til økt utnyttelse av norske grasarealer, og at dette må underbygges av den samlede virkemiddelbruken i jordbrukspolitikken."

7.5.1 Målpriser, prisnedskrivningstilskudd, matkorntilskudd og kraftfôrpris

Statens forhandlingsutvalg foreslår at målprisen for hvete økes med 9 øre per kg. For målprisen for de andre kornslagene og oljefrø se fordelingsskjema (vedlegg 1). Prisnedskrivningstilskuddet til norsk korn reduseres med 6 øre per kg med virkning fra 1. juli 2017. Råvarekostnaden i produksjonen av kraftfôr øker med 12 øre per kg som følge av tilbudet.

Matkornprisene må fastsettes i avveier mellom lønnsomhet i matkornproduksjonen sett opp mot hensynet til konkurransesituasjonen for bakerbransjen. Statens forhandlingsutvalg foreslår en økning i matkorntilskuddet på 10 øre per kg. Samlet vil prisen på korn til matmel etter dette øke med 4 øre per kg.

7.5.2 Tilpasninger i arealtilskuddet

Det er behov for å forsterke grunnlaget for den geografiske produksjonsfordelingen og Stortingets mål om høyest mulig produksjon. Da må virkemidlene innrettes slik at det er insentiv til å produsere korn i kornområdene og ikke gras, som det er nok areal til i andre deler av landet. For å stimulere til økt kornareal i de beste kornområdene, foreslås en tilpasning i arealtilskuddet til grovfôr og korn. Kulturlandskapstilskuddet til alt areal reduseres med 15 kr per dekar. Arealtilskuddet til korn økes med 20 kroner per dekar i sone 1, og 15 kroner per dekar i øvrige soner. Arealtilskudd til grovfôr avvikles i de typiske kornområdene (sone 1) og reduseres med 20 kroner per dekar på det øvrige Østlandet og i Trøndelags flatbygder (sone 3-4). I sone 5-7 økes arealtilskuddet til grovfôr med 15 kroner per dekar.

7.5.3 Tilskudd til lagring av såkorn

Statens forhandlingsutvalg foreslår at bevilgningen videreføres med 3,7 mill. kroner i 2018. Med en sats på 0,60 kroner per kg gir det tilskudd til maksimalt 6 200 tonn såkorn.

7.5.4 Heving av basiskravet for matrug

Etterspørselen etter matrug i Norge har vært fallende og norske bakere har i dag behov for ca. 20 000 tonn matrug per år. Basiskravet til kornet er hektolitervekt på 72 kg. I år med større rugavlinger enn behovet, må volumet av rug reguleres ved bruk av omsetningsavgiftsmidler til prisnedskrivning fra matrug til fôrrug. For å bidra til at en større andel av matrugen i år med stor produksjon vil bli avregnet som fôrrug, foreslår Statens forhandlingsutvalg at basiskravet til hektolitervekt økes fra 72 kg til 75 kg, i tråd med signaler fra markedsregulator.

7.6 Frukt, grønt og poteter

I enda større grad enn for korn, er det markedspotensial for økt norsk produksjon av frukt, bær og grønnsaker. Økt produksjon av disse energirike matvekstene vil bidra til økt selvforsyningsgrad. Styrking av grunnlaget for økt produksjon må skje på flere måter, for

eksempel gjennom forskning og utvikling, rådgivning og styrking av produsentøkonomien. I tilbudet har derfor Statens forhandlingsutvalg valgt å prioritere grøntsektorens inntekts- og utviklingsmuligheter høyt. For endringer i tilskuddsordningene se fordelingsskjemaet (vedlegg 1).

7.6.1 Endringer i målpris

Statens forhandlingsutvalg foreslår å øke målprisene for frukt, bær og grønnsaker innenfor en ramme på 2,2 pst., og en økning i målpris for potet med 15 øre per kilo, jf. fordelingsskjemaet (vedlegg 1).

7.6.2 Distriktstilskudd for frukt, bær og veksthusgrønnsaker

Statens forhandlingsutvalg foreslår å øke satsen i distriktstilskuddet i alle soner for frukt og for pressfrukt, samt for bær i sone 1-5, jf. vedlegg 1.

Tilskuddsgrunnlag for distriktstilskudd for frukt, bær og veksthusgrønnsaker

Grunnlaget for distriktstilskudd til frukt, bær og veksthusgrønnsaker er produkter som er levert til godkjent omsetningsledd. Det blir ikke gitt tilskudd til direkte salg, for eksempel på torg, direkte til butikk eller Bondens Marked. Landbruksdirektoratet fikk i fjorårets jordbruksoppgjør i oppdrag å vurdere dagens bestemmelse om tilskuddsgrunnlag for distriktstilskudd for frukt, bær og veksthusgrønnsaker, for å se om det kunne bli gitt tilskudd til direkte salg.

Med en ordning der foretakene er berettiget tilskudd dersom de kan dokumentere omsatt mengde frukt, bær eller grønt ved hjelp av regnskapsbilag som føres i søknadsskjema, vil større mengder produsert vare være berettiget distriktstilskudd enn i dag. En slik ordning vil eliminere en forskjellsbehandling av omsetningskanaler, og stimulere til at produkter som er av god kvalitet, men som ikke blir kjøpt av omsetningsledd på grunn av form eller størrelse, blir solgt via andre kanaler. Endringen vil ikke kreve store tekniske justeringer, og vil være en forenkling for næringslivet.

Fordi det er vanskelig å anslå omfanget av produkter som selges utenfor de godkjente omsetningsleddene, vil det være vanskelig å anslå størrelsen på bevilgningen det første året.

Statens forhandlingsutvalg foreslår å inkludere direkte salg av frukt, bær og veksthusgrønnsaker i tilskuddsgrunnlaget for distriktstilskudd for frukt, bær og veksthusgrønnsaker. Landbruksdirektoratet får i oppdrag å utforme detaljene i ordningen, som gjøres gjeldende fra 2018.

7.6.3 Prisnedskrivningstilskudd potetsprit

Statens forhandlingsutvalg foreslår å avvikle prisnedskrivningstilskuddet for salg av rektifisert potetsprit. Fjerning av tilskuddet vil være et ledd i regjeringens mål om et enklere virkemiddelsystem med færre ordninger. Tilskuddet utgjør om lag 4 kroner per liter 40 % ferdig sprit. Statens forhandlingsutvalg mener at det må være grunnlag for å ta

ut dette i markedet. Eventuelt overskudd av avrens må håndteres av bransjen i tråd med regelverk for håndtering av avfall.

7.6.4 Tilskudd til sertifisert settepotetavl

Formålet med tilskudd til settepotetavl er i henhold til dagens forskrift å stimulere til økt bruk av settepoteter av høy kvalitet gjennom sertifisert settepotetavl i klassene prebasis, basis og sertifisert. Formålet skal primært oppnås ved en reduksjon av prisen til kjøper av sertifisert vare gjennom tilskudd til frakten av varen i alle ledd frem til kjøperen.

Landbruksdirektoratet har utredet dagens ordning, og målsettingen er at det også fremover skal stimuleres til økt bruk av sertifiserte settepoteter. Det er foreslått betydelige forenklinger i regelverket. Dette antas å gjøre det mer attraktivt å være settepotetavler og kan bidra til å styrke kvaliteten på produksjonen, og derigjennom øke andelen av sertifiserte settepoteter. Landbruksdirektoratet bearbeider nå høringsuttalelser til ny forskrift, og en tar sikte på å fastsette den i løpet av året.

Det er lagt til grunn et forbruk på 9,0 mill. kroner i 2018, mot 7,5 mill. kroner inneværende år.

7.6.5 Ny tekst om opplysningsplikt i jordbruksavtalen

Landbruksdirektoratet mener det er behov for at Jordbruksavtalen i større grad enn i dag forplikter markedsaktørene i grøntbransjen til å levere inn nødvendige opplysninger til direktoratet. I dagens avtale mangler den nødvendige regelverkshjemmelen når Landbruksdirektoratet etterspør opplysninger.

Statens forhandlingsutvalg foreslår at følgende tekst tas inn i jordbruksavtalens kapittel 2.1.5 Grøntsektoren:

"Landbruksdirektoratet beregner ukentlig noterinsprisen for poteter, grønnsaker og frukt på grunnlag av oppgaver fra markedsaktørene innen grøntbransjen (dvs. grossister og kommisjonærer). Disse skal ukentlig rapportere produsentpriser på de enkelte varene til Landbruksdirektoratet, med den dokumentasjon som er nødvendig for forvaltning og kontroll av prissystemet, jf. forskrift om administrative tollnedsettelse for landbruksvarer.

Dersom det er vanskelig å fremskaffe produsentpriser, kan markedsaktørene rapportere engrospris til Landbruksdirektoratet, men da med nødvendig tilleggsinformasjon slik at Landbruksdirektoratet kan beregne en produsentpris på varen i henhold til det definerte prisgrunnlaget."

7.6.6 Ny tekst om kriterier for prisnotering

Landbruksdirektoratet ønsker en ny tekst om kriterier for prisnotering i jordbruksavtalen. Statens forhandlingsutvalg foreslår at dette tas opp i gjennomgangen av jordbruksavtalen 2017.

7.6.7 Ny definisjon av salat i distriktstilskuddet

Det gis distriktstilskudd for veksthusgrønnsakene tomat, agurk og salat, samt for salat på friland. I dagens regelverk er det ikke definert hvilke salattyper som skal være grunnlag for tilskudd, og for en del typer produkter er det usikkerhet om hva som inngår i tilskuddsgrunnlaget.

Statens forhandlingsutvalg foreslår at salat defineres til de artene som er klassifisert som "salat" i tolltariffen. Videre foreslår Statens forhandlingsutvalg å ta dagens omregningsfaktor ut av jordbruksavtalen, og gi Landbruksdirektoratet i oppgave å vedlikeholde omregningsfaktorer basert på salatvarianter og pakningstyper for kontroll.

7.7 Melk

Statens forhandlingsutvalg foreslår å gjøre følgende endringer i kvoteordningen for melk:

- Holde tilbake geitemelk- og kumelkkvote som selges til staten i omsetningsrunden 2017 og finansiere dette over omsetningsavgiften
- Redusere antall produksjonsregioner fra dagens 18 til 14
- Nedsette et utvalg som skal vurdere produksjon på flere kvoter
- Gjennomføre en tidsavgrenset oppkjøpsordning av geitemelkkvoter

Statens forhandlingsutvalg foreslår å øke målprisen på melk med 3 øre per liter. Tilskuddsordningene endres som vist i vedlegg 1 (fordelingsskjema).

Statens forhandlingsutvalg har ikke merknader til høringsforslaget fra Landbruksdirektoratet om satser i prisutjevningsordningen.

7.7.1 Kvoteordningen for melk

Formålet med kvoteordningen for melk er å tilpasse melkeproduksjonen til avsetningsmulighetene i markedet innenfor de målsetninger Stortinget har fastsatt, herunder distriktsprofil og variert bruksstruktur.

I Innst. 251 S (2016–2017) under punktet om utfasing av eksportsubsidier for melk, sier et flertall bestående av medlemmer fra Høyre, Fremskrittspartiet og Venstre at "*det er naturlig at oppkjøp av og senere videresalg finansieres over fondet for omsetningsavgift for melk*".

Grunnet overproduksjon av geitemelk, og reduserte eksportmuligheter for kumelk, foreslår Statens forhandlingsutvalg at all kvote solgt gjennom den statlige ordningen i 2017, både geitemelk- og kumelkkvote, ikke videreselges. Som fastsatt i jordbruksavtalen finansieres inndragningen over omsetningsavgiften for melk.

7.7.2 Produksjonsregioner for kumelkkvoter

I Innst. 251 S (2016–2017) sier flertallet at:

"Ny kvotestruktur bør ta utgangspunkt i sammenlignbare produksjonsforhold for melkeproduksjon. På dette grunnlaget ber flertallet regjeringen utarbeide et forslag for en

justert inndeling i 14 kvoteregioner. Partene i jordbruksoppjøret bes fastsette detaljerte regiongrenser i forbindelse med jordbruksforhandlingene 2017."

Basert på dette flertallet har Statens forhandlingsutvalg vurdert ulike innretninger på nye produksjonsregioner. Til grunn for vurderingene ligger et mål om godt fungerende produksjonsregioner, likere muligheter til utvikling i produksjonen i områder som preges av like produksjonsforhold, jevnere kvotepriser og å sikre en desentralisert melkeproduksjon. Statens forhandlingsutvalg mener i utgangspunktet at disse målene kan nås også med færre kvoteregioner enn 14, men legger likevel Stortingets fastsatte tall til grunn for videre vurderinger.

En arbeidsgruppe bestående av blant annet medlemmer fra jordbruksorganisasjonene og staten, vurderte i 2015 produksjonsregionene for kumelkkvoter med sikte på å gi likere utviklingsmuligheter for alle produsenter, samtidig som kostnadseffektiv matproduksjon og landbruk over hele landet ble hensyntatt. Arbeidsgruppen konkluderte enstemmig med at analysene ikke viste noen systematisk flyt av kvote mot områdene med de beste produksjonsbetingelsene. Det var imidlertid store variasjoner mellom fylker, og innad i hvert fylke. En samlet arbeidsgruppe mente dette avkrefte hypotesen om at områder med de relativt sett beste produksjonsbetingelsene innenfor hver region, tiltrekker seg kvote. Statens forhandlingsutvalg understreker at det først og fremst er de økonomiske virkemidlene i melkeproduksjonen som bidrar til den geografiske produksjonsfordelingen. Innføringen av ny teknologi, som melkerobot, har vært den sterkeste strukturdriveren i melkeproduksjon de siste ti årene.

Da dagens produksjonsregioner for kumelkkvoter ble innført, ble det lagt vekt på at regionene skulle følge fylkesgrensene. Bakgrunnen for dette var at fylker var hensiktsmessige administrative grenser.

14 produksjonsregioner som tar utgangspunkt i dagens fylkesgrenser kan bidra til at flere kvoteregioner blir bedre fungerende enn i dag, i tråd med målsetningene fra flertallet på Stortinget. Disse regionene gir også grunnlaget for en innretning som ivaretar målet om geografisk produksjonsfordeling, blant annet ved at melkekvoteene ikke kan flyttes fra Vestlandet og Nord-Norge til Jæren, Trøndelag og Østlandet.

Det er mulig å inndele kvoteregioner også etter andre kriterier, som naturgitte produksjonsforutsetninger. Statens forhandlingsutvalg har gjort en vurdering av om det er hensiktsmessig med en innretning som følger: Møre og Romsdal inkl. Nordfjord, Sogn og Fjordane til Hardanger, Sunnhordaland og Rogaland uten Jæren, Jæren, fjellregionene i Telemark og Buskerud, de resterende delene av Telemark og Buskerud sammen med Vestfold, fjellbygdene i Oppland og Hedmark, de sørlige delene av Oppland og Hedmark, Østfold/Akershus/Oslo, Agder, Trøndelag, Nordland, Troms og Finnmark. For de fylkene som deles opp måtte man da ta utgangspunkt i andre administrative grenser, som eksempelvis kommunegrenser. En slik inndeling vil hindre at kvote flytter seg til eller fra områder med dårligere naturgitte forutsetninger, som for eksempel fjellområdene i Buskerud, Telemark, Oppland og Hedmark, til flatbygdområdene i samme fylker. I rapporten som er omtalt over, analyserte arbeidsgruppen om områder med gode produksjonsbetingelser tiltrakk seg mer melkekvote enn andre områder innad i samme

produksjonsregion. I fylkene med ulike tilskuddssoner for distriktstilskuddet til melkeproduksjon, viste tallene ingen systematisk flyt av kvote mot områdene med de beste produksjonsbetingelsene. Statens forhandlingsutvalg mener derfor at dette hensyntas bedre gjennom de økonomiske virkemidlene enn gjennom kvoteordningen. Det vises i den sammenheng til sterkere distriktsprofil i tilbudet.

Dagens produksjonsregioner for kvote har eksistert mer eller mindre som i dag siden 1999. Mange produsenter produserer i dag på flere kvoter. Dette ble det først åpnet for gjennom samdrifter, deretter også som leie av kvote og nå som produksjon på flere kvoter. Kvotegrenser som ikke følger dagens fylkesgrenser, vil føre til at mange produsenter som i dag produserer på flere kvoter må få beregnet disponible kvote på grunnkvoter som tilhører forskjellige produksjonsregioner. Produsenter som ønsker å starte opp eller utvide produksjonen på flere kvoter må derimot forholde seg til den nye produksjonsregionen. Dette vil skape en rekke ulike varianter av historiske rettigheter som vil være vanskelig å forholde seg til for næring og forvaltning. Videre vil beregning og fremstilling av grunnkvoter og disponible kvoter forvanskes betydelig.

Etablering av nye grenser som ikke følger dagens fylkesgrenser vil skape debatt om grensen er satt rett, blant annet fordi plassering av grensen vil ha stor betydning for enkeltprodusenter når det gjelder tilgang og pris på kvote.

Ingen andre produksjoner i landbruket er underlagt tilsvarende geografiske restriksjoner som melkeproduksjonen. Statens forhandlingsutvalg vil understreke at det først og fremst er differensiering av geografiske virkemidler, i form av likeverdige inntekts- og investeringsmuligheter, som kan sikre stabilitet i den geografiske produksjonsfordelingen.

Landbruksdirektoratet har anslått at endringer i produksjonsregionene som følger fylkesgrenser kan innføres fra og med omsetningsrunden 2017, uten store administrative eller systemmessige kostnader. Forvaltningen av et kvotesystem som for eksempel følger kommunegrenser vil tidligst kunne være på plass fra kvoteåret 2019 og det vil fordyre IKT-systemet som må på plass for kvoteordningen for melk betydelig. Alle kostnader til kvoteordningen for melk dekkes gjennom omsetningsavgiften. Etter en samlet vurdering foreslår Statens forhandlingsutvalg at de 14 produksjonsregionene for kumelkkvoter skal ta utgangspunkt i fylkesgrensene. Fordelingen går frem av tabell 7.8.

Tabell 7.8 Produksjonsregioner for kumelkkvoter

Produksjonsregion	Disponibel kvote (liter)
1 Oslo, Akershus	29 790 172
2 Østfold, Vestfold	54 257 823
3 Hedmark	91 691 069
4 Oppland	178 606 261
5 Buskerud	34 981 586
6 Telemark	14 782 535
7 Aust-Agder, Vest-Agder	50 024 221
8 Rogaland	286 396 577
9 Hordaland, Sogn og Fjordane	195 156 856
10 Møre og Romsdal	157 826 211
11 Sør-Trøndelag, Nord-Trøndelag	338 422 177
12 Nordland	111 789 573
13 Troms	36 280 188
14 Finnmark	22 823 958
Total disponibel kvote	1 602 829 207

7.7.3 Leie av melkekvoter

I Innst. 251 S (2016–2017) skriver et flertall om ordningen med leie av melkekvoter:

"Komiteens flertall, alle unntatt medlemmene fra Høyre og Fremskrittspartiet, vil derfor be om at det settes ned et utvalg der blant annet representanter fra jordbruket er med, for å komme opp med en utredning om hvordan dette systemet eventuelt kan legges om."

Statens forhandlingsutvalg vil understreke at staten ikke lenger regulerer leie av melkekvoter, og at leie av kvote ikke er omtalt i den reviderte forskriften for kvoteordningen for melk som kom i 2012.

Statens forhandlingsutvalg foreslår å følge opp innstillingen fra Stortinget, og sette ned et utvalg som skal vurdere produksjon på flere kvoter. Utvalget skal ha følgende mandat:

"I Innst. 251 S (2016 – 2017) ber Stortinget "om at det settes ned et utvalg der blant annet representanter fra jordbruket er med, for å komme opp med en utredning for hvordan dette systemet eventuelt kan legges om." Bakgrunnen for utredningen er Stortingets bekymring for at det hvert år betales betydelige beløp fra næringen og til bønder som har sluttet med melkeproduksjon eller gått ut av næringen. Stortinget uttrykker videre at de erkjenner at det er krevende å gjøre endringer i ordningen.

Landbruks- og matdepartementet vil understreke at leie av melkekvoter ikke lenger reguleres av staten. I forskrift om kvoteordningen for melk heter det at "Foretakets disponible kvote kan baseres på flere grunnkvoter...", dvs. at all produksjon på flere grunnkvoter håndteres likt, uavhengig av om kvoten leies inn eller om flere produsenter har gått sammen om å produsere på sine grunnkvoter. Det er derfor ikke mulig å vurdere kvoteleie alene. En vurdering må derfor omfatte all produksjon av melk på flere grunnkvoter.

Utvalget skal:

- Kartlegge utviklingen i produksjon på flere kvoter
- Beskrive ulike måter å organisere seg på ved produksjon på flere kvoter

- Så langt det er mulig presentere utvikling i godtgjøringen for kvote ved produksjon på flere kvoter
- Så langt det er mulig beskrive pengestrømmen godtgjøringen for kvote utgjør, herunder om mottakerne av godtgjøringen fortsatt driver landbruksnæring
- Vurdere endringer i bestemmelsen om produksjon på flere kvoter i forskrift om kvoteordningen for melk

Utvalget settes sammen av representanter fra staten og jordbrukets organisasjoner. LMD leder utvalget. Sekretariatsansvaret for utredningen legges til Landbruksdirektoratet. Utredning skal foreligge 15. februar 2018."

7.7.4 Oppkjøpsordning for geitemelkkvoter

I Innst. 251 S (2016–2017) støtter et flertall på Stortinget en frivillig og tidsavgrenset oppkjøpsordning for å få bedre balanse i markedet for geitemelk. Et annet flertall mener oppkjøpsordningen må begrenses til det omfang som er nødvendig for å unngå at geitemelk og geitemelkprodukter ender som dyrefôr. Landbruks- og matdepartementet har fått opplyst fra Tine at det i 2016 var om lag 1,4 mill. liter geitemelk som gikk til dyrefôr.

Statens forhandlingsutvalg foreslår følgende oppkjøpsordning for geitemelkkvoter:

- Ordningen avgrenses til to år, og gjelder fra og med oppkjøpsomgangen 2017 til og med oppkjøpsomgangen 2018. Det kjøpes opp i størrelsesorden 1,4 mill. liter geitemelk.
- Prisen på geitemelkkvote heves fra dagens 2,50 kroner per liter til 12 kroner per liter. For produsenter som ligger utenfor dagens satsingsområde for geitemelk, heves prisen til 15 kroner per liter.
- Oppkjøp av kvote finansieres over omsetningsavgiften for melk.
- Som støtte til omstilling til annen produksjon kan produsenter som selger hele geitemelkkvoten gjennom oppkjøpsordningen søke Innovasjon Norge om inntil 500 000 kroner i investeringstilskudd (IBU-midler). Det settes av IBU-midler til omstilling for geiteholdet. Dette kommer i tillegg til eventuell ordinær IBU-støtte fra Innovasjon Norge. Søknadene må fremmes i forbindelse med de ordinære søknadsomgangene i fylkene om IBU-midler. Se for øvrig omtale under kapittel 7.2.1.
- IN skal på ordinær måte legge lønnsomhetsvurderinger til grunn ved behandling av omstillingssøknadene.
- Justeringer av omfanget av oppkjøpsordning vurderes basert på markedssituasjonen.

7.7.5 Høring av satser i prisutjevningsordningen

Landbruksdirektoratet har sendt forslag til satser i prisutjevningsordningen for melk for kommende avtaleperiode på høring, jf. høringsbrev av 3. april 2017. Satsene i prisutjevningsordningen fastsettes av Landbruksdirektoratet etter ordinære forvaltningsmessige prosedyrer, men avtalepartene i jordbruksoppgjøret kan gi føringer.

Høringen følger opp de endringer som ble gjort i prisutjevningsordningen for melk 1. juli 2016 med innfasing og harmonisering av grupper i ordningen fram mot 2020 og utfasing av eksportstøtten for modnede oster. Beregningsmodellen for satsene til innfrakt er justert

etter at denne ble utredet av Landbruksdirektoratet og deretter sendt på høring fra departementet. Departementet har også hatt på høring og fastsatt endringer i modellen for beregning av spesiell kapitalgodtgjøring.

Statens forhandlingsutvalg har ikke merknader til høringsforslaget fra Landbruksdirektoratet.

7.8 Kjøtt og egg

7.8.1 Kvalitetstilskudd til storfekjøtt

Markedsregulators prognoser fra mai måned viser et underskudd i 2017 på 11,4 mill. kg storfekjøtt av innenlandsk produksjon. Det er derfor et stort vekstpotensial innen denne produksjonen.

Det har vært en betydelig økning i slaktevekten for alle kategorier av storfe. Samtidig har også gjennomsnittlig klassifisering i fettgruppe økt betydelig. Markedet ønsker ikke produksjon av overflødig fett, og det bør derfor gjennomføres tiltak for å redusere gjennomsnittlig fettprosent i slaktene. Både Nortura og Kjøtt- og fjørfebransjens Landsforbund har ut fra dette i sine innspill til årets jordbruksoppgjør, foreslått å endre innretningen av tilskuddene til storfekjøttproduksjonen.

For i mindre grad å stimulere til uønsket produksjon av fett i slaktene foreslår Statens forhandlingsutvalg at kvalitetstilskuddet ikke lenger skal gis for storfeslakt i fettgruppe 4 og høyere, dvs. at for fettgruppe 4 til og med 5+ bortfaller tilskuddet. Denne endringen er i samsvar med formålet om å bidra til produksjon av slakt av høy kvalitet. Ut fra leveransene av storfeslakt i 2016 vil dette isolert tilsvare en reduksjon på 13,9 mill. kroner for 2018.

For å bidra til økt norsk produksjon av storfekjøtt av god kvalitet foreslår Statens forhandlingsutvalg å øke satsen for storfeslakt av kvalitet O+ og bedre, mens satsen for slakt med kvalitet O reduseres. Satser og bevilgningsbehov for ordningen framgår av fordelings skjemaet.

7.8.2 Tilskudd for lammeslakt og kjeslakt

Maksimalt antall støtteberettigede lam – endring av tilskuddsgrunnlaget

For å kunne overholde WTO-forpliktelsene for utforming av blå støtte kan det gis tilskudd til lamme- og kjeslakt for inntil 1 075 700 dyr per år. Ifølge Landbruksdirektoratets prognoser vil det i inneværende år bli levert om lag 30 000 flere lam til slakt enn dette maksimaltallet. For å overholde WTO-forpliktelsene må derfor antall lam som gir grunnlag for tilskudd reduseres for 2017.

I Jordbrukets krav foreslås det at hvert lam som leveres til slakt kun skal telle som 0,972 tilskuddsberettigede lammeslakt, og at satsen økes med 2,8 pst. for å oppnå prosentvis like stor økning i tilskuddssatsen som reduksjon i samlet volum. Statens forhandlingsutvalg vil peke på at det er usikkerhet i hvor stort antall lam som vil bli levert til slakt i inneværende

år. Dersom antallet skulle bli større enn 30 000 dyr ut over maksimaltallet, vil WTO-begrensningen bli brutt. En justering basert på en lav prosentvis reduksjon som dette vil derfor gi for dårlig forutsigbarhet for om man overholder WTO-forpliktelsene. En justering av ordningen basert på lik prosentvis økning av tilskuddssatsen som reduksjon av antall tilskuddsberettigede dyr, kan videre framstå som en omgåelse av WTO-regelverket, og ikke som en reell justering av ordningen.

Statens forhandlingsutvalg vil peke på at formålet med ordningen er produksjon av kvalitetsslakt av lam. Da ordningen ble innført med virkning fra og med 2004 omfattet tilskuddet alle kvaliteter av lammeslakt, med en sats på 120 kr/dyr for lam av klasse O og bedre og sats på 60 kr/dyr for slakt av klasse O- og dårligere. Dagens ordning omfatter kun slakt av kvalitet O og bedre, noe som viser at avtalepartene også tidligere har redusert antall kvaliteter av lammeslakt som kan gi grunnlag for tilskuddet. For 2017 legges det til grunn en leveranse på 1 051 000 lammeslakt av kvalitet O og bedre, herav 64 000 slakt av kvalitet O. Statens forhandlingsutvalg foreslår med grunnlag i overnevnte at klasse O tas ut av grunnlaget for tilskuddsordningen. Endringen iverksettes fra og med 1. juli 2017.

Statens forhandlingsutvalg foreslår at det for inneværende avtaleperiode brukes innsparte midler som følge av at færre lam er berettiget lammeslakttilskudd, til å styrke satsen for de gjenværende tilskuddsberettigede kvalitetene, dvs. O+ og bedre. Dette innebærer en økning av satsen for kvalitet O+ og bedre med 32 kr/dyr til 532 kr/lam. For kjeslakt gjennomføres det ingen endringer av tilskuddsgrunnlag eller -sats.

For 2018 er det prognosert med 66 000 lammeslakt i klasse O, noe som tilsvarer 33 mill. kroner med gjeldende sats på 500 kr/lam. Statens forhandlingsutvalg foreslår at satsen på 500 kr/lam videreføres for lammeslakt av kvalitetsklasse O+ og bedre, og at bevilgningen på tilskudd husdyr for sau økes, jf. fordelings skjema.

Unntak for mindre slakterier uten godkjent klassifisør

I tilskuddsordningen regnes mindre slakterier som anlegg med 2 000 eller færre slakta sau/lam per år. Disse slakteriene får unntak fra kravet om å ha godkjent klassifisør, og likevel kunne utbetale lammeslakttilskuddet.

Grensen på inntil 2 000 slakta sau/lam per år er imidlertid vanskelig å praktisere. Det er krevende for slakteriene å styre mottaket av dyr, og om slaktingen samlet gjennom året skulle overstige grensen, vil produsentene som har levert slakt til slike anlegg, ikke lenger være berettiget tilskuddet.

Statens forhandlingsutvalg foreslår derfor at unntaksordningen endres. Dette slik at kun slakterier som foregående år slaktet 2 000 eller færre sau/lam, skal kunne utbetale tilskuddet uten å ha godkjent klassifisør. Dette innebærer at anlegg som et år slakter mer enn 2 000 sau/lam, i det påfølgende år ikke vil kunne komme inn under unntaksordningen.

Det åpnes likevel for et unntak for eventuelt nye etableringer av slakterier som dermed ikke har grunnlag for dokumentasjon.

Etter gjeldende jordbruksavtale for 2016–2017 kan slakteriene som omfattes av unntaket utbetale tilskuddet med en sats fastsatt ut fra andelen av lammeslakt av kvalitet O og

bedre til slakterier med godkjent klassifisør. Statens forhandlingsutvalg viser til forslaget om at klasse O ikke lenger skal inngå i tilskuddsgrunnlaget, og at overnevnte avtalebestemmelse derfor må endres til andelen av lammeslakt av kvalitet O+ og bedre.

Tilskudd til lammeslakt for dyr født foregående år

For tilskudd husdyr for "*sau født foregående år eller tidligere*" vil telledatoen i 2018 være 1. mars. Statens forhandlingsutvalg legger til grunn at det fra og med 1. mars hvert år ikke kan gis lammeslakttilskudd for dyr født foregående år. Dette for å unngå at samme dyr skal kunne gi grunnlag for både tilskudd husdyr og tilskudd til lammeslakt.

7.8.3 Svin

Markedsregulators prognoser fra mai måned viser et overskudd på 900 tonn svinekjøtt. Dette innebærer at svinemarkedet i 2017 er i vesentlig bedre balanse enn i 2016, hvor det var et markedsoverskudd på hele 2 300 tonn. Ifølge informasjon fra Landbruksdirektoratet, som er sekretariat for Omsetningsrådet, er det ikke forventet gjennomført produksjonsregulering eller reguleringseksport av helt slakt i 2017.

Norges WTO-forpliktelse for AMS er på maksimalt 11 449 mill. kroner, og nivået for 2016 er foreløpig beregnet til i underkant av 10 950 mill. kroner, dvs. om lag 500 mill. kroner under AMS-taket. Størrelsen på de norske kornavlingene og fordelingen mellom mat- og fôrkorn gir store utslag i AMS-nivået. Beregninger basert på et godt kornår og høy matkornandel viser at man kan nå opp mot taket på 11 449 mill. kroner, også uten målprisøkninger som foreslått her i tilbudet.

Statens forhandlingsutvalg vil vise til at det er viktig å overholde de norske WTO-forpliktelsene, og foreslår at svinekjøtt overføres fra målpris- til volummodellen med virkning fra 1.7.2017. Dette innebærer blant annet at det ikke lenger vil være mulig å støtte reguleringseksport over omsetningsavgiften. Senest fra utgangen av år 2020 vil det uansett ikke være adgang til reguleringseksport som virkemiddel i markedsbalanseringen. Dette vil gi økt behov for å tilpasse produksjonen til innenlandsk forbruk eller lønnsom eksport.

Statens forhandlingsutvalg foreslår å innføre det samme regelverket for svinekjøtt som for kjøtt av storfe og sau/lam, som allerede er regulert gjennom volummodellen. Det forutsettes rask oppstart av arbeidet med de nødvendige forskriftsendringer og med fastsetting av blant annet maksimalt årlig kvantum svinekjøtt som kan legges inn på reguleringslager.

Statens forhandlingsutvalg understreker at god markedsbalanse er viktig for økonomien i svineproduksjonen, og foreslår derfor at satser for tilskuddsordninger rettet mot svinenæringen ikke økes.

7.8.4 Egg

Etter flere år med overskudd var eggmarkedet i tilnærmet balanse i 2016. Markedsregulators prognoser viser et overskudd på 650 tonn i 2017. Statens forhandlingsutvalg

foreslår uendret sats for tilskudd husdyr for verpehøner, og videreføring av distriktstilskudd for egg.

Landbruks- og matdepartementet har mottatt innspill fra Kjøtt- og fjørfebransjens Landsforbund (KLF) om behov for endring av forskriften for markedsregulering. Egg på reguleringslager er priset til gjeldende engrospris. KLF hevder at det er billigere å importere egg via WTO- og EU-kvotene enn å kjøpe norske reguleringsegg. I 2016 var utnyttelsen av disse kvotene på hhv. 32 og 86 pst. KLF foreslår at egg på reguleringslager kan selges til eggproduktfabrikkene til nedskrevet pris, for å redusere behovet for bruk av importkvotene. Statens forhandlingsutvalg viser til at regelverket for dette er fastsatt av Omsetningsrådet, og at forslaget kan legges frem der.

7.9 Produksjonstilskudd

7.9.1 Areal- og kulturlandskapstilskudd

I Innst. 251 S (2016-2017) sier Næringskomiteen blant annet:

".. Økt produksjon av norsk korn til matmel og kraftfôr, kombinert med en god utnyttelse av grasressursene i hele landet, er avgjørende for å øke norsk selvforsyning, matberedskap og den totale verdiskapningen i det norske jordbruket. For å kunne nå disse målene må norsk landbrukspolitikk vektlegge virkemidler som styrker den geografiske produksjonsfordelingen, samtidig som strukturen i jordbruket tilpasses ressursgrunlaget i alle deler av landet."

Statens forhandlingsutvalg foreslår tilpasninger i areal- og kulturlandskapstilskuddene, for å målrette ordningene mot de landbrukspolitiske utfordringene og samtidig øke stimulansen til beiting i utmark. Stimulansen til utmarksbeiting foreslås derfor økt betydelig. Som et ledd i sterkere målretting av arealtilskuddene foreslås det at kulturlandskapstilskuddet reduseres med 15 kroner per dekar for alt areal, og at de frigjorte midlene brukes til mer målrettede tiltak for å styrke grunnlaget for god utvikling i distriktsjordbruket.

Overgang til grovfôrproduksjonen i kornområdene (Østlandet og deler av Trøndelag) kan på landsbasis innebære overskudd av grovfôr. Det er ikke heldig så lenge det er rom for å følge opp målet om økt norsk kornproduksjon i disse områdene.

Statens forhandlingsutvalg mener det vil være målrettet å redusere stimulansen til å gå over fra korn til gras i disse delene av landet. Det foreslås derfor å fjerne arealtilskuddet til grasproduksjon i sone 1 gjennom å redusere satsen med 40 kroner per dekar. Satsen reduseres også med 20 kroner per dekar i sone 3 og 4. For å stimulere den geografiske produksjonsfordelingen foreslås det samtidig at arealtilskuddet til grovfôr i sone 5-7 økes med 15 kroner per dekar.

For å stimulere kornøkonomien og økt norsk kornproduksjon foreslås det også å øke arealtilskuddet til korn med 20 kroner per dekar i sone 1 og 15 kroner per dekar i øvrige soner.

Samlet mener forhandlingsutvalget at disse tilpasningene vil bidra til å styrke den geografiske produksjonsfordelingen som er viktig for å øke samlet produksjonsvolum i jordbruket.

7.9.2 Tilskudd til beiting

Drift av åker, fulldyrka eng og beite er viktig for å holde kulturlandskapet åpent. Beiting bidrar i særlig grad til å holde annen eng og beite åpent og er viktig for å opprettholde ulike kulturmarkstyper.

Utmarksressursene utgjør en betydelig fôrressurs som kan utnyttes i større grad, og beiting i utmarka bidrar til å vedlikeholde og til å holde åpent viktige landskapsverdier.

Utmarksbeitetilskuddet bidra til å kompensere for merkostnader knyttet beiting i utmark.

I Innst. 251 S (2016–2017) sies det om tiltak rettet mot beiting:

"Komiteens flertall, medlemmene fra Høyre, Fremskrittspartiet, Kristelig Folkeparti og Venstre, støtter forslaget om styrking av utmarksbeite, men understreker at det ikke må gå på bekostning av virkemidler som skal sikre bruk av innmarksbeite som ikke kan høstes maskinelt. Nødvendig grenseoppgang og utforming av virkemidler blir foretatt som en del av jordbruksoppkjøret 2017."

Statens forhandlingsutvalg foreslår å videreføre stimulansen til å vedlikeholde de spesielle landskapsverdiene gjennom tilskudd over de regionale miljøprogrammene. For ytterligere omtale av RMP, jf. kapittel 7.3.

Gjeldende lovverk om dyrehold stiller krav om beiting og utegang. Statens forhandlingsutvalg mener at det ikke er nødvendig med særskilte tilskudd for at disse kravene skal oppfylles, og foreslår at det generelle beitetilskuddet avvikles, og at midlene overføres til beiting på arealer som ikke kan høstes maskinelt. Totalt overføres det med gjeldende regelverk 416 mill. kroner på det generelle beitetilskuddet.

Tilskudd til innmarksbeiter skjer gjennom arealtilskudd ved at dette arealet legges til det dyrka grovfôrarealet med en omregningsfaktor på 0,6. Når det generelle beitetilskuddet avvikles foreslås det at beiting på disse arealene kompenseres gjennom å øke omregningsfaktoren til 0,8. Det krever en økt bevilgning på 90 mill. kroner. Den resterende del av beitetilskuddet tilsvarende 326 mill. kroner, benyttes til å styrke tilskuddet til beiting på utmark med den samme relative fordeling mellom storfe og småfe som forbruket av midler i gjeldende ordning. Det innebærer at satsen for utmarksbeitetilskudd til storfe m.m. økes fra 428 kroner til 1 240 kroner. Satsen for småfe m.m. økes fra 150 kroner til 202 kroner per dyr.

Med det nye forvaltningssystemet for produksjonstilskuddene skal brukerne ved søknad i oktober oppgi antall sau/lam sluppet på utmarksbeite og antall dyr sanket etter å ha gått minimum 5 uker på beite.

Antall dyr som tapes i løpet av beitesesongen er om lag 110 000 eller ca. 5 pst. På møte 24. januar 2017 diskuterte partene hvordan tilskuddet skal utmåles. Staten imøtekom jordbrukets forslag, og det ble trukket følgende konklusjon:

"Rapport fra Landbruksdirektoratet av 25.11.2016 ble lagt til grunn som oppfølging av protokollen. Det var enighet om at utmåling av utmarksbeitetilskudd til sau/lam gjøres gjennom en vekting av antall dyr sluppet på utmarksbeite og antall dyr sanket fra utmarksbeite etter minimum 5 uker, der dyr sluppet teller 0,7 og dyr sanket teller 0,3."

Statens forhandlingsutvalg ønsker å diskutere praktiseringen av denne bestemmelsen under forhandlingene.

7.9.3 Pollinering, birøkt og honningproduksjon

Birøktneringen er svært viktig for norsk jordbruk. I følge Norges Birøkterlag er den årlige verdien av pollinering av frukt, bær, oljevekster med mer beregnet til i overkant av 230 mill. kroner. Næringen vokser, men det totale antallet bikuber/bifolk er likevel lavere enn pollineringsbehovet i jordbruket.

For å stimulere til fortsatt vekst, foreslår Statens forhandlingsutvalg å øke kubetilskuddet med 50 kroner, til 473 kroner per kube.

Behov for ny definisjon i jordbruksavtalen

Det har kommet innspill både fra Landbruksdirektoratet, Honningcentralen og Norges Birøkterlag om at det med ny telledato for produksjonstilskudd er behov for en ny definisjon av bifolk i jordbruksavtalen.

Statens forhandlingsutvalg foreslår å endre definisjonen av bifolk til "*En (1) dronning med et overvintringsdyktig antall bier*".

Nasjonal strategi for å sikre mangfold av villbier og andre pollinerende insekter

Landbruks- og matdepartementet leder arbeidet med å utarbeide *nasjonal strategi for å sikre fortsatt mangfold av villbier og andre pollinerende insekter*, jf. Innst. 172 S (2015–2016). Klima- og miljødepartementet, Samferdselsdepartementet og Kommunal- og moderniseringsdepartementet er involvert i arbeidet i en tverrsektoriell departementsgruppe.

Alle som forvalter et areal har mulighet til å bedre forholdene for pollinerende insekter. En nasjonal strategi bør derfor favne alle sektorer og aktører som kan bidra i dette arbeidet. I tillegg til landbruk, miljø, kommunal og samferdsel, er sektorer som kunnskap og utdanning og energi aktuelle.

Landbruksdirektoratet utarbeider faggrunnlag for strategien i samarbeid med Miljødirektoratet og transportetatene. En rekke organisasjoner og fagmiljøer har gitt innspill til arbeidet, og offentlig-privat samarbeid vil også vektlegges i oppfølging av strategien. Strategien er planlagt fremlagt i løpet av 2017.

7.9.4 Driftsvansketilskudd

I Innst. 251 S (2016–2017) sier et flertall i Næringskomiteen, unntatt medlemmene fra Høyre og Fremskrittspartiet, at det bør vurderes å innføre et driftsvansketilskudd for å gi

grunnlag for drift på de mest tungdrevne arealene i landet. Partene i jordbruksavtaleforhandlingene bør avklare spørsmålet og eventuell innretning.

Statens forhandlingsutvalg vil peke på at det allerede er flere tilskuddsordninger som er utformet og differensiert med formål å kompensere for vanskelige driftsforhold og variasjon i driftskostnader. Det gjelder blant annet:

- Sonedifferensieringen av AK-tilskuddet
- Sonedifferensieringen av distriktstilskuddene for melk og kjøtt der differensieringen mange steder går helt ned på enkeltbruksnivå
- Sonedifferensieringen av driftstilskudd for melk- og ammekuproduksjon
- Distriktdifferensieringen av tilskudd til frukt, bær, salat, potet og veksthusproduksjon av tomat og agurk
- Flere ordninger over de regionale miljøprogrammene inkludert ekstra arealtilskudd til arealer med spesifikke landskapsverdier og bratte arealer

At vi allerede har en rekke ordninger som kompenserer for driftsvansker er trolig en viktig årsak til at NIBIO i sin evaluering av Areal- og kulturlandskapstilskuddet har funnet svært liten sammenheng mellom en målt driftsvanskeindeks og areal som er gått ut av drift. For en stor del av AK-sone 5 (innlandet) er det ikke funnet noen sammenheng, mens en beregnet indeks for driftsvansker kun kan forklare 2-4 prosent av andelen areal i drift totalt.

Jordbrukets krav inneholder likevel forslag om at det skal innføres et nytt driftsvansketilskudd fra 2019. Formålet med et slikt tilskudd skal være å kompensere for økte kostnader knyttet til små teiger og teiger med lite rasjonell utforming, bratte arealer og jord som ligger langt unna bruket.

En innretning på et eventuelt driftsvansketilskudd er ikke godt nok utredet til at man kan vedta en innføring nå. Evalueringen av arealtilskuddene behandler verken nytte/kost eller forvaltbarhet av en slik ordning. Verken jordbrukets krav, arbeidsgrupperapporten fra 2014 eller NIBIOs evalueringsrapport fra 2016 gir grunnlag for å kunne estimere utviklings- og forvaltningskostnader for IKT-løsning, eller omfang av økt arbeidsmengde i forvaltningen. Landbruksdirektoratet har tatt utgangspunkt i tidligere kostnadsestimat for kartløsning for produksjonstilskudd, samt erfaring fra andre tidligere og pågående IKT-prosjekter i direktoratet og anslått utviklingskostnadene til å ligge i intervallet 25-35 mill. kroner. Estimater bygger på meget usikre forutsetninger, og må betraktes som en grovskisse. På usikkert grunnlag anslår Landbruksdirektoratet årlige vedlikeholdskostnader til å være i størrelsesorden 3-6 mill. kroner.

Statens forhandlingsutvalg legger Stortingets ønske om en vurdering av dette til grunn for tilbudet. Det foreslås derfor at det igangsettes en nytt utredningsarbeid som fanger opp kost nytte effekter av en ny tilskuddsordning. Utredningen må også fange opp den samlede effekt av alle tilskuddsordninger som skal kompensere for geografiske merkostnader. Arbeidet må klargjøre kriterier, tekniske forutsetninger og kostnader knyttet til datagrunnlag og forvaltningssystem for en eventuell ny tilskuddsordning. Utredningen må gjøres av en partssammensatt arbeidsgruppe med Landbruksdirektoratet

som sekretariat. Rapporten må ferdigstilles innen 1. mars 2018 slik at det vil være mulig å ta stilling til innføring av et nytt tilskudd i forbindelse med jordbruksoppgjøret 2018.

7.9.5 Satsintervall for sau/ammegeit

Tilskudd husdyr til sau har i 2017 og tidligere år blitt utmålt for "*voksen sau over 1 år per 1. januar*". I forbindelse med innføring av nytt forvaltningsregime for produksjonstilskudd har det blitt besluttet at grunnlaget for utmåling av tilskudd husdyr for sau fra og med 2018 skal være "*sau født foregående år eller tidligere*". Dette gir behov for en teknisk justering av tilskuddssatser og satsintervall, siden påsettlam med ny definisjon vil inngå i tilskuddsgrunnlaget. Landbruksdirektoratet har beregnet forholdstallet 1,2608 til justering av satser og intervaller for sau i husdyrtilskuddet, og for satsen for sau i tilskudd til avløsning ved ferie og fritid. Statens forhandlingsutvalg legger til grunn at forholdstallet brukes ved fastsettelsen av de foreløpige satsene og for satsintervaller for tilskuddsordningene.

7.9.6 Tilskudd husdyr for slaktegris og livdyr av gris

I tillegg til avlsgris har det i 2017 blitt utbetalt husdyrtilskudd for svin ut fra følgende definisjon, "*Slakta gris og gris solgt som livdyr med levende vekt på minst 50 kg*", jf. tabell 7.1 i jordbruksavtalen for 2016-2017. "Slakta gris" omfatter slakt av både avlsgriser og slaktegriser. Ved jordbruksoppgjøret i 2016 ble det i tillegg til utmålingsbestemmelser for husdyrtilskudd i 2017, også fastsatt enkelte endrede definisjoner som grunnlag for husdyrtilskudd som kommer til utbetaling i 2018, jf. kap. 7.2.3. Definisjonen for "slakta gris" er her: "*Slaktegriser solgt til slakt med levende vekt på minst 50 kg som er registrert i Leveransedatabasen hos Landbruksdirektoratet.*" Statens forhandlingsutvalg vil vise til at denne definisjonen kun omfatter slaktegriser, noe som innebærer at det fra og med 2018 ikke lenger skal gis husdyrtilskudd for slakt av avlsgriser. Tilskudd til avløsning ved ferie og fritid utmåles fra samme grunnlag som husdyrtilskuddet, og den nye definisjonen innebærer derfor at avløsertilskuddet ikke lenger skal utmåles for slakt av avlsgriser.

Husdyrtilskuddet skal utmåles på grunnlag av antall slaktegriser som er registrert i Leveransedatabasen (LDB) hos Landbruksdirektoratet. I LDB er det slaktevekt, ikke levende vekt, som registreres. Det er derfor behov for å gjøre en teknisk justering av definisjonen av "slakta gris", hvor man i stedet for levende vekt på 50 kg benytter slaktevekt lik 34 kg ³ i definisjonen, som blir: "*Slakta gris: Slaktegriser med slaktevekt på minst 34 kg som er registrert i Leveransedatabasen hos Landbruksdirektoratet.*"

I jordbruksavtalen for 2016-2017 er det i kapittel 7.2.3 også fastsatt en ny definisjon for livgris; "*Gris solgt som livdyr: Slaktegriser solgt som livdyr med vekt på minst 50 kg.*"

Gjeldende regelverk for tilskudd husdyr innebærer at det for griser solgt som livdyr, kan bli utbetalt flere husdyrtilskudd per dyr. Eksempelvis vil både foretaket som selger

³ Norsvin (Ingris) og Nortura oppgir en slakteprosent på 68 pst., dvs. at levende vekt på 50 kg tilsvarer slaktevekt på 34 kg.

bedekte purker som livdyr og foretaket hvor grisningen skjer (dvs. foretaket hvor dyret blir avlspurke), kan motta utbetaling av tilskudd husdyr med grunnlag i det samme dyret innenfor ett og samme år. Det er også slik at samme dyr kan gi grunnlag for tilskudd til flere foretak, dersom dyret er gjenstand for gjentatte salg mellom ulike foretak i løpet av kalenderåret.

Husdyr- og avløsertilskudd for livgris solgt som drektige ungpurker stimulerer til et driftsopplegg basert på engangspurker innen smågris- og kombinert produksjon i svineholdet. Landbruksdirektoratet viser til at med engangspurker kan en smågrisprodusent i teorien ta 9 innsett per år med 1054 avlspurker per innsett. Det har fra mange hold innen norsk jordbruk vært framholdt motstand mot driftsopplegg basert på engangspurker i svineholdet. Statens forhandlingsutvalg foreslår ut fra overnevnte at tilskudd husdyr og tilskudd til avløsning ved ferie og fritid ikke lenger skal gis for gris solgt som livdyr med levende vekt på minst 50 kg.

7.10 Pristilskudd og soneplassering

Distriktstilskudd for kjøtt og melk er geografisk differensiert i soner og blir gitt i samsvar med soneinndeling som er beskrevet i vedlegg 2 og 3 i jordbruksavtalen. Beskrivelsene i disse vedleggene danner det juridiske grunnlaget for sonene vi har i dag. Vedleggene til jordbruksavtalen regnes som forskrifter, og det er derfor ikke adgang til å klage på selve sonegrensene. Det er i dag den geografiske plassering av driftssenteret som danner grunnlag for soneinnplasseringen for de enkelte bruk.

I 2008 utformet Landbruksdirektoratet en kartfesting av sonegrensene. Kartet ble tegnet basert på egne vurderinger og innspill fra kommunen med utgangspunkt i sonebeskrivelsene i vedleggene til jordbruksavtalen. Selv om det er beskrivelsene i jordbruksavtalen som fortsatt danner det juridiske grunnlaget for soneinnplassering, er det i dag dette kartverket som benyttes i forvaltningen. Partene i jordbruksoppjøret har så langt ikke hatt noen formell rolle i utviklingen av kartet.

Sonebeskrivelsene i jordbruksavtalen er formulert slik at det er svært utfordrende å vite hvor mange av grensene faktisk er trukket. Delvis er flere formuleringer av en slik karakter at de ikke angir noe geografisk område, og i enkelte tilfeller er formuleringen åpenbart feil sett i relasjon til hva som trolig er ment. Kontroller har vist at det har vært en rekke avvik mellom beskrivelsene i sonevedlegget og den soneinnplassering det faktisk utbetales på grunnlag av. Det kan skyldes både feil i forvaltningen og at vedtak i forbindelse med justeringer av sonegrensene ikke er korrekt fanget opp i den beskrivelse som i dag ligger i jordbruksavtalen.

Det er også flere avvik mellom jordbruksavtalens sonebeskrivelser og gjeldende sonegrensekart. Disse avvikene bør i utgangspunktet rettes opp, slik at tilskudd utmåles i

4 Grense for konsesjonsfri drift er 105 innsatte avlspurker, uten samtidig hold av slaktegriser.

samsvar med gjeldende regelverk. Det vil imidlertid være en svært komplisert prosess. Den vil også medføre at ganske mange foretak må justeres til en annen sone.

Statens forhandlingsutvalg foreslår i stedet at partene i årets jordbruksoppgjør vedtar at det kartverket som allerede er utviklet og i praksis benyttes, erstatter dagens sonebeskrivelser som juridisk grunnlag for soneinnplassering. Det må da legges til grunn at kartet er gjeldene slik det er laget, uten ytterligere justeringer, og at kartet etter dette er det eneste grunnlaget for å bestemme soneinnplassering. Dette vil gi en betydelig forenkling og økt forutsigbarhet for næringsdrivende og forvaltning.

7.10.1 Pristilskudd kun til foretak

Pristilskudd kan utbetales til alle som leverer godkjent jordbruksråvare til mottaksledd som formidler pristilskudd. Det innebærer at både privatpersoner og foretak kan motta pristilskudd. Jordbruksavtalen er en næringsavtale. Statens forhandlingsutvalg mener derfor at jordbruksavtalens pristilskudd bør utbetales til næringsdrivende og ikke til privatpersoner med sporadiske og små leveranser av jordbruksråvarer. Det foreslås at pristilskuddene kun skal utbetales til foretak som er registrert i Enhetsregisteret. De privatpersoner som eventuelt fortsatt skulle ønske å motta pristilskudd, kan relativt enkelt etablere et foretak. Landbruksdirektoratet vurderer at det ikke vil være problematisk for formidlerne av pristilskudd å håndtere avgrensingen.

Landbruksdirektoratet har videre vist til at det påhviler det offentlige ulike krav knyttet til kommunikasjon med hhv. privatpersoner og foretak. Alle offentlige virksomheter kan uten forutgående samtykke kommunisere digitalt med næringsdrivende registrert i Enhetsregisteret. Privatpersoner kan derimot ha reservert seg mot å motta vedtak mv. digitalt fra det offentlige. Det er også ulike nivå på krav det offentlige kan stille til foretak og privatpersoner mhp. kjennskap til regelverket på områder som jordbruksdrift. Også av disse grunnene bør pristilskuddene betales ut til foretak og ikke til privatpersoner.

7.11 Velferdsordninger

7.11.1 Tilskudd til avløsning ved ferie og fritid

I Innst. 251 S (2016 – 2017) heter det at:

"I Innstillingen til jordbruksoppgjøret 2014 (Innst. 285 S (2013 – 2014)) sier en samlet næringskomite: "Komiteen viser til at avløserordningen er viktig for å bidra til at avløserlag og jordbruksforetak fortsatt skal ha tilgang på arbeidskraft og god kompetanse og erfaring." Komiteen går derfor mot forslaget om å avvikle tilskuddet."

Statens forhandlingsutvalg foreslår i lys av merknaden fra Stortinget at tilskuddsordningen videreføres med nåværende tilskuddssatser og maksimalbeløp.

^s Ikke avgrenset til jordbruksforetak.

Statens forhandlingsutvalg viser til kapittel 7.9.5 om justering av satsene for sau i tilskudd husdyr og tilskudd til avløsning ved ferie og fritid fordi påsettlam skal inngå i grunnlaget for utmåling av tilskuddene. Det vises videre til kapittel 7.9.6 om at tilskudd til avløsning ved ferie og fritid ikke lenger skal gis for slakta avlsgris og forslaget i samme kapittel om at tilskudd til avløsning ved ferie og fritid ikke skal gis for gris solgt som livdyr.

7.11.2 Tilskudd til avløsning ved sykdom og fødsel mv.

Statens forhandlingsutvalg foreslår at maksimal dagsats videreføres.

Jordbrukets forhandlingsutvalg ber i Kravet om at tilskudd til avløsning ved sykdom og fødsel ikke lenger skal samordnes med andre ytelser, og foreslår at dette dekkes med 20 mill. kroner i økt bevilgning. Landbruksdirektoratet har gjort en ny vurdering av de økonomiske konsekvensene av å avvikle samordningen. Med utgangspunkt i søknader om avløsertilskuddet i 2015 fra Hedmark fylke og det fratrekk som er gjort pga. lønn og andre ytelser, har direktoratet anslått et samlet økt bevilgningsbehov på om lag 170 mill. kroner.

Statens forhandlingsutvalg vil vise til at samordningen av tilskuddet med sykepenger, andre trygdeytelser, pensjon og inntekt fra arbeid utenom foretaket, innebærer at heltidsbrukere i de fleste tilfeller får utbetalt tilskuddet uavkortet i karenperioden, mens for de som har arbeid utenom foretaket blir tilskuddet avkortet. Statens forhandlingsutvalg mener utvikling av samordningen ikke vil være en riktig prioritering av begrensede rammer over Jordbruksavtalen.

Endring i forvaltningen av avløsertilskuddet

Søknader om tilskudd til avløsning ved sykdom og fødsel mv. behandles løpende gjennom kalenderåret. Grunnlag for saksbehandlingen er dyretallet hos de foretak som søker om tilskuddet. Landbruksdirektoratet viser til at man etter innføring av nytt forvaltningsregime for produksjonstilskudd ikke lenger har tilgang til dyretallet per 1. januar i søknadsåret. Statens forhandlingsutvalg foreslår at søker selv må oppgi dyretallet på tidspunktet for avløsningen. Dette gjelder også for "periodedyr", dvs. dyregrupper som slaktegris, kylling og kalkun. Forslaget innebærer at man unngår dagens problem med at det kan være stor differanse mellom dyretallet per 1. januar og avløsningstidspunktet.

Utredning av tilknytningskravet til foretaket

Formålet med sykdomsavløsningsordningen er å "*medverke til å dekkje kostnadene til avløysing ved eigen eller barns sjukdom, svangerskap, fødsel, adopsjon eller omsorgsovertaking, og ved dødsfall*". For at foretaket skal kunne motta tilskudd etter ordningen er det et vilkår at den sykmeldte har oppnådd en ½ G i næringsinntekt i en periode før avløsningsbehovet oppsto. En rekke personer som ellers kan sies å ha nødvendig tilknytning til foretaket, oppfyller ikke dette vilkåret. Det har på den bakgrunn utviklet seg en omfattende dispensasjonspraksis i påvente av utformingen av en mer treffsikker regel.

Ut fra rettssikkerhetshensyn mener Statens forhandlingsutvalg at det ikke er ønskelig å opprettholde et forskriftsbestemt krav om næringsinntekt av en viss størrelse, samtidig

som man gir regelmessige dispensasjoner fra det samme vilkåret. Det foreslås derfor at det utredes mulige endringer som er bedre egnet til å regulere tilknytningen mellom den sykmeldte personen og foretaket som tilskuddsmottaker. Selv om ordningen delvis er begrunnet i dyrevelferdshensyn, og det er et vilkår at den sykmeldte har næringsinntekt fra jordbruk, er det i dag ikke noe tilhørende krav om at vedkommende faktisk har stelt foretakets husdyr. I økende grad innen jordbruket er det fast ansatte, avløsere m.fl. som står for dyrestellet. Utredningen av tilknytningskravet mellom den som avløses og foretaket bør derfor ikke avgrenses til nåværende alternativ basert på næringsinntekt, men bør også inkludere en vurdering av om det kan utformes vilkår som omfatter den/de som står for dyrestellet uavhengig av om dette eksempelvis er bonden eller ansatte.

Statens forhandlingsutvalg foreslår at Landbruksdirektoratet bes om å gjennomføre en utredning av aktuelle tilknytningskrav mellom den som avløses og foretaket, og i denne sammenheng vurdere å utvide kretsen av de personer som kan gi grunnlag for utbetaling av avløsertilskuddet. Dette kan f.eks. gjøres ved å gi foretaket mulighet til å utpeke den som faktisk gjennomfører dyrestellet som den som kan gi grunnlag for utbetaling av tilskuddet. Statens forhandlingsutvalg foreslår at direktoratet oppnevner en referansegruppe med medlemmer fra avtalepartene, Norske Landbrukstenester og eventuelt fylkesmanns- og kommunenivå. Utredningen forutsettes ferdigstilt før jordbruksoppgjøret i 2018.

7.11.3 Tilskudd til landbruksvikarvirksomhet

Statens forhandlingsutvalg foreslår at tilskuddsbeløpet per årsverk landbruksvikarvirksomhet i avløserlagene videreføres.

Formålet med tilskuddsordningen er å sikre at primærprodusenter over hele landet har tilgang på arbeidshjelp når de trenger det ved akutt sykdom og skade. Ordningen skal sikre at avløserlag har tilstrekkelig beredskap til å bistå med kompetent arbeidskraft i slike tilfeller. Landbruksdirektoratet har foretatt en evaluering av ordningen, og gjennomførte i denne sammenheng bl.a. et møte høsten 2016 med avtalepartene og Norske Landbrukstenester. I evalueringsprosessen tok direktoratet opp forslag om blant annet å:

- Avvikle kravet om at eventuelt gjenværende tilskuddsmidler et år skal betales tilbake eller motregnes i det påfølgende året. Dette for å dekke opp eventuell underdekning av tilskuddsmidler i forhold til omfanget av landbruksvikarvirksomheten i andre år, og for å gi avløserlagene større mulighet til å bygge opp god landbruksvikarberedskap.
- Fjerne begrensningen på hvor mye avløserlagene som mottar tilskudd kan bruke til administrasjon, opplæring og rekruttering (maksimalt 40 000 kroner per årsverk).

For å følge opp denne prosessen er Statens forhandlingsutvalg åpen for å ta opp aktuelle spørsmål knyttet til innretningen av ordningen under forhandlingene.

7.11.4 Tidligpensjonsordningen for jordbrukere

I Innst. 251 S (2016–2017) heter det at:

"Flertallet (...) mener at ordningen skal videreføres også for nye tilskuddsmottakere."

Statens forhandlingsutvalg foreslår derfor å videreføre ordningen med de gjeldende tilskuddssatser for henholdsvis enbruker- og tobrukerpensjon.

7.11.5 Tilskudd til sykepengeordningen i jordbruket

Den faktiske merutbetalingen i siste hele forutgående kalenderår av sykepenger fra NAV til jord- og skogbrukere over ordningen, skal være grunnlaget for nivået på bevilgningen til ordningen. Merutbetalingen var i 2016 ifølge Landbruksdirektoratet på 69,3 mill. kroner.

Statens forhandlingsutvalg er enig i at den særskilte sykepengeordningen for jord- og skogbrukere skal videreføres og foreslår at bevilgningen til ordningen fastsettes til 69,3 mill. kroner for 2018, tilsvarende merutbetalingen for NAV over ordningen i 2016.

7.12 Andre politikkområder

7.12.1 Tilskudd til dyreavl med mer (post 77.11)

7.12.1.1 Tilskudd til utjevning av seminkostnader

Ordningen utjevner kostnadene med semintjenester. Avsatt beløp fordeles i sin helhet mellom søkerne.

Statens forhandlingsutvalg foreslår å videreføre avsetning med 24,6 mill. kroner for 2018.

7.12.1.2 Reisetilskudd ved veterinærers syke- og inseminasjonsbesøk

Ordningen utjevner kostnadene mellom husdyrprodusenter som benytter veterinærtjenester. I forskriften som trådte i kraft 1. juli 2015 er det bestemt at satser for tilskuddet skal fastsettes i jordbruksavtalen.

Statens forhandlingsutvalg foreslår at gjeldende satser videreføres for 2018, jf. tabell 7.9.

Tabell 7.9 Satser for tilskudd til veterinære reiser, fra 1. januar 2018

	Sats fra 1.1.18 kr/km/time
Reisetilskudd	9,70
Reise- og ventetid	300,00
Tilskuddstak per km i båt	110,00
Tilskuddstak andre kostnader, båtreise	2 000,00

På bakgrunn av en trend med færre husdyrprodusenter foreslår statens forhandlingsutvalg at bevilgningen reduseres med 3 mill. kroner, til 41,5 mill. kroner.

7.12.1.3 Tilskudd til avlsorganisasjoner

Tilskudd til dyreavl skal medvirke til avlsmessig fremgang og populasjoner av friske, sunne husdyr tilpasset vårt miljø og klima. Ordningen skal også sikre genetisk variasjon i populasjonene og bygge på bærekraftige prinsipper basert på en tilstrekkelig stor effektiv avlspopulasjon og inkludering av funksjonelle egenskaper i avlsmålet.

Følgende organisasjoner kan søke om støtte: Norsk Sau og Geit, Norges Birøkerlag, Norges Pelsdyrslag, Norsk kjøttfeavlslag TYR og Norsk Fjørfeag. Støtte til Norges Birøkerlag forutsetter at de også bidrar til driften av reinavlsområdet for den brune bia. Norsk Fjørfeag kan søke om støtte til påvirkning av avlsarbeid i regi av internasjonale avlsselskaper. Landbruksdirektoratet fordeler midlene etter søknad fra de nevnte organisasjonene. Det innhentes uttalelse fra Norges Bondelag og Norsk Bonde- og Småbrukarlag.

Statens forhandlingsutvalg foreslår at det avsettes 14,2 mill. kroner til avlsorganisasjoner.

7.12.1.4 Tilskudd til frøavl m.m. (post 77.12)

Formålet med tilskudd til frøavl er å fremme dyrking og frøforsyning av gras, belgvekster, rotvekster og grønnsaker med klimatilpassede sorter. Tilskuddet blir gitt til sertifisert frøavl av godkjente sorter og omfatter pristilskudd, arealtilskudd og overlagingstilskudd. Forskriften har vært på høring og den ble fastsatt med virkning fra 1.1.2017.

Statens forhandlingsutvalg foreslår at avsetningen til frøavl økes med 2 mill. til 12,0 mill. kroner for 2018. Bevilgningen til tilskudd til frøavl m.m. dekker også tilskudd til beredskapslagring av såkorn. Statens forhandlingsutvalg foreslår at det avsettes 3,7 mill. kroner i 2017 til tilskudd til lagring av såkorn. Med en sats på 0,60 kr per kg gis det tilskudd til maksimalt 6 200 tonn såkorn.

7.12.1.5 Tilskudd til utvikling av plantemateriale

Tilskudd til kvalitets- og salgsfremmende tiltak skal bidra til å sikre at norsk jord- og hagebruk får tilgang til klimatilpasset, variert og sykdomsfritt materiale og gjøremateriale mer konkurransedyktig på hjemmemarkedet og eksportmarkedet.

Nye retningslinjer for tilskudd til utvikling av plantemateriale ved Graminor AS, Sagaplant AS og Norges miljø- og biovitenskapelige universitet (NMBU) ble fastsatt i 2016. Det er avsatt 35,4 mill. kroner til utvikling og oppformering av plantemateriale i 2017, herav 10 mill. kroner til oppformering av plantemateriale etter søknad fra Sagaplant, 1 mill. kroner til NMBU og 22,5 mill. kroner til planteforedling etter søknad fra Graminor.

Statens forhandlingsutvalg foreslår at avsetningene til oppformering av plantemateriale (Sagaplant og NMBU) videreføres med 11 mill. kroner. Statens forhandlingsutvalg foreslår å øke tilskudd til den norske andelen i det nordiske privat-offentlige partnerskapet for frøforedling i regi av Nordisk Ministerråd med 0,5 mill. kroner.

For å opprettholde aktiviteten og programmene ved Graminor foreslår Statens forhandlingsutvalg at tilskuddet til Graminor innen planteforedling økes med 2,5 mill. kroner, til 25 mill. kroner.

For tilskudd til kvalitets- og salgsfremmende tiltak foreslås avsatt til sammen 56,4 mill. kroner i 2018, herav 38,4 mill. kroner til utvikling og oppformering av plantemateriale.

7.12.2 Norsk Landbruksrådgiving

Norsk Landbruksrådgiving (NLR) driver faglig utvikling og uavhengig rådgiving i landbruket gjennom regionale rådgivingsenheter i hele landet. NLR driver rådgiving basert på forskning, forsøk og formidling. Rådgivingsenhetene er et faglig bindeledd mellom landbruksforskningen og landbruket, og NLR sin virksomhet er viktig for å videreutvikle god agronomi og økt kompetanse i næringen.

NLR har kjernekompetanse på agronomi, og gir rådgiving innen planteproduksjon og plantevern, maskin- og byggtknikk, næringsutvikling, foretaksøkonomi, økologisk landbruk, miljøtiltak, klimatiltak og HMS. Fra 1. januar 2017 består NLR av 11 regioner og et sentralledd.

Statens forhandlingsutvalg foreslår å opprettholde aktiviteten i NLR og arbeidet med god agronomi på dagens nivå. Det forutsettes at rådgivingsaktiviteten videreføres innenfor alle rådgivningsområdene NLR har ansvaret for, men det åpnes for at bruk av midlene i noen grad kan tilpasses det til enhver tid gjeldende behov.

Fra 2016 har arbeidet med styrking av datagrunnlaget for plantevernmidler vært en del av NLR sin ordinære oppgaveportefølje, NLR har videre fått ansvar for å forvalte en mentorordning for landbruket i tett samarbeid med Innovasjon Norge og faglagene regionalt, jf. kapittel 7.2.3. Prosjektet *Klimasmart landbruk* er nå etablert i et eget selskap der NLR er en sentral aktør. Målet med satsingen er å bidra til reduserte klimagassutslipp fra jordbruket ved å omstille næringen til mer klimavennlig produksjon.

Statens forhandlingsutvalg foreslår at bevilgningen til NLR øker med 4 mill. kroner, til 88,5 mill. kroner i 2018. Av den totale bevilgningen skal minst 14 mill. kroner brukes til HMS-rådgivning, minst 5,5 mill. kroner skal gå til byggtknisk rådgiving. NLR gjør et viktig arbeid for nye økologiske produsenter gjennom å veilede produsenter før, under og etter omlegging til økologisk produksjon, jf. kapittel 7.4. Statens forhandlingsutvalg foreslår at NLR styrker rådgivingen til økologisk produksjon. Med utgangspunkt i markedsmulighetene innen frukt og grønt foreslås det også å styrke rådgivingen på dette området. Statens forhandlingsutvalg vektlegger at midlene over jordbruksavtalen så langt det er mulig skal gå til rådgiving og dermed komme bøndene til gode, ikke til administrasjon i de enkelte regionale enhetene.

Det er også viktig at NLR, innenfor rammen, viderefører sitt arbeid med å søke godkjenning av plantevernmidler til bruk i kulturer som dyrkes i begrenset volum i Norge ("minor use").

7.12.3 Forslaget fra Nortura og KLF

Ved behandlingen av jordbruksmeldingen ba flertallet i komiteen regjeringen om å utrede det lovmessige grunnlaget for et felles forslag fra Nortura og KLF om å opprette et felles bransjeråd, og vurdere rådets funksjon og sammensetning med tanke på en drøfting i jordbruksforhandlingene for 2017. Statens forhandlingsutvalg vil peke på at dette er spørsmål som først og fremst berører konkurranseforholdene på industriledet og dermed ligger utenfor det som normalt drøftes i forhandlingene.

I notatet fra KLF og Nortura av 16. august 2016 redegjøres det for en del prinsipper og konkrete løsninger som Nortura og KLF anbefaler at skal legges til grunn når ny ordning for markedsbalansering skal utformes. Det legges til grunn at Nortura fremdeles skal være markedsregulator, men det skal bl.a. opprettes et "Råd for markedsbalansering av kjøtt og egg". Dette rådet skal være innstillende organ i spørsmål som omhandler produksjonsregulering og balanseringstiltak som krever særskilt godkjenning i Omsetningsrådet. Rådet skal behandle saker som gjelder tiltak for produksjonsregulering, nivå på omsetningsavgiften og tidshorisont for ulike avgiftsnivå.

Rådet skal ha tre representanter fra henholdsvis Nortura og KLF. Rådet skal blant annet kunne gjennomgå markedsregulators prognoser og markedssituasjonen for å sikre at nødvendige tiltak kan iverksettes i god tid før overproduksjon oppstår. I forslaget legges det til grunn at rådet ikke skal drøfte fastsetting av priser og prisløyper.

Primærnæringsunntaket

Konkurranseloven § 10 oppstiller et generelt forbud mot avtaler og andre former for samarbeid mellom foretak som har til formål eller virkning å begrense konkurransen, mens konkurranseloven § 11 forbyr utilbørlig utnyttelse av dominerende stilling. Av konkurranseloven § 3 fremgår det at Kongen i statsråd ved forskrift kan fastsette de unntak fra §§ 10 og 11 som er nødvendige for å gjennomføre landbruks- og fiskeripolitikken, og slikt unntak er gjort gjennom forskrift av 23. august 2004 nr. 651 om unntak for samarbeid mv. innen landbruk og fiske (forskriften).

Forskriften § 2 oppstiller to vilkår som begge må være oppfylt. Samarbeidet må være mellom "*primærprodusenter eller deres organisasjoner*", og i samsvar med lov eller forskrift som regulerer produksjon eller omsetning av landbruks- og fiskeprodukter eller i samsvar med avtale mellom staten og næringsorganisasjoner angående det samme. Samarbeid som går utover dette vil kunne utgjøre et brudd på forbudsbestemmelsene i konkurranseloven.

I merknaden til forskriften § 2 fremgår det at primærprodusenter er "*de som frembringer fiskeri- og landbruksprodukter og omsetter det på første hånd, eksempelvis fiskere og bønder.*" Avtakerne av disse produktene omfattes ikke av unntaket, "*med mindre avtakeren er en organisasjon for primærprodusentene. Det tenkes her først og fremst på landbrukssamvirkene og fiskesalgslagene.*"

KLF er en interesse- og bransjeorganisasjon som representerer den privateide, frittstående delen av kjøtt-, egg- og fjørfebransjen i Norge, og har medlemsbedrifter bestående av eggpakkerier, slakterier, kjøttindustri etc. KLF kan ikke regnes som en organisasjon for primærprodusenter i henhold til forskriftens § 2.

Etter Konkurransetilsynets vurdering går forslaget til KLF og Nortura betydelig lenger enn det dagens primærnæringsunntak åpner for.

I notat utarbeidet av advokatfirmaet Arntzen de Besche, vedlagt Nortura og KLFs forslag til ny markedsbalanseringsordning av 16. august 2016, konkluderes det også med at KLF

og KLF-slakterier ikke omfattes av primærnæringsunntaket, og at forskriften må endres dersom disse skal ha en rolle i markedsbalanseringen.

Konkurransetilsynets vurdering av effekten for konkurransen

Dersom KLF og Nortura oppretter et slikt råd, innebærer dette at det etableres et nært samarbeid mellom aktørene i egg- og kjøttmarkedene. Det legges opp til at Nortura og KLF skal diskutere og gi felles innspill om volumutviklingen i markedet på kort og lang sikt, blant annet gjennom dialog om markedssituasjonen og tiltak for produksjonsregulering, avsetningstiltak og andre markedsbalanseringstiltak.

Opprettelsen av rådet innebærer at samtlige aktører i fellesskap skal forhindre at overskuddssituasjoner oppstår, og vil etter Konkurransetilsynets vurdering, kunne legge til rette for at aktørene oppnår en felles forståelse om begrensning av volumet. Dette vil kunne begrense både mulighetene og insentivene KLFs medlemsbedrifter har til å konkurrere seg imellom og med Nortura. Tilsynet mener det er betydelig fare for at forslaget fra Nortura og KLF vil svekke konkurransen i egg- og kjøttmarkedene og føre til økte priser for forbrukerne, mindre produktutvikling og lavere innovasjonstakt samt svakere insentiver til å gjennomføre kostnadsreducerende tiltak.

Samarbeidet legger til rette for tett og gjentatt kontakt mellom ansatte i Nortura og personer i KLF som igjen vil ha tett kontakt med ledelsen i de største selskapene utenfor samvirket. I et slikt samarbeid vil det være vanskelig å hindre at partene tar opp temaer som kan påvirke aktørenes markedstilpasninger.

At rådet ikke skal diskutere priser og prisløyper vil ikke være tilstrekkelig for å hindre at forslaget skal føre til vesentlig økt fare for koordinert markedsatferd mellom Nortura og de øvrige markedsaktørene. En koordinering vil etter tilsynets vurdering kunne basere seg på diskusjon og tilpasning av volum. Tilsynet kan heller ikke se at bruk av eksterne deltakere/observatører effektivt vil kunne hindre de uheldige effektene knyttet til økte muligheter for koordinert markedsatferd.

Formålet med konkurranseloven og primærnæringsunntaket

Konkurranselovens formål er å fremme konkurranse for å bidra til effektiv bruk av samfunnets ressurser. Det skal tas særlig hensyn til forbrukernes interesser ved anvendelse av loven. Primærnæringsen har fått et unntak fra konkurranseloven slik at bøndene skal slippe å konkurrere mot hverandre, men i stedet styrke sin posisjon overfor videre ledd i verdikjeden. Gjeldende unntak fra konkurranseloven for primærnæringsen og deres organisasjoner er dermed ment for å kunne ivareta primærleddets særlige behov, ikke å beskytte industrielle aktører mot å konkurrere mot hverandre i markedet, slik KLF og Norturas forslag vil innebære. Det vises for øvrig til Konkurransetilsynets vurdering.

Et nært samarbeid mellom aktørene i egg- og kjøttmarkedene vil etter Regjeringens oppfatning bryte med konkurranselovens formål, samt gå betydelig lenger enn det dagens primærnæringsunntak åpner for. Skulle man likevel velge å utforme et utvidet unntak fra konkurranseloven kan primærnæringsunntaket i konkurranseloven trolig enten endres i retning av et næringsunntak for kjøtt- og eggsektoren eller et unntak innrettet mot

landbrukssektoren generelt. Et næringsunntak vil uansett favne mye videre enn KLF og Norturas konkrete forslag om et bransjeråd, og vil dermed gi en generell åpning for samarbeid på industriledet. Etersom et slikt unntak aldri tidligere har vært å anse som "nødvendig" for å gjennomføre landbrukspolitikken jf. loven § 3, innebærer dette samtidig en politisk redefinering av selve nødvendighetskriteriet.

Regjeringen vil ikke ta initiativ til å utvide primærnæringsunntaket.

7.12.4 Opplysningskontorene

Landbruks- og matdepartementet vil sette i verk en avvikling av finansieringen av opplysningskontorene gjennom omsetningsavgiften. Departementet legger til grunn at opplysningsvirksomhet for jordbruksprodukter kan opprettholdes dersom man finner andre finansieringskilder enn omsetningsavgift.

7.12.5 Omdisponering av jord

Tallene for omdisponering blir registrert i KOSTRA (Kommune-stat-rapportering), som er et nasjonalt rapporteringssystem. Omfanget av rapporteringen er en avveining mellom ikke å gjøre rapporteringsbyrden for stor, og å beholde lange rapporteringsserier. Landbruksdirektoratet vurderer årlig tiltak for å bedre rapporteringen. Direktoratet kartla og vurderte i 2016 en mulig underrapportering ettersom noe omdisponering i kommuneplanens byggeområde skjer uten reguleringsplan. I årets rapportering er det innført at fylkesmannen skal innhente reguleringsplanene i kommunene fra siste kalenderår, og bruke NIBIOs KOSTRA-applikasjon for å kvalitetssikre de foreløpige KOSTRA-tallene for omdisponering av dyrka jord. I tillegg er NIBIO i samarbeid med SSB i gang med å undersøke om det ved hjelp av flyfoto og digitale kart kan gis oversikt over faktisk nedbygging av dyrka og dyrkbar jord. Dette vil NIBIO presentere i en rapport i juni 2017 med resultater og anbefalinger for videre arbeid. NIBIOs metode vil også kunne fange opp landbrukets egen nedbygging, som sannsynligvis er betydelig, men vanskelig å rapportere i KOSTRA. Det er dannet arbeidsgrupper i KOSTRA, mellom annet for landbruk, som har ansvar for å hente inn informasjon og utarbeide statistikk på sitt område. Gruppene er satt sammen av representanter fra ulike offentlige etater og fagdepartement.

8 Oversikt over postene på kapittel 1150 og 4150

8.1 Budsjettmessige forhold kapittel 1150

8.1.1 Innledning

Jordbruksoppgjøret dreier seg om budsjettmessige endringer for budsjettåret 2018. Videre utarbeides det prognoser for forbruket i 2017 på de enkelte ordninger med gjeldende satser og regelverk. På bakgrunn av dette fremmes det nye bevilgningsforslag for Stortinget som innebærer endringer og omdisponeringer innenfor gjeldende budsjett i 2017 som tilpasser bevilgningene til det faktiske behov. I den forbindelse legges det til grunn en omdisponering av tidligere bevilgede, men ikke disponerte beløp (overførte beløp), som engangsbevilgninger i inneværende budsjettår.

8.1.2 Overførte beløp fra 2016 og omdisponering av bevilgninger i 2017

Overførte beløp fra 2016 til 2017

På de overførbare postene er det godkjent overført 78,9 mill. kroner fra 2016 til 2017, jf. tabell 8.1.

Tabell 8.1 Overførte beløp fra 2016 til 2017. Mill. kroner.

Post	Ordning	Budsjett minus forbruk
21	Spesielle driftsutgifter	3,237
70	Markedsregulering m.m.	4,161
74	Direkte tilskudd	16,887
77	Utviklingstiltak	7,604
78	Velferdsordninger	46,980
	Sum overførbare bevilgninger	78,869

Prognoser for forbruk i 2017

Forbruksprognoser utarbeides av Landbruksdirektoratet ut fra gjeldende satser for alle poster på kap. 1150 og kap. 4150. Det gir grunnlag for å tilpasse bevilgningene til behovet. Forbruksprognosene på de overførbare postene med gjeldende satser i 2017 viser et underforbruk på 20,5 mill. kroner, sammenlignet med vedtatt budsjett for 2017, jf. tabell 8.2.

Tabell 8.2 Prognoser for forbruk i 2017. Mill. kroner.

Post	Ordning	Budsjett minus prognose
21	Spesielle driftsutgifter	5,581
70	Markedsregulering m.m.	1,634
74	Direkte tilskudd	-11,290
77	Utviklingstiltak	-2,400
78	Velferdsordninger	26,954
	Sum overførte bevilgninger	20,479

Satsene som foreslås for de overførbare postene er foreløpige, og kan justeres ned dersom det viser seg at søknadene med foreløpige satser gir et større forbruk enn det Stortinget har bevilget. For 2017 ga de foreløpige satsene på post 74 (produksjonstilskuddene) et forbruk som var ca. 1 pst. høyere enn budsjett på post 74. Derfor ble det fastsatt endelige satser tilpasset bevilgningsnivået før utbetalingene i februar og juni 2017. Prognosene for 2017 er basert på de justerte satsene.

Omdisponeringer i 2017

Summen av udisponerte, overførte midler fra 2016 og prognoserte behov i 2017, innebærer at 99,348 mill. kroner kan omprioriteres innenfor rammen av budsjettet for 2017.

I tilbudet foreslås det en økning i kornprisene fra 1. juli 2017. For matkorn er det foreslått en gjennomsnittlig økning på 8 øre/kg, og for fôrkorn ca. 6 øre per kg. For å regulere engrosprisene på råvarer til kraftfôr og matmel er det foreslått en reduksjon i prisnedskrivningen av norsk korn på om lag 6 øre per kg, og en økt prisnedskrivning av norsk korn i matmel med 10 øre per kg. For å unngå markedsforstyrrelser, og bidra til at forutsetningene om råvarekostnad i kraftfôrproduksjonen oppfylles, må endringene i prisnedskrivningen av norsk korn gjennomføres fra 1. juli 2017. Den samlede effekt av dette innebærer at bevilgningsbehovet på post 73 går ned med netto 34,3 mill. kroner i 2017.

Samlet gir dette grunnlag for å omdisponere 133,7 mill. kroner innenfor budsjettammen i 2017.

I Meld. St. 1 (2016–2017), "Nasjonalbudsjettet 2017" ble det orientert om regjeringens oppfølging av Grønn skattekommisjon og det grønne skattesiftet. I denne behandlingen ble det avsatt 55 mill. kroner i 2017 som kompensasjon til jord- og skogbruksnæringen som følge av økt avgift på CO₂ fra mineralolje. Det ble lagt til grunn at midlene skulle disponeres i forbindelse med jordbruksoppkjøret. Forlaget til disponering er omtalt i kap. 7.1.

Alle "engangsdisponeringer" i 2017 er gjort innenfor områder som finansieres over Landbrukets utviklingsfond. Totalt er det derfor omdisponert 188,7 mill. kroner til kap. 1150 post 50 i 2017. Ikke hele det bevilgede beløpet til fondet er foreslått disponert i 2017. Det resterende beløp vil tillegges egenkapitalen i fondet og bidra til å bedre fondets

likviditet. Omdisponeringene på kap. 1150 i 2017 er vist i tabell 8.3. For kapittel 4150 er det ikke gjort endringer.

Tabell 8.3 Omdisponeringer og endringer i 2017. Mill. kroner.

Kapittel 1150	Budsjett	Omdisp.	Justert	Disp. av	
Post	Benevning	2017 ¹⁾	2017	budsjett	overførte
				2017	midler 2017
21	Spesielle driftsutgifter, kan overføres	21,500	-8,818	12,682	3,237
50	Fondsavsetninger Tilskudd til LUF	1 148,053	188,668	1 336,721	0,000
70.11	Avsetningstiltak	24,400	0,000	24,400	
70.12	Tilskudd til råvareprisutjevningsordningen m.v.	252,700	-5,795	246,905	4,161
70.13	Tilskudd til potetsprit og potetstivelse	38,000	0,000	38,000	
70	Markedsregulering, kan overføres	315,100	-5,795	309,305	4,161
71	Tilskudd til erstatninger, overslagsbevilgning	43,000		43,000	
73.11	Tilskudd til norsk ull	132,720		132,720	
73.13	Pristilskudd melk	610,500		610,500	
73.15	Pristilskudd kjøtt	1 410,100		1 410,100	
73.16	Distriktstilskudd egg	3,234		3,234	
73.17	Distriktstilskudd, frukt, bær og veksthus gr.sak.	87,100		87,100	
73.18	Frakttilskudd	345,681		345,681	
73.19	Tilskudd til prisnedskrivning av korn	651,200	-46,270	604,930	
73.20	Tilskudd til matkorn	58,000	11,950	69,950	
73	Pristilskudd, overslagsbevilgning	3 298,535	-34,320	3 264,215	0,000
74.11	Driftstilskudd, melkeproduksjon og spes.kjøttprod.	1 373,400	3,000	1 376,400	
74.14	Produksjonstilskudd, husdyr	2 182,010	5,603	2 187,613	16,887
74.16	Beitetilskudd	854,500	-1,700	852,800	
74.17	Areal- og kulturlandskapstilskudd	3 025,900	-11,900	3 014,000	
74.19	Tilskudd til regionale miljøprogram	422,400	-2,400	420,000	
74.20	Tilskudd til økologisk landbruk	107,200	1,800	109,000	
74	Direkte tilskudd, kan overføres	7 965,410	-5,597	7 959,813	16,887
77.11	Tilskudd til dyreavl m.m.	83,300	-2,500	80,800	
77.12	Tilskudd til planteavl m.m.	13,720	-3,204	10,516	7,604
77.13	Tilskudd til rådgivning og teknisk planlegging	84,500	0,000	84,500	
77.15	Tilskudd til kvalitets- og salgsfremmende tiltak	51,860	0,500	52,360	
77.17	Tilskudd til fruktlager	13,000	0,000	13,000	
77	Utviklingstiltak, kan overføres	246,380	-5,204	241,176	7,604
78.11	Tilskudd til avløsning for ferie/fritid	1 167,019	-60,999	1 106,020	46,980
78.12	Tilskudd til avløsning ved sykdom m.v.	158,400	-7,400	151,000	
78.14	Tilskudd til sykepengeordningen i jordbruket	73,000	0,000	73,000	
78.15	Tilskudd til landbruksvikarordningen	63,000	0,000	63,000	
78.16	Tilskudd til tidligpensjonsordning	80,535	-5,535	75,000	
78	Velferdsordninger, kan overføres	1 541,954	-73,934	1 468,020	46,980
SUM KAP. 1150		14 579,932	55,000	14 634,932	78,869

1) Saldert budsjett 2017.

8.1.3 Budsjettmessige endringer fra 2017 til 2018

De budsjettmessige konsekvenser i 2018 av dette jordbruksoppgjøret vil bli fremmet for Stortinget i Landbruks- og matdepartementets Prop. 1 S (2017-2018). I de etterfølgende tabeller vises de justerte bevilgningsbehov som følge av endringene som foreslås i dette

jordbruksoppgjøret. Endringer som skyldes konsekvensjusteringer eller justerte volumprognoser på overslagsbevilgningene er ikke innarbeidet.

Tabell 8.4 Samlet utslag av oppgjøret og foreløpig budsjett 2018. Mill. kroner.

Post	Budsjett 2017 ¹⁾	Endring 2018	Budsjett 2018 ²⁾	
21	Spesielle driftsutgifter, <i>kan overføres</i>	21,500	-4,000	17,500
50	Tilskudd til landbrukets utviklingsfond	1 148,053	90,000	1 238,053
70.11	Avsetningstiltak	24,400	0,000	24,400
70.12	Tilskudd til råvareprisordningen m.v.	252,700	2,709	255,409
70.13	Tilskudd til potetsprit og potetstivelse	38,000	-18,000	20,000
70	Markedsregulering, <i>kan overføres</i>	315,100	-15,291	299,809
71	Tilskudd til erstatninger, <i>overslagsbevilgning</i>	43,000	0,000	43,000
73.11	Tilskudd til norsk ull	132,720	0,000	132,720
73.13	Pristilskudd melk	610,500	30,000	640,500
73.15	Pristilskudd kjøtt	1 410,100	10,800	1 420,900
73.16	Distriktstilskudd egg	3,234	0,000	3,234
73.17	Distriktstilskudd på frukt, bær og grønnsaker	87,100	14,200	101,300
73.18	Frakttilskudd	345,681	0,000	345,681
73.19	Tilskudd til prisnedskrivning korn	651,200	-66,100	585,100
73.20	Tilskudd til matkorn	58,000	23,900	81,900
73	Pristilskudd, <i>overslagsbevilgning</i>	3 298,535	12,800	3 311,335
74.11	Driftstilskudd, melk og spes. kjøttfeproduksjon	1 373,400	57,800	1 431,200
74.14	Produksjonstilskudd, husdyr	2 182,010	89,600	2 271,610
74.16	Beitetilskudd	854,500	-64,200	790,300
74.17	Areal- og kulturlandskapstilskudd	3 025,900	24,900	3 050,800
74.19	Regionale miljøprogram	422,400	10,000	432,400
74.20	Tilskudd til økologisk jordbruk	107,200	6,400	113,600
74	Direkte tilskudd, <i>kan overføres</i>	7 965,410	124,500	8 089,910
77.11	Tilskudd til dyreavl med mer	83,300	-3,000	80,300
77.12	Tilskudd til frøavl med mer	13,720	2,000	15,720
77.13	Tilskudd til rådgivning	84,500	4,000	88,500
77.15	Tilskudd til kvalitets- og salgsfremmende tiltak	51,860	4,500	56,360
77.17	Tilskudd til fruktlager	13,000	1,000	14,000
77	Utviklingstiltak, <i>kan overføres</i>	246,380	8,500	254,880
78.11	Tilskudd til avløsning for ferie/fritid	1 167,019	-20,019	1 147,000
78.12	Tilskudd til avløsning ved sykdom mv	158,400	-7,400	151,000
78.14	Tilskudd til sykepengeordningen i jordbruket	73,000	-3,700	69,300
78.15	Tilskudd til landbruksvikarordningen	63,000	0,000	63,000
78.16	Tilskudd til tidligpensjonsordning	80,535	-8,335	72,200
78	Velferdsordninger, <i>kan overføres</i>	1 541,954	-39,454	1 502,500
SUM KAP. 1150		14 579,932	177,055	14 756,987
SUM KAP. 4150		0,000	0,000	0,000

1) Saldert budsjett 2017.

2) Før flytting av poster og bevilgninger, samt volum- og konsekvensjusteringer av overslagsbevilgningene.

Tabell 8.5 Driftskostnader til utredninger og evalueringer. Mill. kroner.

Ordning	Budsjett 2017	Endring	Budsjett 2018
21 Spesielle driftsutgifter	21,500	-4,000	17,500

Tabell 8.6 Post 50 Fondsavsetninger. Mill. kroner.

Ordning	Budsjett 2017	Endring	Budsjett 2018
50.11 Tilskudd til LUF	1148,053	90,000	1238,053

Tabell 8.7 Post 70 Markedsregulering. Mill. kroner.

Ordning	Budsjett 2017	Endring	Budsjett 2018
70.11 Avsetningstiltak, hagebruk	24,400		24,400
70.12 Tilskudd til råvareprisutjevning	252,700	2,700	255,400
<i>Tilskudd til potetsprit</i>	<i>18,000</i>	<i>-18,000</i>	
<i>Tilskudd til potetstivelse, industri</i>	<i>20,000</i>		
70.13 Tilskudd til potetsprit og potetstivelse	38,000	-18,000	20,000
Sum	315,100	-15,300	299,800

Tabell 8.8 Post 71 Tilskudd til erstatninger m.m. Mill. kroner.

Ordning	Budsjett 2017	Endring	Budsjett 2018
<i>Erstatning ved avlingssvikt i planteproduksjon</i>	<i>40,000</i>		
<i>Tilskudd ved svikt i honningproduksjon</i>	<i>3,000</i>		
Sum Tilskudd til erstatninger m.m.	43,000	0,000	43,000

Tabell 8.9 Post 73 Pristilskudd. Mill. kroner. ¹⁾

Ordning	Budsjett 2017	Endring	Budsjett 2018
73.11 Tilskudd til norsk ull	132,720		132,720
<i>Grunntilskudd geitemelk</i>	70,300		
<i>Distriktstilskudd melk</i>	540,200	30,000	
73.13 Pristilskudd melk	610,500	30,000	640,500
<i>Grunntilskudd sau, lam, kje</i>	97,000		
<i>Kvalitetstilskudd storfekjøtt</i>	250,600	-4,700	
<i>Distriktstilskudd kjøtt</i>	590,000	48,500	
<i>Tilskudd til lammeslakt</i>	472,500	-33,000	
73.15 Pristilskudd kjøtt	1410,100	10,800	1420,900
73.16 Distriktstilskudd egg	3,234		3,234
<i>Distriktstilskudd potet Nord Norge</i>	3,800	0,500	
<i>Distriktstilskudd frukt, bær</i>	60,600	14,500	
<i>Distriktstilskudd veksthusgrønnsaker</i>	22,700	-0,800	
73.17 Distriktstilskudd frukt, bær og veksth.gr.saker	87,100	14,200	101,300
<i>Fraktilskudd kjøtt</i>	132,000		
<i>Fraktilskudd egg</i>	8,681		
<i>Fraktilskudd kraftfôr</i>	138,000		
<i>Fraktilskudd korn til kraftfôrprod.</i>	67,000		
73.18 Fraktilskudd	345,681	0,000	345,681
73.19 Prisedskrivning korn	651,200	-66,100	585,100
73.20 Tilskudd til matkorn	58,000	23,900	81,900
Sum	3298,535	12,800	3311,335

1) Bevilgningsendring i 2014 før kvantumsjustering

Tabell 8.10 Post 74 Direkte tilskudd. Mill. kroner.

Ordning	Budsjett 2017	Endring	Budsjett 2018
<i>Driftstilskudd melk</i>	1152,100	21,100	
<i>Driftstilskudd kjøttfeproduksjon</i>	221,300	36,700	
74.11 Driftstilskudd	1373,400	57,800	1431,200
<i>Tilskudd til husdyr</i>	2170,810	86,700	
<i>Tilskudd bevaringsverdige husdyrraser</i>	11,200	2,900	
74.14 Tilskudd til husdyr	2182,010	89,600	2271,610
<i>Tilskudd til dyr på utmarksbeite</i>	434,500	355,800	
<i>Tilskudd til beitende dyr</i>	420,000	-420,000	
74.16 Beitetilskudd	854,500	-64,200	790,300
<i>Kulturlandskapstilskudd</i>	1464,100	-146,100	
<i>Arealtilskudd</i>	1561,800	171,000	
74.17 Areal- og kulturlandskapstilskudd	3025,900	24,900	3050,800
74.19 Tilskudd til regionale miljøprogram	422,400	10,000	432,400
<i>Husdyrtilskudd økologisk landbr.</i>	68,400	-0,400	
<i>Ekstra arealtilskudd økologisk prod.</i>	38,800	6,800	
74.20 Tilskudd til økologisk landbruk	107,200	6,400	113,600
Sum	7965,410	124,500	8089,910

Tabell 8.11 Post 77 Utviklingstiltak. Mill. kroner.

Ordning	Budsjett 2017	Endring	Budsjett 2018
<i>Tilskudd til semin</i>	24,600		
<i>Tilskudd til veterinærreiser</i>	44,500	-3,000	
<i>Tilskudd til organisasjoner</i>	14,200		
77.11 Tilskudd til dyreavl m.m.	83,300	-3,000	80,300
<i>Pris- areal- og lagringstilskudd</i>	10,000	2,000	
<i>Tilskudd til lagring av såkorn</i>	3,720		
77.12 Tilskudd til frøavl m.m.	13,720	2,000	15,720
77.13 Tilskudd til rådgivning	84,500	4,000	88,500
<i>Utvikling av plantemateriale, nordisk.</i>	1,900	0,500	
<i>Utvikling av plantemateriale, oppformering</i>	11,000		
<i>Utvikling av plantemateriale, Graminor</i>	22,460	2,500	
<i>Kvalitetstiltak settepotetavl</i>	7,500	1,500	
<i>Handlingsplan plantevernmidler</i>	9,000		
77.15 Tilskudd til kvalitets og salgsfremmende tiltak	51,860	4,500	56,360
77.17 Tilskudd til fruktlager	13,000	1,000	14,000
Sum	246,380	8,500	254,880

Tabell 8.12 Post 78 Velferdsordninger. Mill. kroner.

Ordning	Budsjett 2017	Endring	Budsjett 2018
78.11 Tilskudd til avløsning ferie og fritid	1177,719	-20,019	1157,700
78.12 Tilskudd til avløsning ved sykdom	167,700	-7,400	160,300
78.14 Tilskudd sykepengeordning jordbruket	88,000	-3,700	84,300
78.15 Tilskudd til landbruksvikarordningen	64,000	-8,335	55,665
78.16 Tidligpensjonsordningen	85,035		85,035
Sum	1582,454	-39,454	1543,000

Tabell 8.13 Kap 4150 Til gjennomføring av jordbruksavtalen. Mill. kroner.

Ordning	Budsjett 2017	Endring	Budsjett 2018
85 Markedsordningen for korn	0,000		0,000
Sum	0,000	0,000	0,000

Vedlegg 1: Fordeling av statens tilbud

Tabell 8.14 Jordbruksavtalen, fordeling på priser og tilskudd

		Mill. kr
-	Kap. 1150, Jordbruksavtalen, utgifter	177,1
	Kap. 4150, Jordbruksavtalen, inntekter	0,0
=	Nettoeffekt av tilskudd	177,1
+	Avtalepriser fra 1.7	150,0
=	Sum avtalepriser og tilskudd	327,1
+	Omdisponering overførte midler 2017	78,9
=	Sum til fordeling	406,0
+	Inntektsverdi jordbruksfradrag	4,0
=	Ramme for oppgjøret	410,0

Tabell 8.15 Målpriser fra 01.07

Produkt	Mill. l/kg/kr	Målpris, kr/l/kg	Endring, kr/l/kg	Endring, mill. kr
Melk, ku og geit	1531,8	5,33	0,03	46,0
Gris	137,3	32,43	0,00	0,0
Poteter	197,6	4,54	0,15	29,6
Grønnsaker og frukt	2754,6		2,2%	60,2
Norsk matkorn	177,6	3,17	0,080	14,2
Sum målprisendringer				150,0

Tabell 8.16 Markedsordningen for korn

Prisendringer norsk korn	1000 tonn	Målpris, Kr/kg	Endring, Kr/kg	Mill. kr
Hvete, matkorn	157,7	3,17	0,09	14,2
Rug, matkorn	19,9	2,82	0,00	0,0
Bygg	482,9	2,70	0,06	29,0
Havre	249,3	2,45	0,05	12,5
Fôrhvete og fôrrug	167,5		0,06	10,1
Erter til modning	4,0		0,06	0,2
Såkorn	54,6		0,06	3,4
Oljevekster	11,0	5,63	0,06	0,7
Sum korn og oljevekster	1146,8		0,06	70,0

Tabell 8.17 Tabell 1.4 Anslag endring i kraftfôrpris

	1000 tonn	Andel	Ref. pris kr/kg	Endring, kr/kg	Endring, mill. kr
Karbohydrat kraftfôr	1370,9	69,8%	2,63	0,115	157,1
Protein, soya m.m.	462,7	23,5%	3,933	0,171	79,3
Fett	45,3	2,3%		0,000	0,0
Vitaminer og mineraler	86,5	4,4%		0,000	0,0
Sum	1965,5			0,120	236,4

Tabell 8.18 Kap. 1150 og kap. 4150 Jordbruksavtalen, mill. kroner

Post	Benevning	Budsjett 2017 ¹⁾	Endring 2018
21	Spesielle driftsutgifter, <i>kan overføres</i>	21,500	-4,000
50	Tilskudd til landbrukets utviklingsfond	1 148,053	90,000
70.11	Avsetningstiltak	24,400	0,000
70.12	Tilskudd til råvareprisordningen m.v.	252,700	2,709
70.13	Tilskudd til potetsprit og potetstivelse	38,000	-18,000
70	Markedsregulering, <i>kan overføres</i>	315,100	-15,291
71	Tilskudd til erstatninger m.m., <i>overslagsbevilgning</i>	43,000	0,000
73.11	Tilskudd til norsk ull	132,720	0,000
73.13	Pristilskudd melk	610,500	30,000
73.15	Pristilskudd kjøtt	1 410,100	10,800
73.16	Distriktstilskudd egg	3,234	0,000
73.17	Distriktstilskudd på frukt, bær og grønnsaker	87,100	14,200
73.18	Frakttilskudd	345,681	0,000
73.19	Tilskudd til prisnedskrivning korn	651,200	-66,100
73.20	Tilskudd til matkorn	58,000	23,900
73	Pristilskudd, <i>overslagsbevilgning</i>	3 298,535	12,800
74.11	Driftstilskudd, melkeproduksjon	1 373,400	57,800
74.14	Produksjonstilskudd, husdyr	2 182,010	89,600
74.16	Beitetilskudd	854,500	-64,200
74.17	Areal- og kulturlandskapstilskudd	3 025,900	24,900
74.19	Regionale miljøprogram	422,400	10,000
74.20	Tilskudd til økologisk jordbruk	107,200	6,400
74	Direkte tilskudd, <i>kan overføres</i>	7 965,410	124,500
77.11	Tilskudd til dyreavl med mer	83,300	-3,000
77.12	Tilskudd til frøavl med mer	13,720	2,000
77.13	Tilskudd til rådgivning	84,500	4,000
77.15	Tilskudd til kvalitets- og salgsfremmende tiltak	51,860	4,500
77.17	Tilskudd til fruktlager	13,000	1,000
77	Utviklingstiltak, <i>kan overføres</i>	246,380	8,500
78.11	Tilskudd til avløsning for ferie/fritid	1 167,019	-20,019
78.12	Tilskudd til avløsning ved sykdom mv	158,400	-7,400
78.14	Tilskudd til sykepengeordningen i jordbruket	73,000	-3,700
78.15	Tilskudd til landbruksvikarordningen	63,000	0,000
78.16	Tilskudd til tidligpensjonsordning	80,535	-8,335
78	Velferdsordninger, <i>kan overføres</i>	1 541,954	-39,454
SUM KAP. 1150		14 579,932	177,055
SUM KAP. 4150		0,000	0,000

1) Saldert budsjett

Tabell 8.19 Post 21 Spesielle driftsutgifter, mill. kroner

	2016	2017	Endring
Evalueringer, utredninger, arbeidsgrupper (LMD)	2,0	2,5	0,0
Estil, PT, Avløsertilskudd	16,7	8,0	-8,0
Agros - erstatning av Saturn	4,1	11,0	-4,0
Ny løsning importvern og RÅK			8,0
Sum	22,8	21,5	-4,0

Tabell 8.20 Tabell 1.7 Post 50 Innvilgningsrammen for LUF. Mill. kroner.

	2016	2017	Endring
Bedriftsrettede midler til investering og utvikling	548,0	574,5	55,0
Tilrettelegging for næringsutvikling og verdiskaping			
<i>Utrednings- og tilretteleggingsmidler (fylkesvise)</i>	60,0	48,0	2,0
<i>Områderettet innsats</i>	6,0	0,0	0,0
Rekruttering og kompetanse i landbruket ¹	26,0	26,0	0,0
Voksenagronomen			5,0
Forskning	53,0	53,0	2,0
Matmerk	52,0	52,0	3,0
Utviklingsprogrammet- landbruks- og reindriftsbasert vekst og verdiskaping	90,0	90,0	5,0
Bioenergiprogrammet	67,0	67,0	0,0
Skogbruk	214,0	214,0	8,0
Midler til konfliktforebyggende tiltak jordbruk/reindrift	1,5	1,5	0,0
Utsiktsrydding	20,0	8,0	0,0
Spesielle miljøtiltak i jordbruket (SMIL)	95,0	95,0	0,0
Drenering	80,0	58,0	0,0
Investeringsstøtte organisert beitebruk	9,0	10,0	3,0
Klima- og miljøprogram	18,0	18,0	2,0
Biogass	2,0	1,0	1,0
Støtte til verdensarvområdene og utvalgte kulturlandskap	9,0	9,5	4,0
Utviklingstiltak innen økologisk landbruk	30,0	30,0	0,0
Administrasjon			0,0
SUM tilskuddsramme	1 380,5	1 355,5	90,0
Rentestøtte – utbetalinger	36,5	30,0	8,0
SUM tilskuddsramme inkl. utbetalinger rentestøtte	1 417,0	1 385,5	98,0

Tabell 8.21 Tabell 1.8 Post 70.11 Avsetningstiltak, mill. kroner

	Budsjett 2017	Prognose 2018	Endring
Kollektiv dekning omsetningsavgift	24,4	24,0	0,0
Sum	24,4	24,0	0,0

Tabell 8.22 Post 70.12 Tilskudd til råvareprisordningen m.v., mill. kroner

	Budsjett 2017	Prognose 2018	Endring
Eksportstøtte XR prognose	27,1	24,5	0,0
PNS, prognose	225,6	226,4	0,0
Målprisjustering melk			3,0
Endret målpris potet			1,5
Behov knyttet til produkter uten målpris			0,0
Justert bevilgningsbehov			-1,8
Sum	252,7	250,9	2,7

Tabell 8.23 Post70.13 Tilskudd til potetsprit og potetstivelse, mill. kroner

	Budsjett 2017	Prognose 2018	Endring
Potetsprit	18,0	18,0	-18,0
Potetstivelse	20,0	20,0	0,0
Sum	38,0	38,0	-18,0

Tabell 8.24 Post71 Tilskudd til erstatninger, mill. kroner

	Budsjett 2017	Endring
Erstatning ved avlingssvikt i planteproduksjon	40,0	0,0
Erstatning svikt i honningproduksjon	3,0	0,0
Sum	43,0	0,0

Tabell 8.25 Post 73.11 Tilskudd til norsk ull

	Mill. kg	Sats, kr/kg	Endring, kr/kg	Ny sats kr/kg	Endring, mill. kr
Ull (nye kvalitetsklasser)	3,500	40,00	0,00	40,00	0,0

Tabell 8.26 Post 73.13 Pristilskudd, melk

		Mill. l.	Sats, kr/l	Endring, kr/l	Ny sats kr/l	Endring, mill. kr
Grunntilskudd geitmelk		21,3	3,36	0,00	3,36	0,0
Distriktstilskudd melk	Sone A	197,8	0,00		0,00	0,0
	Sone B	327,5	0,12		0,12	0,0
	Sone C	231	0,31		0,31	0,0
	Sone D	518,2	0,44	0,05	0,49	25,9
	Sone E	119,8	0,54		0,54	0,0
	Sone F	49,7	0,67		0,67	0,0
	Sone G	51,8	0,92	0,05	0,97	2,6
	Sone H	3,3	1,13	0,05	1,18	0,2
	Sone I	14,2	1,71	0,05	1,76	0,7
	Sone J	11	1,80	0,05	1,85	0,6
Sum distriktstilskudd, melk		1 524,3		0,02		30,0
Sum pristilskudd, melk						30,0

Tabell 8.27 Post 73.15 Pristilskudd, kjøtt

Kvalitetstilskudd lammeslakt	Antall 12 mnd	Sats, kr/slakt	Endring, kr/slakt	Ny sats kr/slakt	Endring, mill. kr
Kval. O og bedre	1 085 000	500,00	0,00	500,00	0,0
Ikke godkjent klassifisør	5 700	484,00	0,00	484,00	0,0
Kjeslakt over 3,5 kg	15 200	300,00	0,00	300,00	0,0
Tillegg økologiske slakt	30 000	40,00	0,00	40,00	0,0
Justering klasse O ikke tilskudd	66 000		-500,00		-33,0
Sum	1 069 900				-33,0
Grunntilskudd, kjøtt	Mill. kg	Sats, kr/kg	Endring, kr/kg	Ny sats kr/kg	Endring, mill. kr
Sau	25,3	3,81	0,00	3,81	0,0
Geit	0,3	5,15	0,00	5,15	0,0
Sum	25,6				0,0
Kvalitetstilskudd storfekjøtt					
Kvalitetsklasse O	21,8	3,00	-1,50	1,50	-32,7
Kvalitetsklasse O+ og bedre	27,9	7,00	1,50	8,50	41,9
Justering for fettgruppe 4+					-13,9
Sum	49,7				-4,7
Distriktstilskudd, kjøtt					
Storfe, sau og geit					
Sone 1	22,3	0,00	0,00	0,00	0,0
Sone 2	57,6	4,55	0,60	5,15	34,6
Sone 3	19,1	7,35	0,60	7,95	11,5
Storfe og Geit					
Sone 4	7,3	11,30		11,30	0,0
Storfe og Geit					
Sone 5	0,9	11,90		11,90	0,0
Sau					
Sone 4	3,3	13,30	0,60	13,90	2,0
Sau					
Sone 5	0,7	13,80	0,60	14,40	0,4
Gris					
Sone 4	8,1	5,10		5,10	0,0
Gris					
Sone 5	0,2	5,40		5,40	0,0
Vestlandet og Agder ¹ Gris	9,9	1,10		1,10	0,0
Sum	129,4				48,5
Sum pristilskudd kjøtt					10,8

1) Hordaland, Sogn og Fjordane, Møre og Romsdal + Agderfylkene

Tabell 8.28 Post 73.16 Distriktstilskudd egg

	Mill. kg	Sats, kr/kg	Endring, kr/kg	Ny sats kr/kg	Endring, mill. kr
Vestl.	5,865	0,25	0,00	0,25	0,0
Nord Norge	2,545	0,75	0,00	0,75	0,0
Sum distriktstilskudd egg					0,0

Tabell 8.29 Post 73.17 Distriktstilskudd, frukt og bær og grønnsaker

		1 000 tonn	Sats, kr/kg	Endring, kr/kg	Ny sats, kr/kg	Endring, mill. kr
Epler, pærer og plommer,	Sone 1	2,1	1,72	0,10	1,82	0,2
	Sone 2-4	1,8	2,40	0,30	2,70	0,6
	Sone 5	4,2	5,22	1,20	6,42	5,1
Moreller	Sone 1	0,0	2,69	0,10	2,79	0,0
	Sone 2-4	0,1	3,35	0,30	3,65	0,0
	Sone 5	0,4	6,20	1,20	7,40	0,4
Pressfrukt		5,4	1,97	0,60	2,57	3,2
Bær	Sone 1-3	4,9	1,47	0,10	1,57	0,5
	Sone 4-5	3,5	3,56	1,20	4,76	4,2
	Sone 6-7	0,0	5,67	0,00	5,67	0,0
Sum distriktstilskudd frukt og bær		22,4				14,2
Kvantumsgrense						
Tomat	103 400 kg					
Sone 1-3		1,7	1,40	0,00	1,40	0,0
Sone 4-7		2,9	2,76	0,00	2,76	0,0
Slangeagurk	151 800 kg					
Sone 1-3		4,2	0,85	0,00	0,85	0,0
Sone 4-7		1,1	1,64	0,00	1,64	0,0
Salat	220 000 stk					
Sone 1-3		6,7	0,55	0,00	0,55	0,0
Sone 4-7		2,3	1,04	0,00	1,04	0,0
Sum tilskudd grønnsaker		19,0				0,0
Potetprod. i Nord Norge		3,3	1,30	0,00	1,30	0,0
Sum		44,7				14,2

Tabell 8.30 Post73.18 Frakttilskudd

	Budsjett 2017 mill. kr	Endring, mill. kr
Sonefrakt korn	67,0	0,0
Frakt kraftfôr	138,0	0,0
Innfrakt slakt	132,0	0,0
Frakt egg	8,7	0,0
Sum	345,7	0,0

Tabell 8.31 Post 73.19 Prisnedskrivning norsk korn

	1 000 tonn	Sats, kr/kg	Endring, kr/kg	Ny sats kr/kg	Endring, mill. kr
Korn	1 140,0	0,566	-0,058	0,508	-66,1
Økologisk korn	11,1	1,528	0,000	1,528	0,0
Oljevekster, lupiner og bønner	8,1	2,018	0,000	2,018	0,0
Økologiske oljevekster, lupin, bønner	0,2	3,228	0,000	3,228	0,0
Fôrerter	3,7	0,948	0,000	0,948	0,0
Økologiske fôrerter	0,1	1,598	0,000	1,598	0,0
Sum	1163,3				-66,1

Tabell 8.32 Post 73.20 Tilskudd norsk matkorn

	1 000 tonn	Sats, kr/kg	Endring, kr/kg	Ny sats kr/kg	Endring, mill. kr
Tilskudd norsk matkorn	239,0	0,31	0,10	0,41	23,9

Tabell 8.33 Post 74. 11 Driftstilskudd, melk og spesialisert kjøttfeproduksjon

			Antall	Sats kr per bruk/dyr	Sats-endring	Ny sats kr/bruk/dyr	Endring, mill. kr
Kumelk Jæren	Foretak		610	125 050	5 000	130 050	3,1
Kumelk Nord-Norge	Foretak		878	140 050	8 000	148 050	7,0
Kumelk rest Sør- Norge	Foretak		6 810	132 050	7 000	139 050	47,7
Geitemelk	Foretak		301	140 050	8 000	148 050	2,4
Ammekyr	6-39 kyr	Dyr	52 679	3 032	120	3 152	6,3
	40 og flere kyr	Foretak	345	121 280	4 800	126 080	1,7
Justert bevilgningsbehov, gjeldende satser							-10,4
Sum driftstilskudd, melk og ammeku							57,8

Tabell 8.34 Post 74.14 Tilskudd til husdyr

	Fra	Til	Antall dyr	Sats kr/dyr	Endring kr/dyr	Ny sats kr/dyr	Endring, mill. kr
Melkekyr	1	16	122 713	4 168	0	4 168	0,0
	17	25	39 550	2 022	0	2 022	0,0
	26	50	45 754	976	0	976	0,0
	51 +		13 682	780	0	780	0,0
	Sum		221 699				0,0
Ammekyr	1	50	80 498	3 880	0	3 880	0,0
	51+		3 148	780	0	780	0,0
	Sum		83 645				0,0
Andre storfe			561 160	780	0	780	0,0
Melkegeit	1	125	28 827	1462	0	1 462	0,0
	126+		5 991	538	0	538	0,0
	Sum		34 817				0,0
Sau over 1 år *) og ammegeiter	1	100	700 929	1 044	40	1 084	28,0
	101+		109 164	244	0	244	0,0
	Sum		810 093				28,0
Avlsgris Sør-Norge 2)	1	35	21 998	498	0	498	0,0
Avlsgris Jæren	1	35	4 723	350	0	350	0,0
Avlsgris Nord-Norge	1	35	1 555	776	0	776	0,0
	Sum		28 276				0,0
Slaktegris 2)	1	1400	980 782	14	0	14	0,0
Slaktegris Jæren	1	1400	209 218	10	0	10	0,0
	Sum		1 190 000				0,0
Verpehøner Sør-Norge	1	1 000	587 079	10	0	10	0,0
Verpehøner Nord-Norge	1	1 000	27 822	24	0	24	0,0
Verpehøner, landet	1 001	5 000	2 195 555	10	0	10	0,0
	Sum		2 810 455				0,0
Bikuber	1 +		30 760	423	50	473	1,5
Hjort over 1 år			5610	209	0	209	0,0
Delsum tilskudd husdyr							29,5

Forts. Tabell 1.21 Post 74.14			Antall dyr	Sats kr/dyr	Endring kr/dyr	Ny sats kr/dyr	Endring, mill. kr
Genbevaring	Storfe		2960	2900	100	3 000	0,3
	Sau/lam		18861	200	30	230	0,6
	Geit		403	500	30	530	0,0
	Hest		319	1 000	30	1 030	0,0
	Sum		22 543				0,9
Bunnfradrag 35 pst. ¹⁾		35%	40317	6 000	0	6 000	0,0
Beløpsavgrensing				560 000	0	560 000	0,0
Justert bevilgningsbehov, gjeldende satser							59,2
Sum produksjonstilskudd, husdyr							89,6

*) Satsene omregnes teknisk for omlegging av tilskudd til påsettlam og søyer født året før og tidligere (faktor 1,2608)

1) Bunnfradrag produksjonstilskudd fordeles med 35 pst. tilskudd husdyr og 65 pst. arealtilskudd

2) Unntatt Jæren

Tabell 8.35 Post 74.16 Tilskudd til dyr på beite

		Antall dyr	Sats kr/dyr	Endring kr/dyr	Ny sats kr/dyr	Endring, mill. kr
Utmarksbeitetilskudd:	Kyr, storfe, hest	263 517	428	812	1 240	214,0
	Sau, lam, geit	2 153 775	150	52	202	112,0
Beitetilskudd:	Storfe m.m.	638 314	428	-428	0	-273,2
	Småfe m.m.	2 517 305	57	-57	0	-143,5
Justert bevilgningsbehov, gjeldende satser						26,5
Sum beitetilskudd						-64,2

Tabell 8.36 Post 74.17 Areal- og kulturlandskapstilskudd

	Antall dekar	Sats kr/daa	Endring kr/daa	Ny sats kr/daa	Endring, mill. kr	
Kulturlandskapstilskudd alt areal	9 134 828	170	-15	155	-137,0	
Bunnfradrag, 65 pst ¹⁾	40 317	6 000	0	6 000	0,0	
Arealtilskudd, grovfôr	5 938 369				24,2	
Omregningsfaktor innmarksbeite fra 0,6 til 0,8	1 562 368				89,8	
Arealtilskudd, korn	2 958 373				50,8	
Arealtilskudd, potet	119 723				0,0	
Arealtilskudd, grønnsaker	73 090				0,0	
AK-tilskudd, frukt, bær og planteskoleareal	45 273				0,0	
Justert bevilgningsbehov, gjeldende satser						-2,9
Sum, AK-tilskudd						24,9

1) Bunnfradrag produksjonstilskudd fordeles med 35 pst tilskudd husdyr og 65 pst arealtilskudd

Arealtilskudd, grovfôr

	Antall daa	Sats kr/daa	Endring kr/daa	Ny sats kr/daa	Endring, mill. kr	
Sone 1	405 837	40	-40	0	-16,2	
Sone 2	311 603	0	0	0	0,0	
Sone 3 - 4	1 081 712	105	-20	85	-21,6	
Sone 5	3 322 346	210	15	225	49,8	
Sone 6	700 486	240	15	255	10,5	
Sone 7	116 385	286	15	301	1,7	
Sum grovfôr alle soner						24,2

Arealtilskudd, korn

	Antall daa	Sats kr/daa	Endring kr/daa	Ny sats kr/daa	Endring, mill. kr
Sone 1	1 275 432	140	20	160	25,5
Sone 2 og 3	1 113 665	205	15	220	16,7
Sone 4	417 429	240	15	255	6,3
Sone 5 - 7	151 847	227	15	242	2,3
Sum korn, alle soner	2 958 373		17,2		50,8

Arealtilskudd, øvrige vekster

	Antall daa	Sats kr/daa	Endring kr/daa	Ny sats kr/daa	Endring, mill. kr
Potet sone 1 -5	115 079	80	0	80	0,0
Potet sone 6 -7	4 644	930	0	930	0,0
Sum poteter, alle soner	119 723				0,0
Grønnsaker sone 1 - 5	72 662	550	0	550	0,0
Grønnsaker sone 6 - 7	428	1 550	0	1550	0,0
Sum grønnsaker, alle soner	73 090				0,0
Frukt sone 1 - 4	8 854	700	0	700	0,0
Frukt sone 5 -7	11 694	1 450	0	1450	0,0
Sum frukt, alle soner	20 548				0,0
Bær sone 1 - 4	17 216	1 000	0	1000	0,0
Bær sone 5 - 7	7 509	1 450	0	1450	0,0
Sum bær, alle soner	24 725				0,0

Tabell 8.37 Post 74.19 Tilskudd til regionale miljøprogram, mill. kroner

	Budsjett 2017	Prognose 2018	Endring fra prognose	Endring, mill. kr
Landet	422,4	422,4	2,4%	10,000

Tabell 8.38 Post 74.20 Tilskudd til økologisk jordbruk

Arealtilskudd	Antall daa	Sats kr/daa	Endring kr/daa	Ny sats kr/daa	Endring, mill. kr
Korn til modning	71 505	300	25	325	1,8
Grønnsaker, frukt og bær	5 285	1 425	75	1500	0,4
Poteter	1 229	600	0	600	0,0
Grønngjødsling	6 358	500	0	500	0,0
Innmarksbeite	42 743	25	0	25	0,0
Grovfôr og annet økologisk areal	273 658	25	0	25	0,0
Sum arealtilskudd økologisk areal	400 778				2,2
Tilskudd til økologisk husdyrproduksjon	Antall dyr	Sats kr/dyr	Endring kr/dyr	Ny sats kr/dyr	Endring, mill. kr
Melkekyr	8 345	3 000	0	3000	0,0
Ammekyr	4 458	2 200	0	2200	0,0
Andre storfe	18 293	700	0	700	0,0
Sau over 1 år	47 012	500	0	500	0,0
Melke- og ammegeit	874	250	0	250	0,0
Avlsgris	250	502	0	502	0,0
Slaktegris	11 278	300	0	300	0,0
Sum tilskudd til økologisk husdyrproduksjon					0,0
Justert bevilgningsbehov, gjeldende satser					4,2
Sum tilskudd til økologisk jordbruk					6,4

Tabell 8.39 Post 77.11 Tilskudd til dyreavl med mer. Mill. kroner

	Budsjett 2017	Prognose 2018	Endring 2018
Tilskudd til veterinær reiser	44,5	41,5	0,0
Tilskudd til semin	24,6	24,6	0,0
Tilskudd til avlsorganisasjoner	14,2	14,2	0,0
Justert bevilgningsbehov			-3,0
Sum	83,3	80,3	-3,0

Tabell 8.40 Post 77.12 Tilskudd til frøavl med mer. Mill. kroner

	Budsjett 2017	Prognose 2018	Endring 2018
Tilskudd til frøavl	10,0	12,0	0,0
Tilskudd til lagring av såkorn	3,7	3,7	0,0
Justert bevilgningsbehov			2,0
Sum	13,7	15,7	2,0

Tabell 8.41 Post 77.12 Tilskudd til rådgivning, NLR

	Budsjett 2017	Prognose 2018	Endring 2018
Tilskudd til Norsk Landbruksrådgivning NLR	84,5	84,5	4,0

Tabell 8.42 Post 77.15 Tilskudd til kvalitets- og salgsfremmende tiltak. Mill. kroner

	Budsjett 2017	Prognose 2018	Endring 2018
Utvikling av plantemateriale - oppformering	12,9	12,9	0,0
Utvikling av plantemateriale - Graminor	22,5	22,5	3,0
Kvalitetstiltak settepotetavl	7,5	9,0	0,0
Handlingsplan for bærekraftig bruk av plantevernmidler	9,0	9,0	0,0
Justert bevilgningsbehov			1,5
Sum	51,9	53,4	4,5

Tabell 8.43 Post 77.15 Tilskudd til fruktlager

	Volum siste 3 år, tonn	Sats 2017, kr / kg	Endring, kr/kg	Ny sats kr/kg	Endring, mill. kr
Telefrukt	1 940,2	1,64	0,13	1,77	0,24
Innvik	232,9	1,64	0,13	1,77	0,03
Sognefrukt	674,1	1,64	0,13	1,77	0,09
Lærdal	182,0	1,64	0,13	1,77	0,02
Fellespakkeriet Lier	1 080,0	1,64	0,13	1,77	0,14
Rennesøy	240,1	1,64	0,13	1,77	0,03
PL Nå	223,0	1,64	0,13	1,77	0,03
Ullensvang	1 342,2	1,64	0,13	1,77	0,17
Hardanger	1 709,1	1,64	0,13	1,77	0,22
Hyggen	298,2	1,64	0,13	1,77	0,04
Sum	7 921,8	1,64	0,13	1,77	1,0

Tabell 8.44 Post 78.11 Tilskudd for avløsning til ferie og fritid

	Antall bruk/dyr	Kr per bruk/dyr	Endring kr /bruk/dyr	Ny sats kr/bruk/dyr	Endring mill. kr
Tilskudd per foretak	7 817	74 200	0	74 200	0,0
Satsendringer:	Prognose mill. kr	Endring pst.	Endring mill. kr	Utslag av tak mill. kr	
	1 167,0	0,00%	0,0	0,0	0,0
Justert bevilgningsbehov					-20,0
Sum tilskudd til avløsning for ferie og fritid					-20,0

Tabell 8.45 Tabell 1.33 Post 78.12 Tilskudd til avløsning ved sykdom mv

	Antall dager	Sats kr/dag	Endring kr/dag	Endring, mill. kr
Antall avløsningsdager	181 157	1 530	0	
Gjennomsnittsberegning	181 157	789	0	0,0
Justert bevilgningsbehov				-7,4
Sum				-7,4

Tabell 8.46 Post 78.15 Tilskudd til landbruksvikarordningen

	Antall årsverk	Sats kr/å.v.	Endring kr/å.v.	Endring, mill. kr
Tilskudd per vikar	237	270 200		0,0
Justert bevilgningsbehov				0,0
Sum				0,0

Tabell 8.47 Post 78.16 Tilskudd til tidligpensjonsordning

	Antall	Sats , kr/pers.	Endring kr/pers	Endring, mill. kr
Enbruker	597	100 000	0	0,0
Tobruker	104	160 000	0	0,0
Justert bevilgningsbehov				-8,3
Sum				-8,3

Tabell 8.48 Kap. 4150 Jordbruksavtalen, inntekter

Post 85, Prisutjevningsbeløp kraftfôrråvarer:	1000 tonn	Målpris kr/kg	Sats, kr/kg	Endring, kr/kg	Endring, mill. kr
Sildemel	0,3		0,00	0,00	0,0
Soyamel	155	3,933	0,171	0,00	0,0
Andre fôrstoffer	0,2		0,25	0,00	0,0
Post 85	155,5				0,0
Sum kap. 4150					0,0